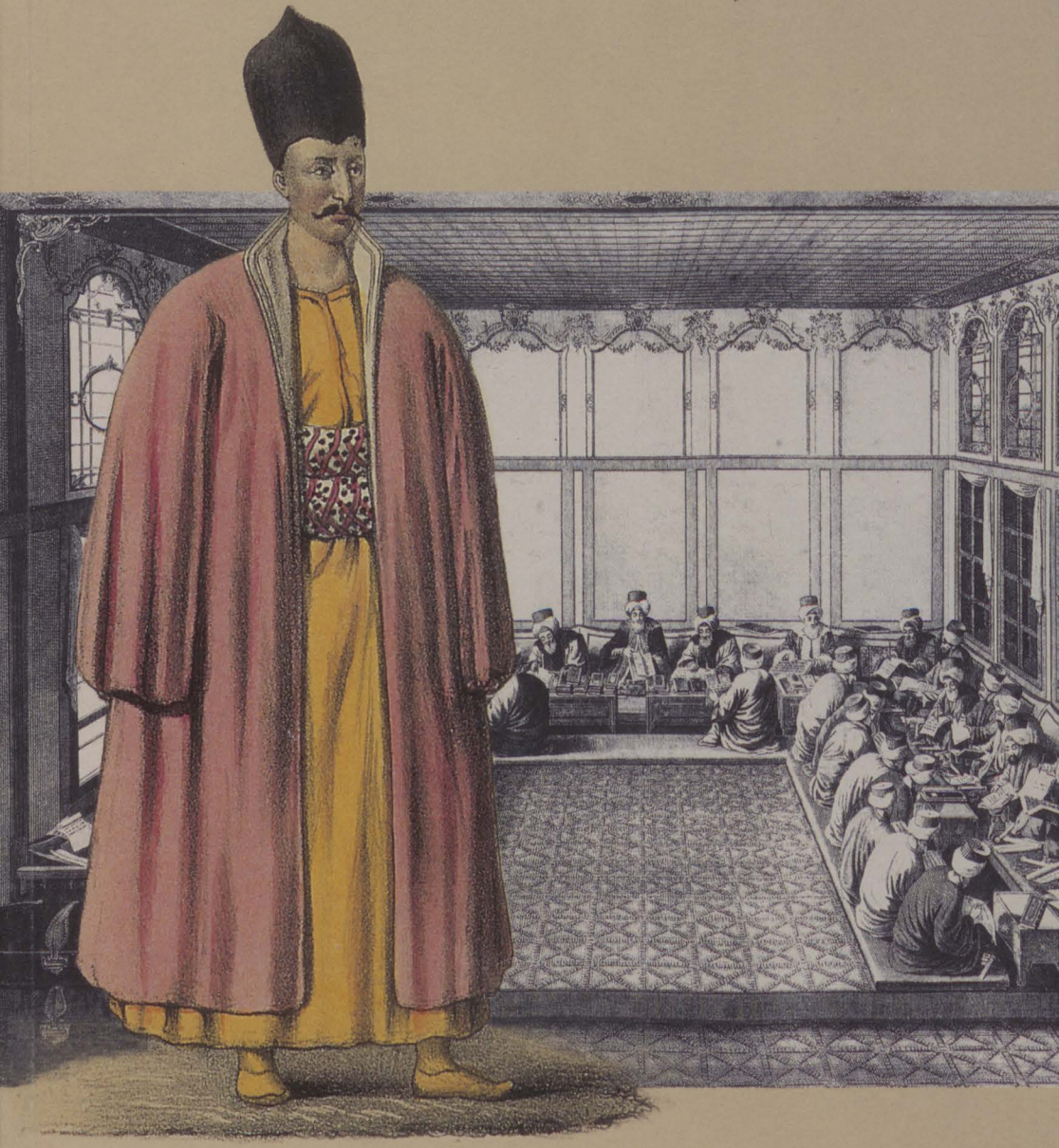
SVENSKA FORSKNINGSINSTITUTET I ISTANBUL

Dragomanen

Nr 1 / 1996 - 1997

Dragomanen

Årsskrift utgiven av
Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul
och
Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner

Nr 1 / 1996 - 1997

Omslagets framsida är ett montage av en bild, "Bureau public", ur Mouradgea d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire othoman, Tome 3,* Paris 1820 (foto: Krigsarkivet) och en tecknad dragoman ur Joh. Hedenborg, *Turkiska nationens seder, bruk och klädedrägter,* Stockholm 1839 (foto: Kungl. biblioteket).

Dragomanen

Nr 1 / 1996 - 1997

Redaktör och ansvarig utgivare: Birgit N. Schlyter

Redaktion:
Ulla Ehrensvärd, Stefan Hilding, Suzanne Unge Sörling

Distributions- och prenumerationsärenden:
Istanbulinstitutets kansli, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Tel.: 08-662 19 40. Fax: 08-665 31 33.

Årsskriften Dragomanen erhålles vid medlemskap i Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner (175 kr; postgirokonto 9 97 52-8) eller genom separat prenumeration (100 kr; Istanbulinstitutets postgirokonto 2 90 27-0).

Manus- och publikationsärenden:
Birgit N. Schlyter, Inst. för orientaliska språk, Kräftriket 4, 106 91 Stockholm.
Tel.: 08-16 31 19. Fax: 08-15 54 64. E-post: Dragomanen@orient.su.se

Dragomanens hemsida:
http://orient4.orient.su.se/scas/dragomanen/drago.htm

ISSN 1402-358X
© Dragomanen och resp. författare
Produktion: Rubicon
Tryckeri: Graphic Systems, Stockholm 1997

Innehåll

Tjugo Meddelanden och en Dragoman 7
REDAKTÖREN

Nasreddin Hodja 12
JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR

Den iranske Mulla Nasreddin
– tolerant eller intolerant? 21
CARINA JAHANI

Nasreddin Hodja på svenska 33
ULLA EHRENSVÄRD

Författarporträtt
Sevgi Soysal – politiskt samvete och existentialist 37
BIRGIT N. SCHLYTER

Tante Rosa I Love You 40
SEVGI SOYSAL, *övers.* BIRGIT N. SCHLYTER

Ordet "Henne" är mitt mål:
Gunnar Ekelöf och Ibn al-Arabi 46
JAN RETSÖ

Recension
Jørgen Bæck Simonsen, *Islamlexikonet* 83
JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR

In memoriam
Alfred Westholm 1904 – 1996 85
PAAVO ROOS

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul
Institutets organisation 89
Adress och styrelse 90

Verksamhetsberättelse
för perioden 1 juli 1995 – 31 december 1996 92

Föreståndarens verksamhetsberättelse
för perioden 1 juli 1995 – 31 december 1996 96

Rapport
Doktorandkurs i den islamiska
konstens och arkitekturens historia i Turkiet 117
KARIN ÅDAHL

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner
Adress och styrelse 123

Verksamhetsberättelse
för perioden 1 januari – 31 december 1995 124

Verksamhetsberättelse
för perioden 1 januari – 31 december 1996 126

Publikationer 128

Rättelse
I *Meddelanden* 20 (1995), på sid. 13, angavs Lütfi Özkök felaktigt vara upphovsmannen till ett foto av Orhan Veli. Den verklige fotografen är okänd.

Artikelförfattarna

ULLA EHRENSVÄRD
Prof., ordf. i Istanbulinstitutets vänförening.
Banérg. 10, 115 23 Stockholm.

CARINA JAHANI
Fil. dr, universitetslektor i iranska språk.
Inst. f. afro-asiatiska språk, Box 513, 751 20 Uppsala.

JAN RETSÖ
Prof. i arabiska.
Inst. f. orientaliska och afrikanska språk,
Humanisten, 412 98 Göteborg.

PAAVO ROOS
Docent i Antikens kultur och samhällsliv vid Lunds universitet.
Klassiska Institutionen och Antikmuseet,
Sölveg. 2, 223 62 Lund.

BIRGIT N. SCHLYTER
Fil. dr, avd. dir., HSFR-forskare med projekt om uzbekisk språkpolitik.
Inst. f. orientaliska språk, Sekr. f. Centralasienstudier,
Kräftriket 4, 106 91 Stockholm.

JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR
Fil. dr, turkolog m. inriktning på turkisk litt., folklor o. etnologi.
Thomanders väg 2C, 224 65 Lund.

KARIN ÅDAHL
Docent i konstvetenskap vid Uppsala universitet, 1:e intendent på Medelhavsmuseet, Stockholm.
Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Tjugo Meddelanden och en Dragoman

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, som funnits sedan den 15 mars 1962, fick sin egen årsskrift, *Meddelanden*, år 1976. Det var ambassadören, professorn och sedermera också Istanbulinstitutets hedersledamot, Gunnar Jarring, som tog initiativet till detta. Han hade tillsammans med professor Christopher Toll och därefter professor Ulla Ehrensvärd det redaktionella ansvaret för tjugo årgångar av *Meddelanden*. Nu har ansvaret lämnats över till en ny redaktion, och vi tackar våra företrädare varmt och hjärtligt för deras insatser. Jag, er redaktör, är språkvetare och forskar i turkiska språk vid Stockholms universitet.

Inför redaktionsbytet fanns det önskemål om ett namnbyte från *Meddelanden* till en för institutets verksamhet mer associativ benämning. Efter rundfrågningar och diskussioner har vi slutligen bestämt oss för ***Dragomanen***. Ordet "dragoman", alternativt "drogman", är en europeiserad form av det arabiska *tardjumaan*, som bland annat betyder 'tolk'. Som turkietturkiskt lånord skrivs det *tercüman*.

De osmanska dragomanerna rekryterades i äldre tid så gott som uteslutande bland icke-muslimska undersåtar, vanligtvis uppvuxna och skolade i Pera, den europeiska delen av det gamla Konstantinopel. Dragomanerna skulle vara förmedlare och uttolkare av kontakterna mellan Höga Porten och utländska makter, vars språk de behärskade men som de för övrigt inte hade

någon lojalitet till. I den rollen var det viktigt att ha inte bara språkkunskaper utan också politisk Fingerspitzengefühl för att behaga och, om livet var en kärt, hålla sig väl med sina överordnade. Skickliga dragomaner kunde bli mycket inflytelserika och förlänas furstliga titlar. Den tomt som år 1757 inköptes för den svenska beskickningen i Konstantinopel hade tidigare tillhört en mäktig osmansk dragoman av albansk härkomst, Alexandre Ghika. När denne föll i onåd, blev han halshuggen och hans hus i Pera bortauktionerat (1740).

En bit in på 1800-talet, allt eftersom de diplomatiska förbindelserna med Osmanska riket ökade, började man ute i Europa att utbilda egna tolkar, så kallade "Jeunes de langue" eller "Sprachknaben", vilka sedan fick bege sig till Konstantinopel och pröva sin lycka som sitt lands dragomaner. En svensk dragoman var orientalisten Johannes Kolmodin. Han arbetade vid den svenska beskickningen i Konstantinopel/Istanbul under åren 1917–1931.

På den svenska beskickningens tomt i Pera, nuvarande Beyoğlu, finns i dag förutom generalkonsulatets palats ett hus som vid sidan av konsuler och legationspräster tidvis också har härbärgerat dragomaner, däribland ovannämnde Johannes Kolmodin. En av de mest brukade benämningarna på sagda hus, som numera rymmer Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och dess föreståndare, har varit Dragomanhuset. Därför kan man väl knappast säga annat än att *Dragomanen* är ett synnerligen lämpligt namn för Istanbulinstitutets årsskrift!

Med det nya namnet börjar vi på en ny nummerserie, och det ni nu håller i er hand är således *Dragomanen* 1. Speciellt för detta nummer är vidare att två av de verksamhetsberättelser som lämnas omfattar ett och ett halvt i stället för ett år, från juli 1995 till och med december 1996; detta till följd av ändrad periodisering av verksamhetsåret. Från och med nästa nummer, *Dragomanen* 2 (1998), redovisas verksamheten under ett kalenderår i

taget, och årsskriften kommer att utges i anslutning till institutets och dess vänförenings årsmöten, vilka hålls före utgången av april månad påföljande år.

Årsskriften har en viktig funktion att fylla som sammanhållande länk mellan Istanbulinstitutets olika instanser, och den är inte minst betydelsefull för kommunikationen mellan institutet och dess medlemmar. Den utges under samarbete mellan institutet och dess vänförening. I redaktionen ingår representanter från båda dessas styrelser. Särskilt glädjande är att förra redaktören Ulla Ehrensvärd stannar kvar som medarbetare i årsskriften, liksom hon fortsätter att sköta institutets övriga publiceringsverksamhet. Med sin rika erfarenhet kommer hon att vara ett stort stöd för oss andra i det framtida arbetet. Till yttermera visso har Ulla hunnit fylla 70 år. Vi hyllar henne med en bild i årsskriften.

Förutom en kunnig och duktig redaktionskommitté har jag en översättarstab vid min sida – dragoman var ordet! Sedan många år tillbaka träffas en grupp entusiaster i ett litteraturseminarium, där vi läser och översätter turkiska prosatexter. Jag hoppas att vi i fortsättningen skall kunna dela med oss av våra litterära pärlor till årsskriftens läsare. Denna gång presenteras en novell av den alltför tidigt bortgångna författarinnan Sevgi Soysal. Merparten av de övriga bidragen till det här numret går likaledes i litteraturens tecken. Innan ni stiftar bekantskap med den patetiska Tante Rosa, kan ni skratta gott åt Nasreddin Hodja, den legendariske och klurige skälmen hos många folk i Väst- och Centralasien. Och ni får till slut en chans att pröva det sufiska djupet i den svenske poeten Gunnar Ekelöfs diktning.

Ett sorgebud finns emellertid också mellan dessa pärmar, i dödsrunan över hedersledamoten, professor Alfred Westholm, som betytt så mycket för Istanbulinstitutets aktiviteter i Turkiet. För mig personligen blev han den förste ciceronen i turkisk

historia och kultur, då jag alldeles i början av mina turkologiska studier hade förmånen att vara med på en av hans sommarkurser i västra Turkiet. Jag minns en brunbränd Alfiros i khakiskjorta och kortbyxor – en vital pensionär som var piggare och tålde den 35-gradiga värmen i Sardes bättre än många av oss unga akademiker. Vid min doktorspromotion 1986 i Stockholms stadshus dök Alfiros upp igen, något krokigare än tidigare men med samma pliriga ögon. Han var där för att själv bli promoverad till jubeldoktor.

Redaktören

FOTO: PETER GULLERS

Ulla Ehrensvärd 70 år

18/3 1997

PROFESSOR BIBLIOTEKARIE

ARKIVARIE KARTOGRAF

Utgivare av Meddelanden från Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul 1977–1996

Ordförande i Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner sedan grundandet 1988

Nasreddin Hodja

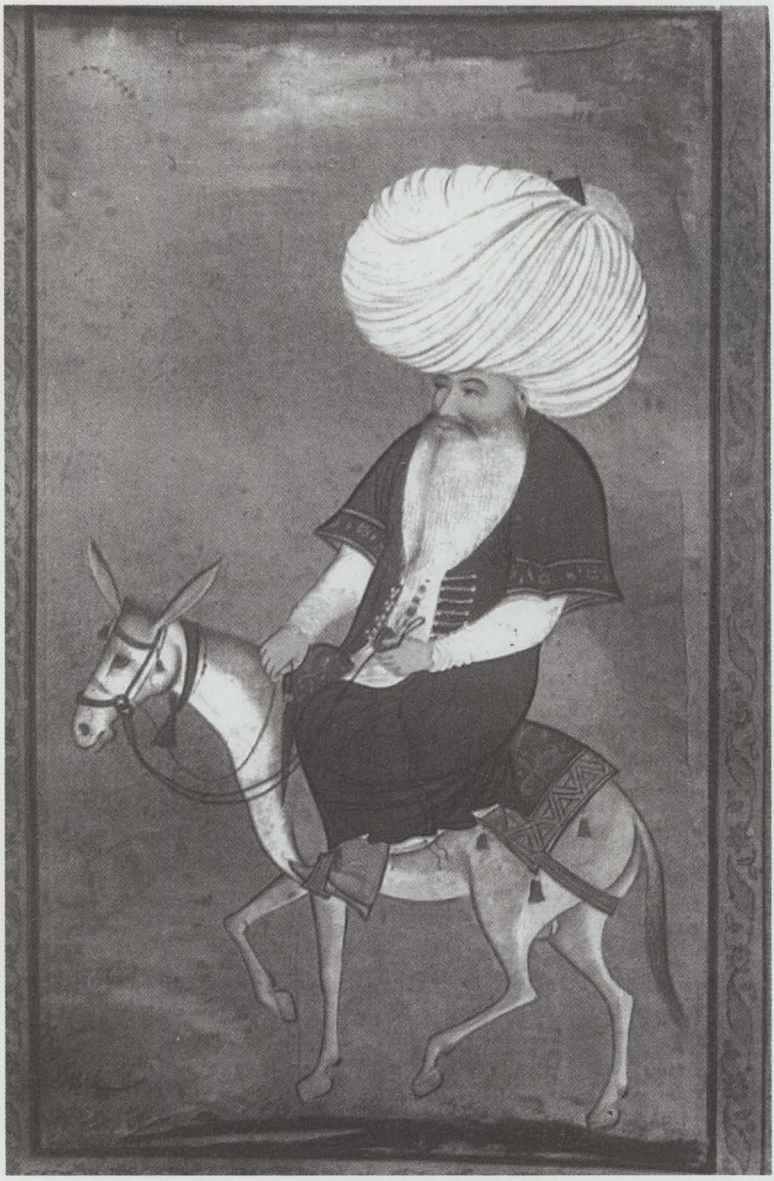
JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR

Fenomenet Nasreddin Hodja möter vi över ett vidsträckt geografiskt område från Ungern och hela Balkan till en del arabiska länder, över Kaukasus och Centralasien ända till Östturkestan, ja t. o. m. Bangladesh och Bengalen. Han framträder under olika namn. I Turkiet, som anses vara hans ursprungliga hemland, är han känd som Nasreddin Hoca (uttalas "hodja"). Azerbajdzjanerna kallar honom Molla Nesreddin, uzbekerna Nasriddin Afandi, tadjikerna Efendi, turkmenerna Ependi, grekerna Anastratdin och uigurerna Nesirdin Ependi.

Nasreddin Hodjas historier är väl kända i Kina, Ryssland och Centraleuropa. I Väst- och Nordeuropa har de däremot inte fått någon större spridning, vilket är synd. Historierna är inte bara roliga utan förmedlar också ofta ett filosofiskt budskap. En människotyp liknande Nasreddin – en gestalt med en blandning av klokhet och enfaldighet som satiriskt utpekar tidlösa mänskliga och samhälleliga svagheter – framträder även i andra nationers humoristiska traditioner, som den tyske Eulenspiegel, den arabiske Djuha, den bulgariske Listige Petar och den sicilianske Giufá. I Sverige introducerades den turkiske skälmen 1928 av Fredrik Böök i boken *Nasreddin Hodscha: turkiska sagor och skämthistorier*.

År 1996 förklarades av UNESCO som "Nasreddin Hodjas år" och samtidigt även "Toleransens år". Det var ingen slump. I århundraden har Nasreddin Hodja med sin jordnära humor stått som en motpol mot fanatism, fientlighet och fördomar. Han förmedlar en optimistisk, positiv världsuppfattning.

Vem var då Nasreddin Hodja? Flera folk gör anspråk på honom. Han påstås t. ex. ha fötts och levat i dagens Uzbekistan

och Östturkestan. Dock är det sannolikt att han levde i Anatolien. De flesta forskare är överens om att han föddes 1208/1209 i Hortu (nuvarande Nasreddin Hoca Köyü), en by i närheten av Sivrihisar. Han studerade teologi i Konya och blev där lärjunge till en känd mystiker, Seyyid Mahmud Hayrânî. Denne följde han sedermera till Akşehir, där han dog 1284/1285. Hans *türbe* – gravkapell – i Akşehir är en välbesökt och välkänd sevärdhet. Han var verksam som imam och domare, och han undervisade i teologi och religion; därav titeln "Hodja". Hur det sedan kom sig att denne förment historiske Nasreddin Hodja blev huvudperson i så många roliga historier är oklart.

Att han levde i dessa anatoliska områden accepterar de flesta forskare, fast det finns även sådana som över huvud taget betvivlar hans historiska existens och härleder honom till en ren folklorfigur. Att tidsbestämma hans eventuella existens har också förblivit en oavgörbar fråga. Det finns flera omständigheter som tyder på att han verkligen levde på 1200-talet, det vill säga under den seldjukiska epoken, men detta har inte kunnat bevisas. Det som förbryllar forskarna mest är att historierna om honom placerar honom samstämmigt i 1300-talets slut och 1400-talets början. Han skulle nämligen ha umgåtts med Timur Lenk (i europeisk tradition även kallad Tamerlan, 1336–1405), vilken besegrade Osmanska riket och med sin här härjade i Anatolien 1402–1403. I historierna om Nasreddin Hodja och Timur Lenk står Nasreddin med sin skarpa tunga mot den fruktade härskaren och sätter honom på plats, eller lurar honom och avleder därmed hans vrede från Akşehirs befolkning. Mötet mellan Nasreddin och Timur Lenk kan vara resultatet av en kronologisk förvrängning. Kanske har folkminnet förväxlat den turkomongoliska invasionen under Timur Lenks ledning med den mongoliska invasion som ägde rum i mitten av 1200-talet och ersatt en mongolisk furste med den mäktige Timur, vilket blev betydligt

mer effektfullt. Eller så har folktraditionen bland de hårt drabbade invånarna i Anatolien helt enkelt diktat ihop dessa historier, där en klok folklig person tappert och ostraffat utmanar den grymme tyrannen, som tröst och kompensation för förtrycket. Liknande situationer uppstår i europeisk tradition mellan hovnarrar och härskare.

Humor och satir har alltid varit en stark genre bland turkar. Det finns andra komiska typer som uppträder i många historier, till exempel İncili Çavuş, Bektaşi-dervischen m. fl. Nasreddin Hodjas historier utgör dock den turkiska folkhumorns livskraftigaste inslag. Hodja, hans fru – eller rättare sagt fruar – och hans åsna tillhör turkarnas kollektiva kulturskatt. De följer människor från tidig barndom genom hela livet. Historierna är så inpräntade att även språkbruket är påverkat av dem; många turkiska idiom har sitt ursprung i Nasreddin Hodjas historier. Upp till 600 historier har registrerats, men hur många av dem som verkligen handlar om Nasreddin är oklart; kanske är det bara hälften som gör det. En del anekdoter kan snarare vara vandringshistorier med ursprung i andra folks traditioner, särskilt historierna om den arabiske Djuha.

De första skriftliga omnämnandena av Nasreddin är från 1400-talet. De första manuskriptsamlingarna av historier om Nasreddin är från 1500-talet. Nasreddin Hodjas historier publiceras i Turkiet i ständigt nya upplagor. De har inspirerat konstnärer och författare inte bara i Turkiet utan i en mängd andra länder, och de har legat till grund för romaner, pjäser och filmer.

De flesta historierna stämmer dåligt med bilden av en lärd teolog. En del är grova, ja t. o. m. obscena. Här får man emellertid tänka på att begreppet humor även i medeltidens Europa var betydligt grövre än det är nu. Från unga år förbryllade – eller underhöll – Nasreddin sin omgivning med sin säregna logik och minst sagt originella infall och lösningar på uppkomna problem.

Att skilja mellan humor (eller avsiktlig provokation) och enfaldighet är ofta omöjligt.

Nasreddin Hodja står med båda fötterna på jorden och föredrar praktiska åtgärder framför islams strikta föreskrifter, som i följande historia:

– Hodja, när man utför den rituella tvagningen av hela kroppen i ån, åt vilket håll ska man vända sig?
– Åt det håll där kläderna ligger.

Här borde naturligtvis svaret ha blivit "mot Mecka", men den praktiske Hodja tänker på att kläderna skulle kunna bli stulna.

Nasreddin Hodjas historier är oftast korta och har dialogform. De har berättats under så lång tid, att de kan förekomma i flera varianter. Många av historierna är utmärkta exempel på absurd humor. Mänskliga svagheter, som girighet och oärlighet, är utpekade på ett sätt som är både satiriskt och förstående. Hodja själv är långtifrån felfri. Folktraditionen har anpassat hans bild till de enkla människornas nivå. Han framställs ofta som mycket fattig, vilket med tanke på hans sociala ställning knappast kan ha motsvarat verkligheten. Även hans dagliga sysslor och hans livsstil är sådana som var typiska för den enkla bybefolkningen. Han predikar, fattar domstolsbeslut och ger råd, men sköter även jordbruk, planterar träd i trädgården, jagar, fiskar, samlar ved etc. Han har problem med ekonomin, sina fruar, sin åsna och med tjuvar. Han kan vara både listig och snål, men han är också förstående och fri från fördomar och ondska. Han visar en djup mänsklig livserfarenhet och filosofisk läggning; han har lärt sig att tålmodigt ta livet som det kommer. Att hans historier har spritts över ett så stort geografiskt område och behållit sin vitalitet under åtta århundraden tyder på att de berör djupliggande allmänmänskliga instinkter.

Här följer några exempel på Nasreddin Hodja-historier från Turkiet:

Hodja hade låtit sig luras att gifta sig med en ful kvinna. På morgonen efter bröllopsnatten frågade hon:
– Nu måste du säga mig vilka av dina manliga släktingar jag får visa mig för och vilka jag inte får visa mig för.
Hodja svarade:
– Visa dig för vem som helst bara inte för mig.

En natt ser Hodja i månskenet i sin trädgård någon klädd i vitt, med utsträckta armar. Han säger till sin fru:
– Hustru, ge mig min båge och pil. Det finns en tjuv där ute.
Hodja siktar och skjuter. Han säger:
– Vi tar hand om kroppen i morgon, nu lägger vi oss.
På morgonen tar han en hacka och spade och går ut i trädgården. Där ser han att han har skjutit på sin egen skjorta, som hans fru hade tvättat och hängt på tork i trädgården. Han går direkt till sin bönematta och börjar tacka Gud. När hans fru frågar varför han gör det, säger han:
– Titta bara, jag har skjutit rakt i bröstet. Tänk om jag hade varit i den!

En granne vill låna Hodjas åsna. Han säger:
– Åsnan är inte här, jag har skickat den till kvarnen med vete.
Just då börjar åsnan skria i ladugården. Grannen säger:
– Du säger att den inte är här, men hör du inte, här skriar den.
Hodja griper tag i sitt vita skägg och utropar:
– Se här, jag med min ålder och mitt vita skägg, och så tror du mer på en åsna än på mig.

En dag ber Hodja sin granne att få låna en kittel. När han lämnar den tillbaka, lägger han in en kastrull i kitteln. Grannen frågar:
– Hodja, vad är det här?
Hodja säger:
– Kitteln har fått barn.
Grannen säger "Bra", och tar sin kittel.
Efter en tid ber Hodja åter att få låna grannens kittel. Men den här gången lämnar han den inte tillbaka. Efter rätt många dagar kommer grannen till honom och ber att få tillbaka sin kittel. Hodja säger med sorgsen uppsyn:
– Å, min käre granne, beklagar sorgen, kitteln har dött.
Grannen säger:
– Men, Hodja, hur kan en kittel dö?
– Min käre granne, när jag sade att kitteln hade fått barn, då trodde du mig. Men att den har dött, det vill du inte tro.

Nasreddin Hodja blev en natt i Ramazan bjuden på middag hos rika människor. Han gick dit i sina vardagskläder. Ingen lade märke till honom eller bjöd honom till bords. Då gick han hem igen och tog på sig festkläder och en fin päls. När han sedan i den klädseln återvände till bjudningen, blev han artigt bemött av husets tjänare och anvisad en hedersplats. I stället för att själv äta stoppade han kanten på sin päls i tallriken och sade:
– Ät, min päls, ät!
Sällskapet vid bordet blev förvånat. Man frågade:
– Men vad gör du, Hodja?
Då berättade Hodja hur han hade blivit bemött den första gången.
– Tydligen är det min päls som inbjudan gäller, så låt den äta först. Ät, min päls, ät!

En dag går Hodja till badet. Man ger honom gamla handdukar och badlakan. När han går ut, ger han massören tio akçe. Män som arbetar i badet blir förvånade över en sådan frikostighet. När han kommer igen efter en vecka, får han broderade handdukar och ett sidenbadlakan. Efter att ha badat, ger han massören en akçe. Badmästaren utropar:
– Hodja Efendi, ger du så lite?
Hodja svarar:
– I dag betalar jag för förra gången, då jag betalade för denna gång.

Under en tid var Nasreddin Hodja gift med två kvinnor, en ung och vacker och en gammal och ful. De båda kvinnorna var svartsjuka på varandra. Var och en av dem ville ständigt övertyga sig om att Hodja älskade just henne mest. De tjatade på Hodja och frågade:
– Om vi gjorde en båttur på sjön och vår lilla båt sjönk, vilken av oss skulle du rädda?
Hodja tänkte efter. Sedan sneglade han på den äldre hustrun:
– Min hustru, du kan nog simma lite grand, eller hur?

Nasreddin Hodja har en dag gått med Timur Lenk till badet. De tvättar sig. Sedan lägger de sig och vilar. Timur frågar då Hodja:
– Om jag vore en slav, hur många akçe skulle du betala för mig?
Hodja svarar utan att tveka:
– Femtio akçe.
Timur blir rasande:
– Bara det här bältet som jag har på mig kostar så mycket!
Hodja svarar lugnt:
– Bältet har jag räknat in.

Illustrationen på sid. 18 är gjord av Gunnar Lindvall och hämtad ur Fredrik Böös bok *Nasreddin Hodscha: turkiska sagor och skämthistorier* från 1928.

Abstract

1996 was celebrated by the UNESCO as Nasreddin Hodja's year. Nasreddin Hodja is a popular hero of humoristic tales. His figure is well-known over a large geographical area stretching from the Balkan countries to Central Asia and many regions claim to be his original home. Most probably, the prototype personage of Nasreddin Hodja, a Muslim clergyman, judge and theologist, lived in Anatolia where he was born in the village of Hortu in 1208/1209 and died in Akşehir in 1284/1285. But Nasreddin Hodja of the tales is presented as a poor man with a peasant's lifestyle, a figure acting on the borderline between wisdom and simplicity, always positive, down to earth, open-minded and far from strictly following the rules of Islam. In Turkey, his personage has been very popular during many centuries and about 600 tales with Nasreddin Hodja as the protagonist have been recorded. These tales are usually short, with a surprising point, and have a form of dialog. Many of them are fine examples of absurd humor. They personify the creative and ingenious spirit of the people.

Den iranske Mulla Nasreddin – tolerant eller intolerant?

CARINA JAHANI

Mulla Nasreddin skulle enkelt kunna karaktäriseras som en *besserwisser*. Han blir sällan svaret skyldig och han lyckas krångla sig ur de mest pinsamma situationer med hjälp av sin slagfärdiga tunga. Han är dock mycket oförarglig och vinner sympati med sin jordnära humor, och hans skämtsamma och spetsfundiga yttranden överbryggar tids- och kulturskillnader. Historierna om honom har berättats i århundraden i Främre Orienten men känns lika levande och aktuella än i dag.

Mulla Nasreddin-berättelser från Iran har översatts till flera olika västerländska språk, till engelska av bl. a. Idries Shah vars engelska version i sin tur har legat till grund för Claes Hylingers svenska översättningar utgivna under titeln *Den ojämförlige Mulla Nasrudins bedrifter* (Bo Cavefors Bokförlag, 1976). Denna bok, liksom *Classic Tales of Mulla Nasreddin* (utg. av Houman Farzad, övers. från persiska till engelska av Diane L. Wilcox, Mazda Publishers, Costa Mesa 1989), samt *Kolliyat-e Molla Nasr al-Din* (utg. av 'Abbas 'Ali Sa'idi, Tabriz 1317 [1938/39]) utgör källmaterialet i denna artikel.

I Mulla Nasreddins värld möter vi förutom honom själv och hans åsna en mängd olika personer som han behandlar med mer eller mindre respekt. Här talar han med stadens guvernör:

Mulla Nasreddin skulle ge en stekt gås i gåva till den nye guvernören. Under vägen blev han hungrig och åt upp ett av gåsens lår. När guvernören såg den halvätna gåsen sade han förvånat:
– Mulla, men var är då det andra benet?

Mulla blev som vanligt inte svaret skyldig utan svarade:
– Ers höghet, i vår stad har inte gässen mer än ett ben. Om Ni inte tror på mig så kom själv och titta på gässen som står därborta vid dammen.
Guvernören kom ut på verandan och tittade bortåt dammen. Just då råkade gässen stå på ett ben och sova. Mulla sade triumferande:
– Vad var det jag sade, Ers nåd.
Strax därefter kom några tjänare och började slå gässen med påkar för att driva dem till deras bon. Gässen började springa på två ben.
Guvernören tittade föraktfullt på Mulla och sade:
– Varför ljuger du? Där ser du att gässen har två ben.
Utan att tappa fattningen svarade Mulla:
– Ers höghet, om Ni hade fått lika mycket stryk som de fick, skulle Ni utan tvekan skaffat Er två ben utöver de två ni redan har för att kunna fly så snabbt som möjligt.

Speciellt intressant är naturligtvis Mulla Nasreddins förhållande till dem han dagligen umgås med. Dessa personer figurerar i ett större eller mindre antal anekdoter. Som byns mulla har han ett statusövertag över sina grannar, som lärare över sina studenter, som far över sina barn och som man över sina fruar. Använder då Mulla Nasreddin sin position till att förtrycka dessa grupper eller visar han tolerans, förståelse och medkänsla?

Mulla Nasreddin och hans grannar

Mullas grannrelation tycks mestadels bestå i att försöka dra så stor fördel som möjligt av grannarna utan att vara villig att själv ställa upp när grannarna behöver någon hjälp av honom. Han kan till och med nedlåta sig till att gå och tigga hos sina grannar.

– Broder, sa Mulla Nasreddin till en granne, jag samlar in pengar som skall användas till att betala skulden för en fattig man, som inte

Mulla Nasreddin talar till församlingen vid fredagsbönen.

kan fullgöra sina förpliktelser.
– Mycket lovvärt, sa den andre och gav honom ett mynt. Vem är denna person?
– Jag, sa Nasreddin och skyndade sig iväg.
Några veckor senare stod han vid samma dörr igen.
– Jag antar att det gäller en skuld, sa grannen ironiskt.
– Just det.
– Jag antar att det är du som är skyldig pengar?
– Inte den här gången.
– Nå, det gläder mig att höra. Här är ett bidrag.

– Nasreddin stoppade pengarna i fickan.
– Bara en sak, Mulla. Vad är det som framkallar dina humanitära känslor i det här speciella fallet?
– Åh, du förstår ... jag är fordringsägaren!

Vill å andra sidan grannen låna, eller kanske till och med få något av Mulla Nasreddin, blir Mullas bemötande helt annorlunda. Han hittar alltid någon lämplig ursäkt för att slippa ställa upp på de villkor av ömsesidigt givande och tagande som normalt präglar grannrelationerna i Främre Orienten. Ibland blir han till och med överbevisad om att hans ursäkt bara var ett svepskäl, men han tappar ändå inte masken utan kommer med någon lämplig förklaring, eller erkänner helt enkelt att han inte har lust att låna ut eller ge det grannen ber om.

En av Mulla Nasreddins grannar ville låna hans åsna.
Mulla sade:
– Tyvärr, den är upptagen.
Grannen frågade:
– Vad gör den?
Mulla svarade:
– Den betar, den är inte sysslolös.

Det händer dock att Mulla Nasreddin får svar på tal av sina grannar. Det tycks alltså som om vissa av Mullas grannar lärt av hans förmåga att alltid få sista ordet och till och med ibland lyckas överträffa Mulla med ett rappt och avbitande svar.

En av Mulla Nasreddins grannar var sjuk. Mulla gick och hälsade på honom. Han klagade på smärtor i bröstet. Mulla sade:
– Detta är en svår sjukdom. Min far dog i just denna sjukdom. Det är bäst att du uttrycker din sista önskan i livet.
Den sjuke sade till husfolket:

– Min sista önskan är att ni snarast skall köra ut den här olycksbådande mannen från mitt hem.

Mulla Nasreddin och hans studenter

Det finns ett förhållandevis litet antal berättelser där Mulla Nasreddins studenter figurerar. Det är också intressant att notera att det här oftast är studenterna som framstår som intelligenta och kvicka, medan Mulla själv direkt eller indirekt skämmer ut sig. Allra värst råkar han ut, när han kryper in i en tunna för att fånga en tjuv, som han tror befinner sig därinne, och uppmanar sina studenter att stå utanför på vakt och se till så att inte tjuven kommer undan. Om tjuven skulle försöka smita uppmanas studenterna att slå honom med sina påkar och inte visa något förbarmande och dessutom inte låta sig luras om han råkar vara lik Mulla eller om han säger sig vara Mulla. Resultatet blir naturligtvis att Mulla blir slagen gul och blå av sina studenter.

Nasreddin fick besök av några studerande, som frågade om de kunde få lyssna till hans föreläsningar. Det gick han med på, och de gav sig iväg mot föreläsningssalen, gående till fots efter Mulla, som hade suttit upp bak och fram på sin åsna.
Folk började stirra. De tänkte att Mulla måste vara en dåre, och studenterna som följde honom ännu större dårar. När allt kommer omkring – vem går efter en man som rider baklänges på en åsna?
– O, Mulla! Folk tittar på oss. Varför rider du på detta sätt?
Nasreddin rynkade pannan.
– Ni tänker mera på vad folk tycker än vad vi håller på med, sa han. Jag skall förklara det för er. Om ni gick framför, skulle detta vara brist på respekt mot mig, för då skulle ni vända era ryggar mot mig. Om jag ginge bakom, skulle samma sak vara fallet. Om jag rider framför med ryggen mot er, är detta brist på respekt mot er. Det här är det enda sättet.

Mulla Nasreddin ville se i vilken utsträckning hans studenter kunde beskriva storlek och frågade därför:
– Kan ni förklara för mig vad det är för skillnad mellan en elefant och en loppa?
Hans son [som alltså även var en av hans studenter, ö.a.] svarade:
– Elefanten kan ha loppor, men en loppa kan inte ha elefanter.

Mulla Nasreddin och hans barn

Som redan noterats är Mulla Nasreddin en mycket snål man. Denna snålhet präglar även hans relation till barnen, och han gör sitt bästa för att lära barnen sina knep för att utnyttja folk.

Mulla och hans son gick en dag till butiken som säljer halva [ett slags sötsak, ö.a.]. Där köpte Mulla lite halva som han gav till sin son för att denne skulle ta hem den. När hans son gått vände sig Mulla till halvaförsäljaren och sade:
– Om någon skulle köpa halva av dig men inte ha pengar att betala, vad skulle du då göra med honom?
Försäljaren svarade:
– Jag skulle sparka ut honom ur affären.
Mulla sade:
– Sparka då ut mig.
Försäljaren sparkade till honom och försökte köra ut honom ur butiken. Mulla sade:
– Om du säljer halva till det här priset skulle jag vilja ha lite till.

På samma sätt som Mulla Nasreddins slagfärdighet tycks ha överförts till grannarna och studenterna, finns det flera berättelser där inte Mulla själv utan hans son står för det rappa svaret.

Mulla Nasreddin sade till sin son:
– Jag är besviken på dig eftersom din historielärare säger att du

sjunger på timmarna.
Sonen svarade:
– Nej far, vid Gud, han ljuger. Jag sover alltid på historielektionerna.

En släkting till Mulla Nasreddins fru kom med en bit bröllopstårta till henne. Hon gav lite till sin yngste son och sade:
– Min son, detta är bröllopstårta, om du lägger den under kudden i natt när du sover kan du önska dig vad som helst och det kommer att gå i uppfyllelse.
Pojken tänkte lite, sen frågade han:
– Mamma, kan jag inte äta tårtan och lägga kudden på magen?

Mulla Nasreddin och hans fruar

Mulla Nasreddins fruar är de personer som utan tvekan oftast förekommer i berättelserna. De besitter i regel inte samma kvickhet som Mulla, hans grannar, studenter och barn, utan får oftast svar på tal, ibland t. o. m. av sina tjänare.

Ibland uppträder Mullas fru som enbart en samtalspartner åt Mulla själv. Det är då han som står för det tokroliga i berättelsen. En gång tappar han bort sin ring inne i huset men letar efter den ute på gården. När hans fru frågar varför, svarar han att det är ljusare ute. En annan gång ramlar han ner för trappan med ett förfärligt oväsen. Hans fru vaknar och frågar vad som hänt. Mulla svarar att hans rock ramlat ned för trappan. När hans fru frågar hur rocken kunde föra ett sådant oväsen, erkänner Mulla att han själv befann sig i rocken.

Mulla Nasreddins förhållande till sin fru är klart präglat av det patriarkaliska samhälle där berättelserna tillkommit. Mulla är oftast mycket hård i sina utsagor mot hustrun och visar ingen synnerlig kärlek eller ömhet mot henne. I flera berättelser är hans högsta önskan att hon skall dö eller lämna honom. En mycket talande berättelse är den där både Mullas fru och åsna

Mulla Nasreddin med fruar.

dör. Mulla sörjer inte sin fru alls lika mycket som sin åsna. När vännerna uppmanar honom att ta åsnans död med jämnmod svarar han att när frun dog tröstade hans vänner honom och lovade att hitta en ny fru åt honom, men när hans åsna dog fick han inga sådana löften.

Å andra sidan innehar Mullas fru den typiska kvinnorollen och det är hon som har full kontroll över huset. När Mulla får reda på att det brinner i hans hus, svarar han lugnt att huset är fruns domän. Hon får ta sig an branden. En gång vill han ha ost

att äta och lägger ut texten om hur nyttigt det är att äta ost. När hans fru säger att osten är slut, nöjer han sig och börjar istället att tala om vilka nackdelar det för med sig att äta ost.

Mulla är ofta missnöjd över och klagar på fruns sätt att sköta hemmet. En gång blir han tvungen att sätta fram tomma fat åt de gäster han bjudit in eftersom huset visar sig vara tomt på mat. En annan gång skall hans fru gå och beklaga sorgen hos en grannfru. Mulla frågar om det finns mat lagad åt barnen. Frun svarar att hon inte har något att laga mat av, varpå Mulla replikerar att de har nog med sorger i sitt eget hus och att hon inte behöver besvära sig med att gå till grannfrun. Mera subtil men mycket välformulerad kritik framförs i följande berättelse:

En man hade dött och hans fru satt sörjande vid hans kista. Gråtande sade hon:
– Min älskade, du går till en plats där det varken finns mat eller kläder eller något annat ...
Mulla, som skulle läsa över den döde, reste sig snabbt, sprang hem och sade till sin fru:
– Skynda dig och lås dörren, man är på väg hem till oss med kistan.

Mulla Nasreddin är också något av en toffelhjälte i sitt hem och får ibland till och med finna sig i att ta emot en örfil av sin fru. Det går faktiskt så långt att han får sköta städningen:

Mulla Nasreddin hade gift sig, men hans fru städade aldrig. Mulla avtalade med sin mor att hon skulle komma och städa. När hon skulle börja sopa, hindrade Mulla henne och sade:
– Snälla du, inte skall du städa här. Låt mig få göra det.
Han hoppades att hans fru skulle skämmas och lära sig en läxa, men hon sade lugnt:
– Det är väl inget att bråka om, städa du en dag så kan din mor städa nästa dag.

Ett annat problem som Mulla Nasreddin har är att han inte bara har en fru. Han inser också att om man skall ha två fruar bör man helst ha dem på olika platser och själv befinna sig på en tredje plats. Men slug som han är gör han ändå sitt bästa för att hålla fruarna nöjda.

Mulla Nasreddin hade två fruar, vilket ofta vållade honom problem. En dag köpte Mulla två pärlhalsband och gav i enrum ett halsband till var och en av fruarna, för att de skulle bli mera fästa vid honom. Han sade:
– Låt inte den andra frun få reda på detta, eftersom detta halsband är ett tecken på min speciella tillgivenhet till dig.
– En dag ansatte de båda fruarna honom och ville veta vem han älskade mest. Han sade:
– Den som jag gett pärlhalsbandet till älskar jag mest.
Båda blev nöjda med svaret.

Det var tur att kvinnorna inte hade på sig halsbanden!

Epilog

Som vi ser, är anekdoternas Mulla Nasreddin en enkel och jordnära man som trots sin kvickhet och slughet ofta får brottas med sådana problem som vi alla kan identifiera oss med. Han har ekonomiska problem, hans åsna vill inte ens lyda honom, än mindre hans fru. Han får svar på tal av sina studenter, grannar, ja till och med av sina egna barn. Han är behäftad med allehanda mänskliga svagheter. Många gånger försöker han rädda ansiktet med en lögn, dock utan att lyckas. Han drar sig inte för att stjäla och han lär även sin son att gå samma väg för att tillskansa sig

något han inte har råd att köpa. Han är snål och girig och dessutom svag för unga vackra kvinnor. Något mera kulturspecifikt är naturligtvis hans problem med flera fruar. Lika ofta som han är slug och kvick är han klumpig och dum och det märks tydligt att han ofta inte 'tänker längre än näsan räcker'.

Det är förmodligen just dessa mänskliga svagheter som gör Mulla Nasreddin så sympatisk. Det är lätt att identifiera sig med honom, eftersom han inte bär någon falsk mask utan vågar visa att han är en människa behäftad med fel och brister. Hans totala avsaknad av skenhelighet gör honom till symbolen för det äkta och okonstlade, det som vi människor, speciellt vuxna, så ofta försöker dölja genom att spela olika roller. Mulla Nasreddin är alltså i grund och botten en bild av oss själva bakom alla fasader vi satt upp och som vi kanske egentligen skulle vilja riva ned men inte riktigt vågar.

Hur är det då med Mulla Nasreddins tolerans? Han är mycket självupptagen och kan knappast karaktäriseras som arketypen för en filantrop, snarare tvärtom. Han är avvisande och otrevlig mot grannar och studenter, ja till och med mot sina egna barn. Ännu sämre är hans tålamod och tolerans gentemot fruarna. Han är inte sällan hård och kärlekslös, även om han enstaka gånger försöker visa tillgivenhet och mildhet. Han tycker ofta synd om sig själv på grund av sina besvärliga, olydiga och ansvarslösa fruar, som inte fullgör sina plikter i hemmet på ett tillfredsställande sätt.

Typiskt för Mulla Nasreddin är dock att han trots allt finner sig i sin situation och tar emot vad ödet har i beredskap åt honom utan att klaga och knota. Han står ut med besvärliga fruar och en besvärlig åsna. Han tappar inte fattningen, om än huset är tomt på mat eller när tjuvar stjäl det lilla han äger. Han accepterar alltså sin lott i livet med ett upphöjt lugn, vilket vi nog alla lite till mans avundas honom.

De två illustrationerna i artikeln är teckningar av Ali Massoudi hämtade ur den på sid. 21 omnämnda boken *Classic Tales of Mulla Nasreddin.*

Abstract

Mulla Nasreddin is a famous personality in Persian folklore. He is humorous, witty and often manages to fool and play tricks on others. But what kind of a person is he, and how does he treat the people he meets every day? What makes Mulla Nasreddin's stories so interesting and attractive is not the fact that Mulla is a very knowledgeable and tolerant man, but rather that he is free from pretensions. He is greedy and mean towards his neighbours, and he is impatient and unloving towards his wives. We love his stories since we can so easily identify with his problems and weaknesses. He dares to show what we normally try to hide behind a surface of kindness and politeness.

Nasreddin Hodja på svenska

Ulla Ehrensvärd

Fredrik Böök lämnade år 1923 sin professur i litteraturhistoria i Lund för att ägna sig åt journalistik och kritik. Som litteraturhistoriker hade han naturligt nog studerat J. W. Goethe och dennes *West-Östlicher Divan* (1819) och därigenom kommit att göra Nasreddin Hodjas bekantskap. Som fri skribent började Böök sina strövtåg på parnassen med att bl. a. följa Nasreddinhistoriernas vidare öden, eftersom Goethes plan att i "en anständig översättning i utdrag" överföra berättelserna till ett västerländskt språk inte realiserats.

Efter fem år kunde Böök publicera sina rön i en bok, illustrerad av Gunnar Lindvall. Han redde däri ut anekdoternas långsamma väg till Europa. Goethe hade 1816 genom orientalisten C. F. Diez fått en handskriven översättning av fem historier. I tryck fanns då på franska några prov utgivna 1694 av Antoine Gallard och 1743 av A. D. Kantemir. Men genom Goethes insats väcktes intresset. I Turkiet hade de vanligaste historierna tryckts 1837 i en folkbok, som översattes 1855 till tyska av Wilhelm von Camerloher och gavs ut i Trieste 1857. En mer seriös utgåva, stödd på flera manuskript, presenterades 1878 av fransmannen J. A. Decourdemanche, och denna blev en av Bööks källor. En engelsk översättning av George Borrow utgavs visserligen 1884 men bara i 150 ex. Därför blev Henry D. Barnham's *Tales of Nasr-Ed-Din Khoja* (1923) Bööks referens. Men denna edition vilade i sin tur på Albert Wesselskis *Der Hodscha Nasreddin* (1911). I detta tvåbandsverk hade Wesselski vid sidan av turkiska källor (systematiskt utgivna 1907–1909) även begagnat grekiska, serbiska, kroatiska och ungerska upptecknings. Böök utgick

även från Reinhold Köhlers avhandling *Nasr-Eddins Schwänke* (1898).

Sist bland sina källor nämnde Fredrik Böök den som allra först presenterat Nasreddin Hodja på svenska, nämligen Gustaf Noring – alias Ali Nouri. År 1902 gav denne ut i Köpenhamn och Stockholm samtidigt på danska och svenska *Nasreddin Khodjas upptåg och skämt. Turkiska sägner från Timurlenks dagar*, (da.: Lystige Historier om Nasreddin Khodja). Boken var illustrerad av svensken Arthur Sjögren och dansken Valdemar Andersen.

Malmöiten Gustaf Noring (troligen född 1858) hade redan 1879 rest till Turkiet. Två år tidigare hade han utgivit en liten skrift på 11 sidor med titeln *Några tankar om den orientaliska*

Nasreddin Hodja med en av sina fruar. Illustration av Arthur Sjögren.

Nasreddin Hodja som den danske illustratören Valdemar Andersen såg honom.

frågan. I samband härmed hade han tagit kontakt med Kungl. bibliotekets chef Gustaf E. Klemming och velat få stöd för sin ambition att "genomsnoka de turkiska archiverna" efter Karl XII-material. Det blev inget substantiellt resultat av dessa efterforskningar, men Noring fick anställning i turkisk statstjänst. 1884 övergick han till islam och antog namnet Ali Nouri. Han avancerade till turkisk generalkonsul i Rotterdam men föll 1901 i onåd, avsattes och dömdes *in contumaciam* först till 101 års fängelse, sedan "för evigt". Han spelade en aktiv roll som politisk agitator mot sultan Abdul Hamid och gav 1903 ut i Stockholm *Abdul-Hamid i karikatyr. Interiörer från Yildiz-Kiosk i ord och bild*. Efter sultanens avsättning återvände Ali Nouri till Turkiet, där han avled 1937 i Istanbul. Mer om honom kan man läsa i Gunnar Jarrings artikel i Karolinska förbundets årsbok 1976.

Med Ali Nouris läggning var det rätt naturligt att han skulle uppskatta Nasreddin Hodja och vilja presentera honom för nordisk publik. En följsam illustratör fann han främst i Arthur Sjögren. Valdemar Andersen har överdrivit vidden på den stora turbanen. Böös illustratör Gunnar Lindvall förstod sig däremot inte på turbanen utan utrustade Nasreddin Hodja närmast med en nattmössa.

I dagens Turkiet är Nasreddin Hodja en ytterst populär figur som plockas fram i alla möjliga sammanhang. Nu för tiden lär han också upp en son till att bli lika slagfärdig som han själv.

Illustration av Gunnar Lindvall ur Fredrik Böös bok Nasreddin Hodscha: turkiska sagor och skämthistorier *från 1928.*

Författarporträtt

Sevgi Soysal – politiskt samvete och existentialist

Sevgi Soysal levde ett kort och intensivt liv och dog i cancer, när hon bara var 40 år gammal. Vid sin död var hon en väletablerad turkisk författare, tillika känd radioreporter och tidningskolumnist. Hon debuterade med *Tutkulu Perçem* (1962; "Den passionerade hårlocken"), ett slags prosadikter i existentialistisk anda och med ett starkt experimentellt och abstraherande uttryck. Genom såväl sin livshållning som sitt författarskap blev hon med tiden alltmer en politisk personlighet i Turkiet. Hennes språk blev enklare och innehållet konkretare. Romanen *Yürümek* ("Att vara på marsch") från 1970 bearbetar temat manligt–kvinnligt, så effektfullt att den kort efter publiceringen stämplades som obscen och förbjöds i tre år.

Sevgi Soysal har lämnat flera bidrag till den turkiska så kallade 12 mars-litteraturen. Denna litterära strömning växte fram efter militärkuppen den 12 mars 1971 i opposition mot den samhällsordning som då började råda och den upptrappade förföljelse av vänsterintellektuella som den ledde till. Bland dem som arresterades och fängslades vid den här tiden fanns Sevgi Soysal och hennes tredje make, juridikprofessorn Mümtaz Soysal. Böckerna *Şafak* (1975; "Gryning"), *Yıldırım Bölge Kadın Koğuşu* (1976; "Kvinnosalen i Yıldırım-distriktet") och *Barış Adlı Çocuk* (1976; "Ett barn vid namn Fred") bygger till viss del på Sevgi Soysals egna fängelseminnen och upplevelser under några månaders förvisning till Nevşehir och Adana.

Hennes mest framgångsrika bok är *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (1973; "Middagstid i Yenişehir"). Handlingen äger rum i urban medelklassmiljö. En stor gammal poppel – kanske en symbol för makt och tradition – skapar oro i ett bostads- och affärs-

Sevgi Soysal 1936 – 1976

kvarter i centrala Ankara, då den av sin egen tyngd långsamt välter och rycks upp med rötter och allt, samtidigt som en rad människor ur olika samhällsskikt passerar revy, däribland en syster och en bror som under inflytande av en gemensam radikal vän försöker – något tveksamt och halvhjärtat – att distansera sig från föräldrarnas borgarvärld.

I det hon skrev mot slutet av sin levnad verkar Sevgi Soysal ha börjat ompröva och modifiera den samhällskritiska och stereotypiserande berättarstil som kännetecknar hennes politiskt orienterade verk. I ett kort oavslutat romanfragment, *Hoş Geldin Ölüm* (utgivet postumt 1980; "Död, välkommen"), då döden redan flåsade henne i nacken, är stilen mer individpsykologiserande och påminner om det existentialistiska uttryckssätt som hon hade inlett sitt författarskap med.

Novellen "Tante Rosa I Love You", som följer här i svensk översättning, hör till den första, icke-politiska delen av Sevgi Soysals litterära produktion. Den är hämtad ur *Tante Rosa* (1968), en bok med fjorton korta, löst sammanhängande berättelser om en tragikomisk figur som präglad av veckotidningsvärlden söker lycka och framgång under ständiga misslyckanden och nederlag. Episoderna utspelar sig i Tyskland och har viss verklighetsanknytning till författarinnans egen släkt; Sevgi Soysals mor var tyska. Berättelsen om Tante Rosa närmar sig pikaresken i europeisk litterär tradition, vilken Sevgi Soysal för övrigt var väl förtrogen med.

Birgit N. Schlyter

Tante Rosa I Love You

SEVGİ SOYSAL

"Tante Rosa, Tante Rosa I love You". Rosa sjöng sin sång med hes och enfaldig röst och knäppte på gitarren som hon kommit över för en billig penning hos lumphandlaren. Hon var inte den som grubblade över tillstånd som ensamhet, arbetslöshet, kärlekslöshet eller – det värsta av allt – döda punkter i tillvaron, och inte visste hon hur hon skulle kunna förändra sin situation. Nu satt hon med sin gitarr och försökte sjunga kärlekssånger till sig själv: "Tante Rosa, Tante Rosa I Love You!". Grannen, som var kassörska, bultade i väggen:

– Tala om love, du, din gamla käring!

Borde man gråta nu? Borde man vara en missförstådd, känslig liten varelse? Eller skulle man skratta? Tante Rosa visste att hon inte var bra på kärlek. Det här har inget med ödet att göra, nej, det är oförmåga och drumlighet – en drumlighet som folk bara skrattar åt. Om varje ny kärleksförbindelse som man ger sig in i börjar med en ny uppvisning i enfald, slutar det med att man blir sämre än en hora. Inte ens det kan man; lika väl som för att få smaka kärlekens frukter krävs det skicklighet för att kunna sälja kärlek. Jag är ingen ungmö på den överblivna kartan utan en slinka på den överblivna kartan. Nu är jag pank, och så sitter jag här och tänker på kärlek i stället för på ett hederligt arbete; jag är en som inte kan inrätta sin tillvaro på ett anständigt sätt, en som inte kan åstadkomma något – inte åstadkomma något. Jag måste tjäna pengar. Vad säger man i tidningen "Tête-à-tête med Er"? "Livet är ett hav; den som inte kan simma drunknar." Skulle det alltså vara lätt att drunkna? Det är inte alla förunnat att kunna drunkna. Var och en har bara en chans

att drunkna. Och jag då; drunkna på du, och upptäck sedan att du är en som fortsätter att leva. Tante Rosa ratade allt som hon hade förmåga att göra, men aldrig, aldrig någonsin skulle hon lyckas överträffa sin förmåga – hon skulle inte lyckas – inte lyckas. Jag är just en snygg revolutionär, en dålig militärjunta – en löjlig upprorsmakare, en clown till soldat. Jag har mina gerillamän; de kan inte störta mig, och lika litet kan jag ta kål på dem. Det är svårt men smärtfritt, som att tänka på det förflutna. Det är bara dumheterna som blir kvar i ens medvetande. Varje människa skulle ha nog med att oupphörligen skratta åt sina egna dumheter. Varför skall man då lida? Tante Rosa har aldrig lidit, kan man säga. Men att vara Tante Rosa, det är att vara tvungen att leva, att hålla ut och att stå på sig. Hon lade ifrån sig gitarren och räckte lång näsa åt kassörskans vägg. "I Love You", ha, vad trodde du? Det var ett "I Love You" till mig själv. Jag är den enda nolla, den enda tönt som jag själv kan älska – jag själv – jag. Och så var det detta att söka jobb igen! Mera rakt på sak, att vara Tante Rosa innebär att söka arbete och att söka älskare och en äkta man. Älskare och äkta man, älskare och äkta man.

Hon slog upp tidningen "Tête-à-tête med Er". Rosa är ett med tidningen "Tête-à-tête med Er". Det är en Bibel, en Tora – en helig skrift. Det som sägs där är helig lögn ... "och den unge mannen tog kvinnan i sina armar, den allra ljuvligaste kvinnodoft ..." Att vara Tante Rosa, det innebar att leva fullt ut i verkligheten och att samtidigt envist tro på tidningen "Tête-à-tête med Er" – den mest seglivade lögnen, som hon själv hade valt att hålla kvar, den enda lögn som hon medvetet underkastade sig. Hon slog upp annonserna. "Barvärdinna på privatklubb ..." Du blåser upp dig för att du är kassörska och svär åt mig, när jag sitter arbetslös och sjunger kärlekssånger, eller hur? Ta och sjung "I Love You" för dig själv, du. Hon kastade gitarren i

väggen. Svordomarna från hennes granne, kassörskan, drunknade i det smärtsamma ljudet av något som gick sönder.

* * *

Det ringde på dörren. "Åter en som gått på annonsen i den där tidningen ... ." Dörren gick upp. En fetlagd kvinna med blågrått hår öppnade – en stor och bastant dam som när som helst kunde sätta skräck i folk. Hon nagelfor Tante Rosa med blicken. Det stod klart att hon inte gillade vad hon såg, för i sådana kvinnors ögon fann mycket få människor nåd, och dörren kunde åka igen rakt framför näsan på en.

– Det gällde annonsen efter en barkassörska som jag ...

– Åhå, kassörska ... Jag hade förstås tänkt mig ... Men det skulle ju inte gå, det är alldeles klart.

– Vadå klart?, envisades Rosa. Kassörskejobbet klarar jag hur bra som helst.

– Kära vän, det är inte tal om någon kassörska, ni är väl inget barn heller, och nog fattar ni väl att ni inte är den typen som skulle kunna locka hit kunder ...

– Vad då för kunder? Jag hade själv affär en gång, och jag pratade med kunderna så artigt och belevat, att de blev helt begeistrade.

– Kära vän, det skulle säkert gå att vara kassörska, men att ...

– Att vadå?

– Fnaska, sade kvinnan grovt.

Först sade Rosa "om det är på det viset, adjö". Sedan gick hon tillbaka och ringde på igen. Vad behöver jag bry mig om kvinnor som säljer sig frivilligt. Jag är kassörska. Min nästas omoraliska leverne kan inte få mig att vackla. Bröd är bröd. Rosa kom ihåg gatudemonstranternas slagord "Bröd och frihet". Och kom du bara, som en fanatisk gammal ungmö, och sparka på det bröd som läggs fram för dina fötter. Rätt åt en att man förblir

hungrig då. Dessutom, om jag hade kunnat sälja mig, skulle jag kanske ha gjort det – jag skulle nog ha gjort det – det skulle jag nog. Och – skulle då detta ha skänkt både bröd och frihet?

* * *

Rosa stormtrivdes i salongen med den röda belysningen och de falska antikviteterna. Spriten var billig. Än tog hon sig en sup, än skötte hon kassan. Och än satt hon och tittade på den högst underhållande kommersen, där de olycksaliga, dumma männen blev lurade på de mest dråpliga sätt. Hon satt där bakom kassan och drack klunk på klunk av sprit och manlig enfald. Tro mig, någon bitterhet kände jag inte, och ingenting annat heller.

Ibland slog sig männen ned hos henne och öppnade sitt hjärta för henne – bitterheten var som bortblåst. Egentligen gillar jag karlar. Rosa blev alldeles till sig och trodde att hon hade brädat flickorna.

När hon varit på jobbet en månad, blev hon en morgon i spegeln varse sin "Förvandling". Håret var kort. Hon hade lockar i pannan. Ögonen var nedsmetade med färg. Läpparna var skrikigt målade i granatäppelblommans röda färg. Kort snäv kjol. Svarta tunna strumpor. En glansig blus. Det här var de yttre attributen. Och vad kunde man då inte utläsa av ögonkast och kroppshållning? Herre gud, jag ser ju ut som de andra, våra flickor! Varför nu det då? Rosa visste varför men gick inte närmare in på saken. Passionerat väntade hon på att någon kund en dag skulle komma till henne med ett förslag. Skulle hon då göra som de andra flickorna – hon visste inte riktigt, kunde inte bestämma sig. Men hon väntade längtansfullt på denna första gång, på att bli den utvalda. Flickorna hade också märkt Rosas förändring och gjorde sig lustiga över henne bakom hennes rygg. "Stackars sate, hon försöker bli som vi, utan att tänka på sin

ålder." De pekade ut henne för de manliga kunderna och skrattade åt henne.

Allt kan bli föremål för längtan. Allt kan förvandlas till passion. Allt kan i lika mått bli heligt eller vulgärt. Passion är något som ändrar sig alltefter omgivningen. Varför skulle inte den kvinna, som på ett möte för gifta fruar gör sitt bästa för att framstå som den renaste och mest hulda hustru och mor, vilja bli den bästa horan i en samling horor? Det viktiga är önskan, ingen önskan är ädlare än en annan, så det så – så kan Rosa ha tänkt i all tysthet.

* * *

Det röda skenet från lampan stack henne i ögonen, där hon satt och räknade pengar. Hon strök med handen över tinningen, hon var så trött. Plötsligt blev trötthetен som bortblåst, och hon kände en pirrande glädje. För där var han igen. En av husets stamkunder, som kom en gång i veckan, tittade åt hennes håll, tittade på henne med en blå, berusad blick – "det är mig han tittar på". Så här har det varit en tid. Än är jag inte så gammal, att jag skulle missuppfatta det. Nej, den här mannen ser rakt på mig, som för en vecka sedan. Tante Rosa blir så glad över dessa blickar. Hennes hopp om att bli hora växer. Hon målar sig ännu mer och skrattar ännu högre. Mannen kom fram till kassan. Han stannade och tittade på Rosa. Han var på väg att säga något. Tante Rosa gav honom inte en chans. Hon lämnade kassan och tog mannens hand. Mannen raglade berusad och tog sig med möda uppför trapporna. Rosa öppnade en dörr och stängde den. Sedan, efter en mycket kort stund, stod hon där förvirrad och skylde sina bröst; det enda hon skämdes över var att visa brösten.

– Hur skulle jag kunna veta att det fanns sådana förbud i det här huset?

Under hugg och slag kastade flickorna och den vätesuperoxiderade madamen ut Rosa ur rummet:

– Att hon inte skäms, och jag som just undrade varför hon inte satt i kassan.

– Att hon inte vet hut!

– Hon saknar moral!

– Skamlösa stycke!

– En sådan hora!

Med klösmärken i ansiktet och kläderna i trasor kördes Rosa på porten. Tante Rosa är en som blir körd på porten, utan att ens få betalt för den månad hon har arbetat. Även i det här huset rådde en sträng uppdelning. Hor, omoral och skamlöshet tillhörde den som visste att ta för sig, förstod hon. Alla hade inte rätt att vara hora, var och en hade sin uppgift och färdighet, som man måste slå vakt om. Hon insåg att detta var en organisation, att varje organisation hade sina egna regler och att man måste ingå i en organisation.

Hon tog fram gitarren igen. Hon tänkte på att också kärleken var något som måste organiseras, med rättigheter som måste försvaras.

Hon insåg att den som inte inträtt eller inte fått inträde i den ena eller andra kretsen inte hade någon annan rättighet än att störta sig i fördärvet. Hon tog upp gitarren. Karln kom för att säga något till mig där borta vid kassan. Vad hade han tänkt säga? Kanske "Tante Rosa, Tante Rosa I Love You"?

Övers. Birgit N. Schlyter

Ordet "Henne" är mitt mål

Gunnar Ekelöf och Ibn al-Arabi

JAN RETSÖ

År 1958 gjorde den finländska tidskriften *Horisont* en enkät bland svenskspråkiga författare om vilka tolv litterära verk och författare som betytt mest för dem. Gunnar Ekelöfs svar är intressant på många sätt. På de tre första platserna sätter han den buddhistiska Dhammapada, Bibeln och den arabiske mystikern Ibn al-Arabi, alltså icke-europeiska litterära verk. I redovisningen av sina litterära rötter bekräftar Ekelöf sin ställning som särling eller, rättare sagt, den ende med världslitterärt perspektiv, den ende verklige kosmopoliten. Det är en truism att konstatera att Ekelöfs betydelse i svensk litteratur bara vuxit, även om det är svårt att ännu överblicka hans inflytande på senare svensk poesi. Hursomhelst är tolkningen av arvet från Ekelöf en central uppgift.

Om Gunnar Ekelöf är en tungviktare i svensk litteratur är Ibn al-Arabi en gigant i den arabiska världslitteraturen. Han är lika mycket teolog och religiös förkunnare som skönlitterär författare. Liksom hos Ekelöf är dock allt han skrivit underordnat ett budskap, en förkunnelse om verklighetens väsen. Hans inflytande på islamisk dogmatik och fromhet sedan 1200-talet är omätligt, och studiet av Ibn al-Arabi är centralt för förståelsen av islams historia överhuvudtaget.

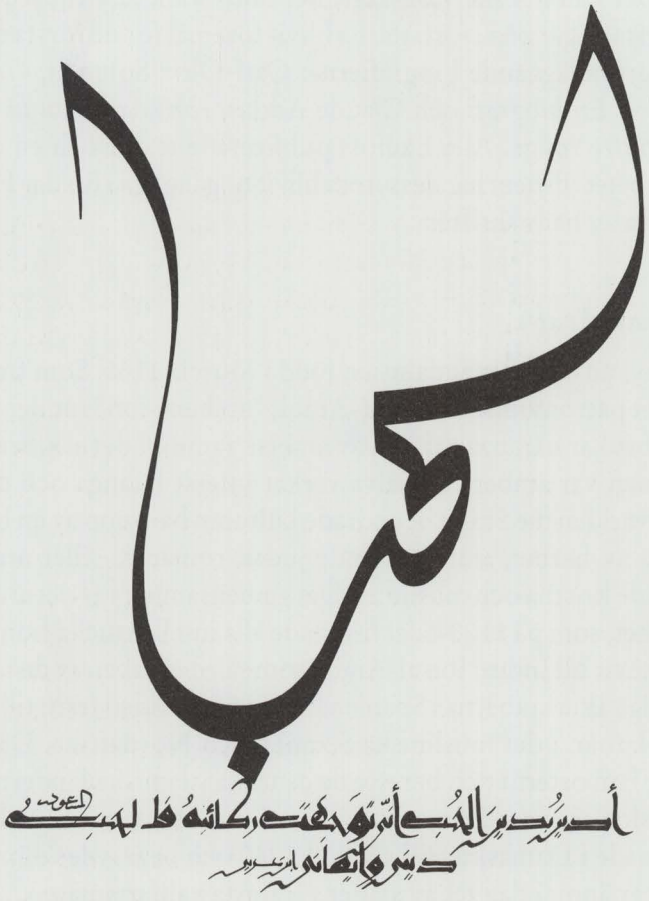
Med tanke på de minst sagt sällsynta kontakterna mellan den islamiska världskulturen och svensk kultur är mötet mellan en av islams största andar och en av den svenska modernismens resar ett fenomen som förvisso är av intresse att titta närmare

på. Det kan kanske vara dags; det råkar vara så att just i dessa yttersta dagar båda författarna blivit föremål för de första egentliga grundläggande biografierna: Carl-Olov Sommar, *Gunnar Ekelöf: En biografi* och Claude Addas, *Ibn 'Arabi ou la quête du soufre rouge*. Alla Ekelöfs publicerade texter och en del av förarbetet till dem har dessutom blivit tillgängliga i Reidar Ekners utgåva av hans skrifter.

Ibn al-Arabi

Muhyi ad-Din var andalusier, född i Murcia 1165. Som framgår av det patronymikon, Ibn al-Arabi, "arabens son", under vilket han brukar nämnas var han av arabisk familj. I det s. k. arabiska Spanien var araberna i själva verket ytterst fåtaliga och den av eftervärlden med rätta beundrade kulturen bars upp av en brokig skara av berber, arabisktalande judar, romansk- eller arabisktalande kristna och muslimer. Det gemensamma var det arabiska språket, som på 1100-talet förenade alla intellektuella från Guadalquivir till Indus. Ibn al-Arabi, som således var en av de relativt fåtaliga äkta araberna i Spanien, tillbringade tiden fram till 1199, sina läroår, i det muslimska Spanien och Nordafrika. Därefter drog han österut och bereste de centrala islamiska länderna tills han slog sig ner i Damaskus, där vi finner honom år 1230. Han stannade i Damaskus till sin död 1240 och begravdes där. Hans grav är ännu i dag ett av stadens främsta vallfartsmål.

Ibn al-Arabis litterära produktion är av sagolika dimensioner. Vi känner till mer än 400 titlar i de flesta genrer av klassisk arabisk litteratur och av dessa är flera jätteverk i många folianter. Det största av dem är det som kallas "De mekkanska erövringarna" (*al-Futuuḥaat al-Makkiyya*), i den senaste utgåvan en tungviktare i 12 foliovolymer. Det skall genast sägas att ingen har läst allt eftersom allt inte är utgivet och det som är utgivet ofta bereder

"Jag följer kärlekens religion; varthelst dess riddjur vänder sig är min religion och min tro."

Ibn al-Arabis mest berömda ord i Tardjumaan al-ashwaaq *XI:15 i modern kalligrafi. Versen anspelar på Koranen 3:31: "Om ni älskar Gud, följ då mig ty Gud älskar er och förlåter er era synder; Gud är förlåtande, barmhärtig" och 109:6: "Ni har er religion och jag har min religion".*

läsaren hårresande svårigheter. Detta innebär att Ibn al-Arabi, liksom elefanten för de blinda, endast är känd stykkevis og delt och att framställningarna av hans tänkande med nödvändighet är baserade på de fragment av hans texter som författaren ifråga hunnit eller orkat läsa. Inför Ibn al-Arabi är alltså Ekelöf, liksom alla andra, blind likt fursten av Emgión och har kunnat beröra endast en liten del av den väldiges verk. Denna beröring gjorde dock ett desto starkare intryck.

Sufismen

För att få ett grepp om Ibn al-Arabis värld bör man veta något om den islamiska mystiken, sufismen. Sufismen är ett försök att hantera ett centralt problem i de västliga uppenbarelsereligionerna: Guds tystnad. I både judendomen och islam har ju Gud talat genom den skrivna uppenbarelsen till sina profeter – och sedan tystnat. Skrifterna utgör den slutliga uppenbarelsen, ekot av Guds röst. Den religiösa auktoriteten kommer därefter att ligga hos skriftuttolkarna, dvs. professorerna, och inte hos profeter. Det är uppenbart att för många andar i den tidiga islam var tanken på att profetskapet upphört med Muhammed och att Gud skulle ha slutat att tala direkt outhärdlig. Tidigt, kanske redan på 600-talet, uppträdde fromma som genom askes och intensiv andlig koncentration uppnått tillstånd där de upplevt sig komma Koranens Gud ofattbart nära och t. o. m. uppgå i honom. Sådan andlig atletik var gammal i Främre Orienten både bland monoteister och polyteister, och de tidiga muslimska pneumatikerna hade säkert lärt en del av sina kristna, judiska och hedniska föregångare. De tidiga förkunnarna var spjutspetsen i en folkrörelse som förkunnade att Gud är den enda verkligheten och att allt annat är sken, ett missförstånd beroende på okunnighet och synd och att var och en kan bli ett med Guds väsen och att all verklighet

är en helhet, odelbar, utan början eller slut, tid eller rum etc., bara outsäglig harmoni och lycka, ja, egentligen varken harmoni eller lycka utan något bortom alla tänkbara vardagskategorier och -begrepp.

Mystikerna hade med detta genomfört en drastisk omtolkning av en av islams grunddogmer, *tawhiid*, Guds enhet, och det ledde till konflikt med etablissemanget. Den tidiga mystiken kulminerade med den största vildhjärnan av dem alla, al-Ḥallaadj, som avrättades som kättare i Baghdad 922. Efter denna händelse började sufismen arbeta på att integrera sina erfarenheter med den ortodoxa dogmatiken, en process som når en första avslutning hos al-Ghazaali (d. 1111), islams Thomas av Aquino. Fram till nu hade den sufiska förkunnelsens kärna varit praktiska anvisningar för hur man vandrar vägen till den absoluta insikten, med noggranna beskrivningar av de olika stationerna på vägen samt glödande poetiska beskrivningar av saligheten. Fr. o. m. 1100-talet börjar en egen sufisk teori växa fram på allvar, en kosmologisk doktrin om världens beskaffenhet, där antikens gnostiska spekulativa myter återuppstår i islamisk dräkt. Samtidigt börjar också organisationen av något som närmast kan kallas "sufiska kyrkor", s. k. *ṭariiqaat*. De fyra äldsta grundläggs omkring år 1200. Ända fram till mitten av 1800-talet var denna sufism grundvalen för islam, och de stora *ṭariiqaat* hade avgörande ekonomisk och politisk makt i de flesta islamiska länder. Den islam som möter oss i dag är resultatet av en stor inomislamisk uppgörelse under de senaste 150 åren, som brutit sufismens samhälleliga och i viss mån andliga makt. Det är dock värt att påpeka att den bild av islam, som serveras idag både av västerlänningar och muslimer, ur historisk synpunkt i mångt och mycket är en förflackning och ett ensidigt förvandlande av Profetens religion till politik.

De sufiska doktrinerna strax före Ibn al-Arabi var väl ut-

vecklade och deras struktur är knappast ännu utredd i alla detaljer. Från tidigare tradition hade man övertagit läran om de olika stationerna på mystikerns väg mot saligheten. För det teologiska systemet var idén om uppenbarelsens dubbla natur, baserad på Koranen 57:3, grundläggande:

> Han är den Förste och den Siste, den Uppenbare och den Fördolde, ja, Han är allvetande.

Detta tänkande är uppenbart inspirerat av tidigare icke-islamiska läror, ytterst från *logos*-begreppet i grekisk filosofi. Logosdoktrinen är ett försök att bygga en bro mellan en absolut, transcendent gudom och en ändlig, immanent fysisk värld. I många teologiska system blev *logos* Guds redskap, med vilket världen frambringas och uppehålles. Denna tanke fick en ny betydelse i de sufiska tankesystemen. Hos Ibn al-Arabis store samtida, Ibn al-Faarid, sufismens störste poet på arabiskt språk, ser man hur logosspekulationen knyts ihop med profeten Muhammeds gestalt: logos är lika med profetskapet, urprofeten, "Muhammedsanningen" (*al-ḥaqiiqa al-muḥammadiyya*), en kosmisk hypostas som alla profeter haft del av, mest av alla naturligvis den historiske Muhammed. Sufismens profetologi rörde sig alltså strax före Ibn al-Arabi mot en närmast buddhistisk uppfattning av världsfrälsningsprocessen.

Ibn al-Arabis religiösa upphöjelse

Ibn al-Arabi trädde rakt in i denna överhettade, spekulativa teologi. Han säger själv att hans "omvändelse", dvs. hans första mystiska upplevelser, skedde år 1180, och att Isaa (Jesus) var hans förste Vägledare eller *shaykh*. Detta följs av visioner, ibland under flera dagar utan uppehåll, som kulminerar i en vision av

Isaa, Muusaa (Moses) och Muhammed och därefter av Gud själv. Nu följer en snabb genomgång av sufismens olika stadier mot andlig fullkomning, som samtidigt medför undergörande förmåga. År 1190 inleds så Ibn al-Arabis egen upphöjelse. Han har i Córdoba en vision av alla apostlar och profeter och upptas själv bland dem. Det är också nu han inleder sitt väldiga författarskap, där preciseringen av hans egen roll inom den komplicerade profetologin spelar en stor roll. År 1198 utför han i Fez i Marocko, enligt egen utsago, Nattresan och Himmelsfärden, dvs. han genomgår den svindlande resa genom de nio himlarna till Guds tron som enligt legenden Muhammed genomförde från Jerusalem. När han lämnar Maghrib året efter är det för att bege sig till Mekka och där konsakreras av Muhammed själv till dennes betrodde (*waliyy*), och att förena både Isaas och Muhammeds auktoritet. Visionen i Córdoba bekräftas här, och hans ankomst till Mekka och utförande av riterna där kan ses som avslutandet av hans upphöjelse.

Bland de skrifter där denna märkliga andliga karriär kan följas bör särskilt "Boken om Himmelsfärden" nämnas. Himmelsfärdsmotivet hade i och för sig använts tidigare i sufismen och baserades på legendariska utsmyckningar av den ursprungliga berättelsen om Muhammeds himmelsfärd från Jerusalem, som för första gången står i Ibn Ishaaqs biografi över Profeten från ca 760. Ibn al-Arabis himmelsfärdsbok överträffar dock alla föregångare och är ett storartat konstverk där han visar sig behärska den klassiska arabiska litteraturens alla grepp.

Vid 35 års ålder var Ibn al-Arabi vida berömd för sin enorma lärdom, sin undergörande förmåga och sin extatiska, radikalt självcentrerade förkunnelse som föll mången teologiprofessor tungt för bröstet. Genom att befinna sig i Mekka var Ibn al-Arabi i Islams centrum och kunde tala till lärjungar från hela den islamiska världen.

För oss sentida, både muslimer och icke-muslimer, gör denna extatiska, överhettade religiositet och gränslösa självskattning kombinerade med ett kyligt, resonerande intellekt och storartad diktande förmåga ett minst sagt främmande intryck.

Mötet med Nizaam

Under sin vistelse i Mekka omkring år 1200 har Ibn al-Arabi flera egenartade andliga upplevelser som han redovisar noggrant i sina skrifter. En av dem är mötet med en mystisk ynglingagestalt vid Ka'ban, templet runt vilket den islamiska vallfärdens centrala riter utföres. Det är svårt att bedöma om denne existerat fysiskt eller om han endast varit en fantom i mystikerns sinne. Mötet med ynglingen står centralt hos Ibn al-Arabi och är anledningen till författandet av hans största verk, "De mekkanska erövringarna". Ynglingens hälsningsord till Den Store är värda att citera: "Du finner det du frågar mig om inskrivet i mig, ty jag varken talar eller samtalar. Jag har ingen annan kunskap än kunskapen om mig själv, min essens är ej annorlunda än mitt namn. Jag är kännandet, den kände och den kännande, jag är vetandet, det vetbara och den vetande. Du själv är det moln som skymmer din egen sol. Lär då känna ditt eget väsens verklighet." Ekelöf har säkert inte läst detta, men han kunde väl ha skrivit det.

Det är nu vid denna centralpunkt i Ibn al-Arabis karriär som han också upplever ett annat möte vid Ka'ban i Mekka, som kom att få stor betydelse både för honom och för Gunnar Ekelöf. Han berättar själv: "Jag gjorde *ṭawaaf* [den sjufaldiga vandringen runt Ka'ban som är en del av de påbjudna riterna, f. a.] runt Templet en natt och jag greps av välbekant extas. Jag lämnade moskén på grund av allt folket där och utförde *ṭawaaf* runt en sandhög och jag diktade några verser som jag reciterade högt ... Då kände jag ett slag mot ryggen av en mjuk hand. Jag vände

mig om och såg en flicka. Jag hade aldrig sett någon med vackrare ansikte eller med mera ljuvligt tal eller behagligare sätt eller mer utsökt tanke ... Hon överträffade alla sina samtida i förfining, bildning, skönhet och insikt ... Jag frågade henne: "O flicka, vad heter du?" Hon svarade: "*Qurrat al-'ayn*" (Ögonsten). Därefter hälsade hon och gick bort. Sedan lärde jag känna henne och besökte henne och lärde av henne visdom ljuvligare än vad någon kan beskriva." Han ger en beskrivning av henne i termer ur den gamla arabiska poesin: "... hon som är en regnmolnens örtagård, en sol bland lärde, en trädgård för de bildade, en tillsluten dosa, sin tidsålders föräldralösa, sin tids ädlaste, den smakfullaste av vindruvor, sin waadis härskarinna, den ädlaste i sin stam, hennes boplats är hjältars ..."

Flickan i fråga hette egentligen Niẓaam, kallades också Solöga (*'Ayn ash-shams*) och var dotter till imamen vid Ka'ban, Abuu Shudjaa ibn Rustam al-Isfahaanii. Av namnet framgår att han var iranier. Ibn al-Arabi blev nu hans nära vän och kollega. Dottern Niẓaam, vars mor var arabiska, gjorde således starkt intryck på vår hjälte. Ibn al-Arabi var gift flera gånger, men liksom hos Dante spelar hans familjeliv ingen roll i hans texter. Flickan Niẓaam däremot kom att inspirera till en samling dikter som tillhör juvelerna i arabisk poesi. I sextioen ganska korta dikter – några enkla och klara, andra med ytterst komplicerad metaforik – besjungs skaldens kärlekslängtan till en flicka vars anlete är likt fullmånen som stiger upp i den svarta natten, vars leende är som en blixt som upplyser mörkret, som är en beslöjad gasell vars blickar sårar hjärtan likt indiska svärd, vars tänder är som hagel i en ros. Ibn al-Arabi säger själv om dessa dikter: "Varje gång jag nämner ett namn är det henne [Niẓaam, f. a.] jag nämner; varje gång jag nämner en boning är det hennes boning jag avser. Emellertid har jag ständigt anknutit till gudomlig och andlig uppenbarelse ..."

Dikterna till Niẓaam har tillkommit under en längre tid. Mötet kan dateras till år 1201, men flera måste ha tillkommit efter 1204, eftersom Ibn al-Arabi refererar till Baghdad som han inte besökte förrän då. Några har menat att Abuu Shudjaa och hans sköna dotter hade flyttat dit. Samlingen av dikter som författaren kallade "Längtans vägvisare" (*Tardjumaan al-ashwaaq*) redigerades strax efter år 1212, vilket framgår av ett förord av Ibn al-Arabi själv.

Kärleksdiktning

De flesta dikterna i *Tardjumaan al-ashwaaq* har ett erotiskt innehåll, eller rättare sagt en erotisk matris. Grundmönstret är taget från den äldsta arabiska poesin, som tillkommit ca 500–700 e. Kr. Denna korpus av poetiska texter, som omfattar ca 12 000 verser och tillskrivs ett hundratal olika diktare, har varit mönster för inte bara arabisk utan också persisk och turkisk klassisk poesi ända till i dag. Dess bilder och temata har upprepats och varierats i det oändliga under 1 500 år. Mycket är vid första anblicken svårförståeligt för oss i denna poesi, t. ex. de långa djurbeskrivningarna. Kameler och hästar beskrivs ingående och sakkunnigt även av urbana diktare, som aldrig bestigit en häst och aldrig sett en kamel. Språkligt skall en dikt i klassisk stil i långa stycken vara obegriplig för lekmannen. Det klassiska arabiska odet, *qasidan*, är fortfarande för många poeter och poesiläsare i den islamiska världen den förnämsta litterära formen, och även ett modernt auditorium kan försättas i extas vid recitationen av en välformulerad och i stort sett obegriplig qasida.

Den klassiska arabiska qasidan är komponerad enligt ett strikt schema. Huvuddelen är en panegyrik, en lovprisning av en höv-ding, en stam eller poeten själv. Detta är också orsaken till att qasidan förblivit en levande konstform till i dag; despotiska

härskare har som bekant ofta ett speciellt behov av smicker. Den klassiska arabiska poesin är således full av de praktfullaste hyllningsdikter till de mest lugubra emirer och sultaner, från umayyaderna på 600-talet till Mu'ammar Qadhafi och Saddam Hussein i dag.

En qasida skall dock alltid inledas med två avsnitt som inte är panegyriska: ett elegiskt preludium följt av en djurbeskrivning, vanligen av en kamel eller en häst. Hur och varför dessa tre delar sammanfogats till en litterär form är det ingen som vet. Qasidan var väl etablerad redan på 500-talet e. Kr. och har uppenbarligen en lång förhistoria som dock är helt okänd.

Den klassiska arabiska kärleksdiktningen har antagligen sina rötter just i det elegiska preludiet till qasidan. Detta har nämligen erotiskt innehåll. Preludiet kan se ut på olika sätt: Diktaren ser sin älskade i en dröm om natten och grips av sorg över sin ensamhet under stjärnhimlen. Eller han skildrar hur den älskades stam eller klan bryter upp från en lägerplats där han måste stanna kvar. Eller han ser kameler dra förbi, på vilka kvinnor ur den älskades stam rider, och han ropar till dem en hälsning till henne. Eller, slutligen, diktaren står vid resterna av en lägerplats, beskådar märken av tält och sotiga eldstenar, och erinrar sig sin samvaro med den älskade på denna plats för många solvarv sedan. Denna sista variant blev den klassiska, som de litterära smakdomarna föreskrev i den kanon för qasidadiktning som utvecklades under abbasidtiden.

Tardjumaan al-ashwaaq består till stora delar av korta dikter som skulle kunna vara preludier till en klassisk qasida. Det vanligaste topos hos Ibn al-Arabi är uppbrottsmotivet:

Frid över Salmaa och över dem som bor på skyddad plats
ty det höves en älskande som mig att säga "frid!"
Vad gör det henne om hon besvarar hälsningen?

Men ingen kan ju tygla de sköna.
De drog bort när nattens dunkel låtit sin ridå sjunka.
Jag sade: "Ha förbarmande med en älskande, en främling, en fjättrad
som längtan omringat med längtan och som
är utsatt för snabba pilar vart än han vänder sig."
Hon blottade sina tänder; en blixt glimmade,
och jag visste inte vem av dem som skingrade mörkret.
Hon sade: "Är det inte nog för honom att jag är i hans hjärta
så att han ser mig i varje stund? Är det inte nog?" (IV)

Skildringen av det övergivna lägret är heller inte ovanlig:

Stanna vid lägerplatserna och begråt ruinerna
ställ en fråga till de förfallna boningarna:
"Var är de älskade? Vart har deras kameler dragit?" (XVIII)

Doften av arabisk öken som slår emot en vid läsningen av dessa dikter kommer från den litterära iscensättningen och skall inte förleda läsaren; det är en effekt som är resultatet av författarens stora beläsenhet och hantverksskicklighet. Trots det för arabiska förhållanden relativt enkla språket är dikterna i *Tardjumaan* ofta mycket tvetydiga och dubbelbottnade. De rör sig ofta på flera plan, både den traditionella gammalarabiska diktningens och den senare abbasidiska kärleksdiktningens. Dessa två av traditionen givna litterära skikt använder Ibn al-Arabi för att, som det visar sig, uttrycka erfarenheter som ursprungligen inte rymdes i dem.

När dikterna blev kända väckte de uppenbarligen kritik i vissa kretsar. Kärleksdikter av detta slag var olämpliga från en teologs hand, en som dessutom påstod sig vara profet. Ibn al-Arabi skrev då en kommentar till dikterna där han utlägger dem allegoriskt med ett nytt förord där han förklarar hur de tillkommit. Slutversionen fullbordades i Ramadan år 1215.

Tardjumaan reser alltså för den oförberedde moderne läsaren ett problem av samma slag som Höga Visan. En text som ger

intryck av att vara ren erotisk poesi kan tolkas och har tolkats som en allegori om något helt annat än jordisk kärlek. I Höga Visans fall har ju den hermeneutiska principen både hos judar och kristna alltid varit: det betyder inte det det står utan något helt annat. I fallet *Tardjumaan* har vi dock både text och tolkning från samme författare. Har Ibn al-Arabi skrivit utläggningen för att skydda sig? Var detta ett sätt för honom att rädda sitt rykte och sin karriär som profet och professor? Så har man ibland sett saken. Att en man med Ibn al-Arabis självförtroende, för att inte säga självförhävelse, skulle ha varit så räddhågsen är dock mindre sannolikt. Man kan också påpeka att han antyder ett teologiskt innehåll redan i det första förordet som citerades ovan. Och frågan är om man i Ibn al-Arabis märkliga känslovärld kan skilja mellan erotik och teologi.

Ibn al-Arabis guds- och världsbild

Ibn al-Arabi är monist, en av religionshistoriens mest radikala och konsekventa. Det enda verkliga är Gud. Allt som existerar existerar endast som manifestation av Honom. Fenomenvärlden representerar olika grader av existens, som dock är ett sken. Så länge tingen ses som existerande i sig förblir deras existens ofullkomlig, av lägre dignitet. Tingen är, med Koranens term, Guds tecken. Gud visar sig ständigt i kosmos för den som kan se. Fenomenen är, med en modernare liknelse, som solfläckarna: om vi betraktar endast solfläckarna, som ju är en liten del av solen, är de outhärdligt ljusa. När vi betraktar hela solskivan framträder solfläckarna som mörka, av lägre dignitet. Men de har del i solens väsen och är identiska med den. Guds manifestering hos Ibn al-Arabi sker genom att "dämpa" glansen likt solfläckarna. Nyckeln till förmågan att se Gud är de 99 gudomliga epitet, "de skönaste namnen", som är uppenbarade i

Koranen. Genom att begrunda dem och relatera alla fenomen till dem ser man Gud i allt, att allt är Gud. Man blir då "den Fullkomliga Människan", *al-insaan al-kaamil*, ett av Ibn al-Arabis mest kända begrepp. I praktiken innebär det att man blir ett med Gud; att bli fullkomlig människa är att bli Gud.

Ibn al-Arabi utgår självfallet från sina egna mystiska upplevelser, men hans formuleringar av dem är de djärvaste sedan al-Ḥallaadj. Hans radikala monism är i själva verket rätt olik mycket i det sufiska tänkandet, och det är betecknande att han inte kom att grunda någon sufisk *ṭariiqa* av betydelse, trots att hans inflytande på dessa varit mycket stort. Hans tänkande står i själva verket påfallande nära antika, mystiska teosofier, t. ex. Plotinos', eller, som vi nu alltmer börjar skönja efter textfynden i Nag Hammadi, de gnostiska rörelserna från andra århundradet e. Kr. Förbindelserna till denna antika mystik är märkliga och än märkligare är att den påstått katolske Dante också står mycket nära denna tradition. Vilket är sambandet? Om triangeln antik mystik – Ibn al-Arabi – Dante Alighieri återstår flera böcker att skriva!

Det kan vara värt att återge en passage ur "De mekkanska erövringarna" (II:507–08) där Ibn al-Arabi talar om pneumatikerns (dvs. sitt eget) förhållande till vardagsvärlden: "Den tredje uppenbarelsen är "avtäckandet" (*al-mukaashafa*) som skänker kunskap om Gud i tingen. Vet då att Gud är för stor och för upphöjd för att kännas i sig själv, men man kan känna Honom i tingen. I själva verket är tingen i förhållande till Gud som slöjor: när de dras undan avslöjas det som finns bakom. Jag har själv erfarit detta stadium, lovad vare Gud! För övrigt kan man inte känna Gud i tingen utom genom tingens framträdande och deras yttre skens försvinnande. Vanliga människors ögon stannar vid tingens yttre sken, medan de som erfarit avtäckandets uppenbarelse bara ser Gud i tingen. Den högsta formen av denna

uppenbarelse är när visionen av Gud samtidigt är visionen av kosmos."

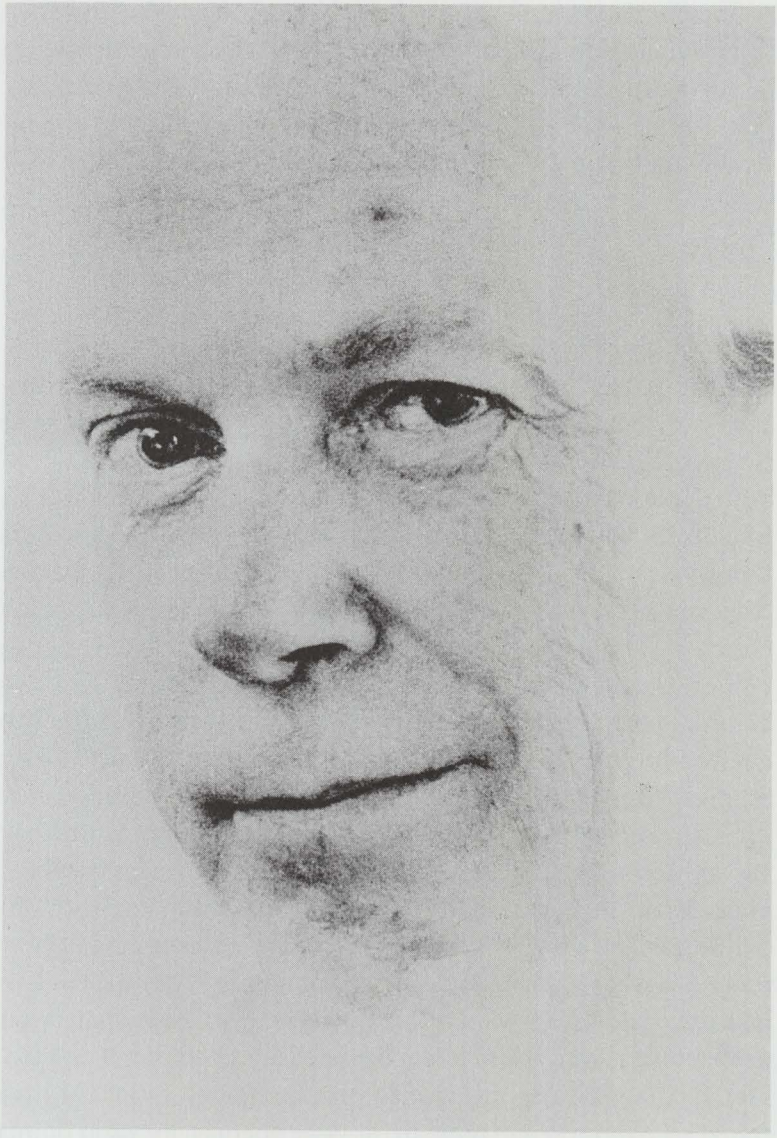
För Ibn al-Arabi är allting levande och för allt levande är Gud "Herre" (*rabb*), dvs. det råder identitet mellan Honom och det skapade. Målet är att lära känna Gud som denna världens *rabb*, och denna insikt är icke möjlig med mindre man lärt känna denna världen innan. Detta vet de fullkomligaste av människor. Därför har Profeten sagt: "Den som lärt känna sig själv/sin själ [arabiskans *nafs* betyder både "själ" och "själv", f. a.] har lärt känna sin Herre." Ibn al-Arabi anför som nyckeln till denna insikt Koranen 42:51: "Det tillkommer ingen människa att Gud talar till honom utom genom uppenbarelse eller bakom slöjan eller genom en apostel." Att erotiska känslor egentligen är gudomliga är med sådana utgångspunkter naturligt. Användningen av traditionella bilder ur kärleksdiktningen var inget nytt hos sufierna. Dock är det värt att påpeka att det i fallet *Tardjumaan* rör sig om en bestämd konkret individ, ett av Guds "tecken", som är föremål för uppmärksamheten, inte någon allmän erotisk känsla som är det vanliga hos sufierna.

Dikterna i *Tardjumaan al-ashwaaq* har, trots att de som all klassisk arabisk poesi är ett spel med av traditionen givna formler, ett omisskännligt personligt tonfall som kan påminna om Dante. Den reaktion som dikterna mötte tyder också på att det var det konkreta man uppfattade som stötande. Att det hos författaren inte fanns någon motsägelse mellan erotik och teologi/teosofi innebar dock att dikterna från början kunde läsas på båda sätten, och att båda är lika riktiga ur författarens synpunkt. Under alla omständigheter är det uppenbart att Ibn al-Arabi låtit teologins språk ligga lågt i dessa dikter medan han låtit bilder ur den klassiska arabiska kärleksdiktningen strömma fram. Förhållandet till denna hans persiska Beatrice är, som redan framgått, inte den enda påfallande parallellen mellan Ibn al-Arabi och Dante.

Tardjumaan al-ashwaaq gavs ut av den engelske arabisten R. N. Nicholson i London 1911, i en textkritisk edition med en re-lativt ordagrann engelsk prosaöversättning av alla dikterna. Han återger även i sammandrag de viktigaste delarna av Ibn al-Arabis egen kommentar till dikterna. Ända tills för några få år sedan var detta den enda text av Ibn al-Arabi som var tillgänglig för icke arabiskkunniga västerlänningar.

Gunnar Ekelöf

Gunnar Ekelöf berättar i den självbiografiska essän "En outsiders väg" från 1947 att han redan under gymnasietiden lärde sig avsky Europa och kristenheten, och att han under morgonbönen brukade mumla vedaformeln "Om pani padme hum". Ekelöfs förhållande till europeisk tradition är ju som bekant mera komplicerat än så, men fascinationen inför de exotiska kulturländerna kring östra Medelhavet släppte aldrig sitt grepp. Han lånade Nicholsons översättning av *Tardjumaan* på Kungliga biblioteket redan under tjugotalet utan att då kunna läsa den arabiska texten. I maj 1926, strax efter studentexamen, kom han till London för att studera vid School of Oriental and African Studies. Ämnena var persiska och hindustani. Sejouren varade dock bara en månad. En viktig följd av detta Englandsuppehåll var att han fick tag i ett eget exemplar av Nicholsons *Tardjumaan*. Han skriver hem om sin läsning: "Jag har läst Ibn al-Arabi under dessa dystra dagar. Vilken poesi! En mörk natt med doft av rosor och jasmin, andar som viskar i palmernas kronor, månglans på nattsvarta vatten! Man måste lyfta på slöjan innan man fattar dess skönhet; som andra poem bära de icke sin skönhet på ytan. Det är knappast någonting man kan förstå och fatta. Då man trängt sig bakom slöjan ser man för varje poem en ny värld öppna sig långt bort i fjärran och man känner hans djärva, ädla tankar."

Gunnar Ekelöf 1907 – 1968. Foto: Lütfi Özkök.

Ett år senare är han dock kritisk och finner dikterna tårdränkta. Han hade då försökt läsa persiska i Uppsala men snabbt insett att detta inte var hans bord. Det är obevisat men inte osannolikt att Ekelöf under sin Uppsalatid blivit bekant med H. S. Nybergs avhandling *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabi* från 1919, som innehåller en utgåva av tre teologiska traktater, som Ekelöf säkerligen inte kunde läsa, samt en nästan tvåhundrasidig inledning på tyska med en grundlig utredning av Ibn al-Arabis filosofi såsom den då var känd. Hursomhelst följde *Tardjumaan* Ekelöf genom åren och finns fortfarande i hans efterlämnade bibliotek. I en tidningsartikel 1934 med titeln "Medeltida modernism" menar han sig ha återfunnit både surrealism och "förtärande subjektivism" i den islamiska mystikens diktning. Om Ibn al-Arabi säger han att det är omöjligt att inte genast frapperas av den genomgående symboliska och associativa karaktären i hans dikter. När Ekelöf 1947 erinrar sig sitt sökande i ungdomen säger han: "Jag fann ändå inte riktigt det jag ville finna förrän jag kom över Tardjumán al Ashwáq av Muhyi 'd Dín Ibn al-Arabí som för lång tid blev min älsklingsbok ... Det var där och inte annorstädes som jag först lärde mig vad som menas med symbolism och surrealism." År 1958 står som sagt *Tardjumaans* författare som nummer tre på Ekelöfs "tolvitopplista" i tidskriften *Horisont*.

Längtan efter det verkliga

Genom Gunnar Ekelöfs sånger går en längtan efter verklighet. Det "normala" livet, vardagslivet, som möter oss med alla sina banaliteter varje stund, var för honom motsatsen till den verklighet han sökte. Ekelöf sökte utträde ur det som är verklighet för "vanligt folk". Flykt från sinnevärldens motsägelser, dess kontraster, slaveriet under tidens flykt, vändning bort, bakåt,

nedåt, inåt. Ekelöf letar redan från början i sin dikting efter portarna till den egentliga Verkligheten i skarvarna och sprickorna i den "normala" verkligheten, som för honom är i högsta grad onormal. Därav hans fascination i de tidiga diktsamlingarna inför skymning, gryning, havsstrand eller av motsatserna till den nyktra, accepterade, ordnade vardagen: natten, drömmen, ruset, vulgariteten, det undermedvetna. I ett brev till Tora Dahl 1934 skriver han: "Vi drunknar i en flod av svammel, makulatur, träck och oförsyntheter. Det är synd att vi inte syns. Det som rör sig, det flyktiga syns. Det som står stilla, det djupa, bara skymtar då och då. Det är glimtar av evigheten, av ickelivet som gör livet värt att leva. Det är döden som rör sig och larmar. Det är livet som ligger stilla och viskar."

Redan i debutsamlingen *Sent på jorden* 1932 finns en dikt, "Klassiskt mästerverk", där döden identifieras med en jungfrulig kvinna under rubriken "Proserpina" som skänker "nattens amnesti". I samma samling talas i dikten "Kosmisk sömngångare" om "det stora obestämda", "den oändliga modern" som sakta sjunger ensamheten till sömns. Denna gestalt dyker upp gång på gång som kvinnogestalter ur svensk folklore (skogsrå och fe) i samlingarna från trettiotalet, t. ex. i den stora "Triptyken" i *Dedikation* (1934), och framträder i monumentalformat i den väldiga dikten "Samothrake" i *Non serviam* från 1945.

Det dröjde länge innan Ibn al-Arabi fick direkt synliga nedslag i Ekelöfs egen poesi. I *Opus incertum* (1959) finns en dikt med rubriken "Ibn al-Arabi":

> Från svårmod till dysterhet och åter till svårmod och med
> ens till glädje, så kastar dig livet -
> Du blir inte frisk förrn du erkänner: "Den som du älskar är
> i din revbenskorg;
> andedräkten stöter honom från sida till sida."

Detta är delvis en parafras och översättning av några rader i *Tardjumaan* XIV. De tre sista raderna i dikten är ett direkt citat som i Nicholsons översättning lyder:

> ... he whom thou lovest is between thy ribs; the breaths toss
> him from side to side.

Dessa rader hade Ekelöf citerat redan 1934 i artikeln om medeltida modernism med kommentaren: "Gud är inom dig, i din kropp, Gud är beroende av ditt känsloliv, av ditt liv."

Ibn al-Arabis dikt lyder i prosaöversättning:

> Han såg blixten österut och greps av längtan till Östern
> om den lyst västerut hade han gripits av längtan till Västern
> Min passion gäller blixten och dess glans
> Min passion gäller ej platser och stoft
> Östanvinden har från dem traderat en *ḥadiith* till mig
> via förskingring, via min passion, via sorgen, via smärtan,
> via berusning, via mitt förnuft, via min glöd,
> via tårar, via ögonbryn, via eld, via mitt hjärta
> att den du älskar är mellan era revben
> andetagen välter honom från ena sidan till den andra
> jag sade till henne [Östanvinden]: säg honom att
> han är den som tänder elden i mitt hjärta
> och om den släcks: evig förening
> och om den tänds: inget klander av älskaren!

Ibn al-Arabi beskriver hur diktaren om natten skådar blixtar i natten i öster och väster och hur han grips av längtan efter ljuset. Denna längtan lär honom dock att inse att det han längtar efter finns inom honom och att den eld blixten består av finns inom honom. När diktarjaget säger att Östanvinden traderat en *ḥadiith*, anspelar han på den formel som används för att legitimera ett uttalande, en *ḥadiith*, från Profeten genom att anföra de sagesmän som traderat uttalandet: "Man har traderat till mig

via X via Y via Z ... som hörde Profeten säga ...” Denna litterära form, en kedja av sagesmän plus en anekdot, som är urcellen varur hela den klassiska arabiska prosalitteraturen vuxit fram, använder Ibn al-Arabi här i en ny betydelse. Här är det Östanvinden som förmedlar ett budskap som traderats via diktarens känslor och själsförmögenheter. Eller med andra ord: genom Östanvinden, i inledningen till en qasida en traditionell erotisk symbol, en budbärare från den fjärran älskade, leds diktaren att begrunda sina känslors spel och når insikten som uttrycks i de sista raderna.

Man kan se att Ekelöf handskas rätt fritt med sin förlaga. För Ibn al-Arabi är de känslor som väcks av blixtarna i natten vägvisare till föreningen med den älskade/gudomen. Elden släcks när föreningen uppnås; så länge den brinner är den en vägvisare för älskaren/sökaren. Hos Ekelöf finns en beskare smak i känslornas spel; de står i motsättning till det han längtar efter. Typiskt är att känslornas ebb och flod karakteriseras som sjukdom: ”du blir inte frisk förrn ...” Dessa ord står inte hos Ibn al-Arabi, och härigenom blir heller inte Ekelöfs dikt någon översättning utan en ny dikt.

Året därpå dyker Den Store upp i den väldiga besvärjelse mot tidens flykt och fångenskapen i tid och rum som Ekelöf kallade *En Mölna-elegi*. Efter en svindlande resa in i ett land där skillnaden mellan forntid och nutid upphävts tonar dikten ut i två citat, ett av Edith Södergran och ett av Emanuel Swedenborg, två av Ekelöfs ständiga följeslagare. Dessa två citat sammanfattar på sätt och vis hela dikten. De föregås av Ibn al-Arabis röst:

> Labbayka!

Ordet *Labbayka* är islams Halleluja. Det ropas av pilgrimerna medan de utför ceremonierna i Mekka under den islamiska

vallfärden. Vad ordet egentligen betyder är sedan länge bortglömt; det är, liksom det mesta av ritualerna i Mekka, ett arv från den förislamiska tiden. I *Tardjumaan* anspelas på denna ritual på tre ställen. Dikt XXXV lyder i ordagrann prosaöversättning:

> Tre fullmånar, som inte pryds med någon prydnad,
> drog ut till Tan'iim, beslöjade;
> de avtäckte något, i ljussken likt solar
> och sade *talbiya* högt medan de gjorde *'umra*;
> de skred sakta fram, liksom när
> qata-fågeln skrider, i svarta mantlar.

De tre fullmånarna är tre flickor som utför *'umra*, dvs. ceremonierna kring Ka'ban i Mekka. *Tan'iim* är den plats utanför Mekka man måste uppsöka för att inträda i *iḥraam*, det vigda tillstånd i vilket riterna måste utföras. För kvinnor gäller bl. a. att det är strikt förbjudet att bära slöja och smycken medan riterna utföres. Deras obeslöjade ansikten liknas vid solar. Hos den store kärleksdiktaren 'Umar ibn Abii Rabii'a på 600-talet får vi veta att deltagande i *ṭawaaf* runt Ka'ban var ett populärt sätt hos Mekkas unga män att få titta på vackra, obeslöjade flickor. Ibn al-Arabis dikt anspelar på detta inte bara här utan även i *Tardjumaan* VII:

> När jag kysste den Svarta Stenen trängdes kvinnorna kring mig.
> De kom för att göra *ṭawaaf* med beslöjade ansikten.
> De avtäckte så sina ansikten likt solstrålar och sade till mig:
> "Tag dig i akt! Ty det är död för själen om du ser på oss!"

Talbiya är just *labbayka*-ropet som skall sägas så fort man i *iḥraam*-tillstånd ser husen i Mekka. Nicholson översätter versen om *talbiya* i XXXV:

> and cried with
> a loud voice 'labbayka', visiting the holy shrines.

Det är möjligt att Ekelöf inspirerats av den engelska texten. *En Mölna-elegi* är Ekelöfs kanske mest komplexa text, och betydelsen av Ibn al-Arabis replik kan säkert diskuteras i det oändliga. Intressant är att fågelliknelsen hos Ibn al-Arabi har en motsvarighet i *Elegin*. Citatet följs direkt av en scenanvisning:

> Trasten
> (heraldisk fågel; tiger, orörlig, med näbben uppåtriktad)

Därefter följer citaten från Södergran och Swedenborg. En sjungande fågel är i tidigare Ekelöf-dikter, t. ex. "Absentia animi" i *Non Serviam* (1945), en vägvisare, en budbärare om verklighetens grund. Här tiger den själv och i stället talar två av Ekelöfs diktarkolleger. Ibn al-Arabis utläggning av *Tardjumaan* XXXV, i Nicholsons tolkning, säger att de tre månarna är tre av de gudomliga namnen som emanerar från Gudomen, beslöjade så att de svaga inte skall förgås vid åsynen av deras härlighet. De som blottar sina ansikten är de som är beredda att mottaga det gudomliga budskapet. En vanlig översättning av *Labbayka* är just "jag är redo". Labbayka-ropet i *En Mölna-elegi* är kanske just en markering av beredskap inför slutvisdomen i dikten.

Den tredje anspelningen på *'umra* är de mest berömda raderna i *Tardjumaan*, nämligen XI:13–15:

> Mitt hjärta har blivit mottagligt för varje gestalt,
> en betesmark för gaseller, ett kloster för munkar;
> avgudabilders tempel, Ka'ba för *ṭawaaf*, Toras tavlor,
> Koranens blad.
> Jag följer kärlekens religion; varthelst dess riddjur vänder sig
> är min religion och min tro.

Endast Henne

Dessa ekon av Ibn al-Arabi hos Ekelöf i slutet av femtiotalet var dock bara en öppning. I den stora triptyken av diktsamlingar från sextiotalet: *Diwan över Fursten av Emgión* (1965), *Sagan om Fatumeh* (1966) och *Vägvisare till underjorden* (1967), återvänder motivet med mötet med den egentliga verkligheten i en kvinnas gestalt i monumentalt format. *Diwan* är en berättelse om och en monolog av en fiktiv anatolisk furste i slutet av 1000-talet som torterad, stympad och bländad i bysantinsk fångenskap leds hem av någon – en kvinna, Jungfrun, Dottern, Panagea, Modern av tröst, Gudinnan, Bruden. Redan denna centrala symbol gör att man kan förvänta sig att Ibn al-Arabi skall göra sig hörd. Så är också fallet. Hela *Diwan* har slutraderna i *Tardjumaan* XLII som motto, vilka i Nicholsons version lyder:

> This poem of mine is without rhyme:
> I intend by it only Her.
> The word "Her" is my aim, and for Her sake
> I am not fond of bartering except (with) "give and take".

I Ekelöfs version:

> Denna min dikt är utan rim: jag
> ägnar den endast Henne.
> Ordet "Henne" är mitt mål, och för Hennes
> skull vill jag inte gå med på annan
> byteshandel än "Ge" och "Ta".

Detta är rätt kryptiska verser som kräver en del förklaring. *Tardjumaan* XLII är en dikt som explicit handlar om Niẓaam:

> Förvisso är hon av arabernas döttrar, av persernas döttrar
> till ursprunget, förvisso!

Skönheten har ordnat av pärlor åt henne en rad av vita [tänder], rena som kristall (XLII:4–5).

Ordet "ordna" heter på arabiska *nazama* och är säkert en anspelning på hennes namn. I dikten beskriver Ibn al-Arabi hur han angripits av hennes skönhet liksom av fiender i solljuset, men hur han befinner sig på en helig plats, skyddad av hennes svarta hår, som han ber henne låta falla som skydd mot hennes skönhet/fiendens attack. Att dikten inte har något rim är en paradox; klassisk arabisk poesi är alltid rimmad, i regel med ett genomgående rim i hela dikten. I denna dikt slutar alla ord på stavelsen *haa*, och det ser alltså ut som om den rimmar på normalt sätt. Denna stavelse är dock possessivpronominet "hennes" eller objektspronominet "henne", och till reglerna för rimmet i arabisk poesi hör att dessa pronomina inte får användas som rim utom i vissa fall. I denna dikt uppfylls inte dessa krav, och dikten är alltså formellt orimmad trots att den fonetiskt slutar på samma stavelse. Genom denna verstekniska paradox framhävs "hon" på ett iögonfallande sätt, vilket också förklaras i de rader som Ekelöf satt som motto för hela sin *Diwan*. Ännu mera komplext blir det när man läser den arabiska texten. "Give and take" heter nämligen på arabiska *haa' wa-haa'*. Detta är en term ur den islamiska rätten som betecknar affärstransaktioner som sker omedelbart, utan någon tidsperiod mellan erhållandet av varan och betalningen för den. Denna typ av transaktion är den enda giltiga för vissa typer av varor (t. ex. mjöl och dadlar), detta för att undvika att priset trissas upp på grund av inflation eller ränta efter att man kommit överens om det. Orden betyder ordagrant ungefär "här har du och här har du!" I Ibn al-Arabis dikt är meningen den att diktaren nu önskar förenas med sin älskade omedelbart, utan uppskov. Han har bekänt sin kärlek och vill ha sin lön omedelbart liksom vid en *haa' wa-haa'*-transaktion.

Användandet av den juridiska metaforen är samtidigt naturligtvis en ordlek med pronominet *haa* som ju är homofont med affärstermen.

I *Diwanens* andra del ("Legender och mirolóyier") dikt 27 citeras utförligt *Tardjumaan* XXXII:

Vårt samspråk
på vägen mellan Vatten och Törst
kommer mig att minnas
tiden av ungdom och dess blomning

Jag sade till mig själv:
efter femtio år
när genom lång självbetraktelse
jag blivit så svag som en fågelunge
påminner den mig om vägen
mellan vattningsställena "Ja!" och "Nej!"
Och hur vi förde kamelerna uppför berg och nedför dal
och hur jag tände lägereldar för dem
genom att gnida stycken
av trädet Ingenting
och trädet Någonting
mot varandra

Denna dikt är en relativt ordagrann översättning av Ibn al-Arabis text, alternativt Nicholsons översättning, men med viktiga avvikelser. Hos Ibn al-Arabi står det, i stället för Vatten och Törst i rad 2, *al-Ḥadiith* och *al-Karkh*, som skall förstås som två ortnamn. På samma sätt står ortnamnen *Sal'* och *Haadjir* där Ekelöf har skrivit "Ja" respektive "Nej". Träden Ingenting och Någonting motsvaras hos Ibn al-Arabi av riktiga namn på träd (*'afar* och *markh*) som växer i Arabien.

Enligt Ibn al-Arabis kommentar syftar dikten på hur man, i ett fulländat tillstånd av "avtäckande av Slöjan", dvs. förening

med Gudomen, återerinrar sig tidigare stadier då Slöjan ännu låg över verkligheten och en själv, och då man var hänvisad till fenomenvärlden för att få någon visdom, uttryckt genom bilden av att göra upp eld med trästycken. Komplexiteten i Ibn al-Arabis dikt framgår när man vet att *Karkh* är namnet på den förstad till Baghdad där al-Ḥallaadjs grav finns. Den väg som det talas om kan tolkas som mystikerns väg mot saligheten, i vilken ingår anammandet av de tidigare mästarnas erfarenhet som ger en högre visdom än den man får "genom att gnida trästycken mot varandra". I Ekelöfs dikt talar Fursten av Emgión, som nu befinner sig i ett limbo mellan begär och tillfredsställelse utan hopp om att kunna tillfredsställa begäret. Då erinrar han sig hur han en gång erfarit hur mellan affirmation och negation, i springan mellan något och intet, elden föds. Lösningen är inte antingen–eller utan avvisandet av alla de polariteter och distinktioner med vilka vi hanterar vardagsvärlden. I springan mellan kontraster och antiteser finns den sanna verkligheten.

Ekelöf har alltså använt Ibn al-Arabis dikt som mall för sitt eget budskap. Han har säkert varit medveten om författarens egen tolkning; den står i Nicholsons utgåva. Men med poetens frihet har han använt dikten till något annat än vad den ursprungligen betydde. Antagligen har Ekelöf fastnat för ortnamnet *Haadjir*. I Nicholsons engelska transkription står det *Hajir*. Nu är *hayır* (*y* uttalas som j) det turkiska ordet för "nej". Ekelöf hade säkert turkiskan i örat efter vistelsen i Turkiet, där ju många av dikterna i *Diwan* kom till. Läsningen av ortnamnet *Haadjir* som "nej" har satt Ekelöfs associativa tänkande i rörelse och således avsevärt omformat diktens budskap men med minimala ändringar.

I ett par fall till är anknytningen till den arabiske mystikern klar. Dikt nr XXIII i andra delen har överskriften: "Till Nizam". Det är ingen tvekan om att det gäller Ibn al-Arabis Niẓaam.

Bilden av det oroliga hjärtat mellan revbenen återvänder i dikt nr IX i första delen:

> Mitt hjärta är ett utsvultet barn mellan mina revben

Slutdikten i *Diwan* är en visionsdikt där den blinde fursten äntligen tycks skåda sin ledsagerska:

> Gyllene ögon hade du, min brud
> när de lyfte slöjan av ditt huvud
> De var svarta, de svartaste
> men när man lyfte slöjan av ditt huvud
> fanns där guld i det svarta ...

Slöjan är, som vi sett, en central symbol hos Ibn al-Arabi. I *Tardjumaan* XXV:6 sägs om Niẓaam:

> Om hon hade tagit av sin slöja
> hade det varit ett plåga; därför har hon beslöjat sig

Eller XLVIII:9:

> Om hon tar bort sin slöja eller avtäcker [sitt ansikte]
> låter hon det frambrytande morgonljuset komma på skam

Den slutliga uppenbarelsen av den hemlighetsfulla kvinnogestalten skildras alltså i Ekelöfs *Diwan* i termer av ett traditionellt orientaliskt bröllop, där brudgummen för första gången får se sin brud när slöjan tas av. På samma sätt som hos Ekelöf är avtagandet av slöjan hos Ibn al-Arabi en uppenbarelse av det egentliga varat, gudomen själv, och samtidigt en självinsikt: den härlighet Niẓaam visar utan slöja är den härlighet som är diktarens/mystikerns egen natur och som gör honom identisk med Gud.

Tardjumaan är således mycket närvarande i *Diwan över Fursten av Emgión*. Kvinnogestaltens centrala ställning är gemensam, och samlingen innehåller både öppna och dolda citat från Ibn al-Arabis *Tardjumaan*. Flera av dikterna kom till under en extatisk natt på ett hotell i Istanbul 28 – 29 mars 1965 efter ett besök vid Blacherne-källan som gjorde ett starkt intryck på Ekelöf. Trots den starka närvaron av Bysans i dikterna är intrycket att *Tardjumaan* är den viktigaste förtexten för *Diwan*. Efter trettio år med Ibn al-Arabi tar Gunnar Ekelöf upp tråden och gör en modern kontrapunkt till den 750-åriga texten.

I *Sagan om Fatumeh* är det en annan dikt i *Tardjumaan* som går igen, nämligen den kortaste av dem alla (nr X):

> Hon sade: "Jag förundrar mig över en älskande som på grund av sina gåvor
> vandrar stolt bland trädgårdens blommor."
> Jag sade: "Förundra dig inte över det du ser; du har skådat
> dig själv i spegeln av en människa."

Källan i Blacherne är inbyggd i ett litet kapell och är fortfarande ett vallfartsmål för grekisk-ortodoxa kristna. Foto: Jan Retsö.

Ibn al-Arabis dikt har som utgångspunkt ett uttalande av Profeten: "Se, Gud förundrar sig över en yngling som inte har håg för passion", vilket betyder: Gud förundrar sig över den människa som inte visar någon böjelse för synd. Ett annat uttalande som ligger under dikten är av 'Utba al-Ghulaam, en berömd mystiker från 700-talet, som sågs vandra runt med övermodig min efter att han uppnått saligheten. När man klandrade honom sade han: "Varför skulle jag inte vara stolt nu när Han (Gud) har blivit min herre och jag hans slav!" Enligt Ibn al-Arabis egen utläggning av denna dikt är Hon som talar den Gudomliga Närvaron. Den älskande är den som har sin håg vänd mot Henne, men som ändå ser ut att inte söka Henne utan vandrar bland blommorna, dvs. de skapade tingen, i den trädgård som står för det unitiva stadiet, medan han njuter av sin egen fulländning. Han ser således ut att vara "en yngling utan håg får passion" värd gudomlig undran. När en slav har fått insikten om att han har blivit "Hans hörsel och syn" bekräftad, dvs. att han har fått de gudomliga attributen ("gåvorna" i dikten) och själv blivit ljus, och när allt som kan attribueras till Sanningen också kan attribueras till honom själv, har han blivit förtjänt av att uppnå det unitiva stadiet. Då kan han svara den Gudomliga Närvaron: "Förundra dig inte över det du ser, ty jag är för dig lik en spegel; dessa är dina attribut med vilka du skapats och du ser således dig själv, inte mig. Min människogestalt är en mottagare av denna självuppenbarelse och den är för denna lik en trädgård. Den är stadiet när man skådar Sanningen i det skapade."

Spegelmotivet

Kontrasten mellan den älskande, den Gudomliga Närvaron och Gudomen själv är ett sken; alla är samma essens. I Ibn al-Arabis tänkande är alla kontraster ett slags skuggspel, en gudomlig lek

med fenomen som bara är lätta krusningar på ytan av Det Absoluta.

Hos Ekelöf finns motivet antytt redan i "Absentia Animi" i *Non serviam* (1945), och då med en omisskännlig Södergransk accent:

O djupt nere i mig
där speglas från svarta pärlögats yta
i lycklig halvmedvetenhet
en bild av ett moln!

En omvandling av Nicholsons återgivning av slutraderna av *Tardjumaan* X står 1961 som motto för samlingen *En natt i Otočac:*

Thou hast beheld thyself in what thou seest

Spegelmotivet blir i *Sagan om Fatumeh* ett av de mest centrala hos Ekelöf, klart inspirerat av Ibn al-Arabi. Direkt anspelas på *Tardjumaan* X i samlingens första del (*nazm* nr 8):

Undra inte över, undra inte
över bilden som du ser:
över läpparna som formas
över ögonen som frågar
över hudens färg som skiftar
glänsande och matt i ljuset
över kinderna som flyr –
Du har sett dig, du har sett dig
nyss i spegeln av en man.

Ekelöf har här gått på Nicholsons översättning, som inte har kunnat återge arabiskans ord *insaan*, "människa", på annat sätt än med det tvetydiga "man". Detta har Ekelöf utnyttjat: den

som prostituerad förnedrade Fatumeh får en ny insikt genom samvaron med sina kunder; förnedringen blir en väg till insikt om det Verkliga och om hennes eget väsen. Bilden dyker nu upp gång på gång. Den talande Fatumeh säger (i första delen, *nazm* nr 3):

O, min moder
jag vet vart du sålde mig
det var till den Höga Port som heter Döden
I dess värld av speglar skall jag
möta mig själv som ett barn av mig själv ...

eller i nr 11:

Det är sant vad du sade, att jag är svart
men doket har linning av silver
– Jag sade: jag är din spegel, din spegel ...

eller i 13:

Enkel är födelsen:
Du blir du
Enkel döden
Du är inte mera du
Det kunde ha varit omvänt
som i en spegelvärld ...

eller 16:

Du är din egen smärtas och din lustas vittne
din egen spegel och på samma gång i spegeln bilden ...

Detta motiv, mötet med "den andre/andra", som är en spegel i vilken du ser dig själv och lär känna ditt och verklighetens väsen,

fortsatte i de satanistiska fantasierna i den diktsamling som Ekelöf kallade *Vägvisare till underjorden*. Här finns nu inte längre några direkta citat från Ibn al-Arabi, men det är ingen tvekan om att linjen till honom är klar. Redan titeln är ju en klar anspelning på Ibn al-Arabis "Vägvisare". Spegelmotivet är den centrala bilden i dessa dikter kring vilken hela samlingen rör sig. Redan i den suggestiva nattdikt som inleder Hadesvandringen framträder spegelmotivet:

Du ser hur udden närmar sig och slår den åt sidan
Den närmar sig åter, du parerar
Och mörkret tar emot dina utfall
gömmer dem i sitt mörka bröst, där kanske ett annat hjärta
slår sårat – din spegelbild
i en spegelvärld.

I den stora centraldikten i denna samling i avsnittet som kallas "Novisen i Spalato" (nr 7) sker ett möte mellan Den som förnekat allt/Djävulen och den rena oskulden, den tjänande systern i Spalato, som Ekelöf själv hade sett ett kort ögonblick under ett besök i Diocletianus' palats i Split:

Minnet av detta ansike bland andra ansikten
skall förfölja mig, jag skall bära det
med mig, inom mig, alltid. Så mäktig
är den oförklarliga skönheten att den blir kärlek ...

Han säger till henne (nr 6-)

Ser du någon du misstänker
för de goda avsikter som hos er kallas onda
Då är han sänd av mig
för att söka dig
Jag, som sänt honom vill dig intet
Jag vill bara se dig i din spegel

Jag vill spegla mig i dig
Jag skall inte röra dig
Men du, rena, skall förstå mig
Jag skall älska dig med mina ögon
Jag skall bestråla dig
så att din renhet framstår skönare ...

Själva mottot för *Vägvisaren* är två rader av Leonardo da Vinci:

Non iscoprire, se libertà t'è cara, che'l volto mio è carcere d'amore.
Avslöja inte, om frihet är dig kär, att mitt ansikte är ett fängelse för kärlek.

Liksom alla Leonardos texter är även denna – just det! – spegelvänd.

Det ser ut som att spegelmotivet som Ekelöf funnit det hos Ibn al-Arabi har stimulerat hans fantasi. Det går som en silvertråd genom Ekelöfs egen "Tardjumaan". Hos den islamiske mystikern hänger det nära ihop med begreppet "den Fullkomliga Människan" som en spegel av Det Absoluta. Dialogen mellan Hon (den Gudomliga Närvaron) och Han (den Fullkomliga Människan) i *Tardjumaan* X har kanske varit ett uppslag för Ekelöf. Dock har Ekelöfs monumentala Anima som hon visar sig i "Triptyken" ingen motsvarighet hos den arabiske mystikern. Ekelöf var ingen anhängare av någon doktrin och sökte inte förkunna budskap som andra tänkt ut. Han var poet och tog det han behövde från sina kolleger, samtida och avlidna, så som poeter i alla tider har gjort.

Gunnar Ekelöfs mystik

Var Gunnar Ekelöf mystiker? Hade han erfarenheter av samma slag som Ibn al-Arabi och de andra stora mästarna? Det är värt

att återge två citat av Ekelöf om mystik. I tacktalet inför Nordiska rådets litteraturpris 1966 sade han: "... Jag har inget annat program – ingen annan lösning än att man måste vara medveten om att obotlig orätt begåtts, ständigt begås, kommer att begås. Jag är konfessionslös. Men jag ser medkänslan, medlidandet, inlevelsen i vad som skett vara en möjlighet. Därför åkallar jag någon, jag vet inte vem, som jag kallar oskulden. Henne kommer vi aldrig att få. Ändå lönar det sig att arbeta om och för något ouppnåeligt."

En anteckning, antagligen från december 1966, lyder: "... Vad är mystiken? Det är allt det du har av frihet, även om denna frihet skulle vara ett beroende. Det är att ge fan, att desertera. Det är att bara taga vara på någonting ... Men mitt i allt detta är mystiken en stolpe, ett spjut, som sträcker sig nerifrån en icke fast grund upp mot ett icke anat mål. Mystikern är den lägsta människan på jorden. Hör du en hund skälla alldeles övergiven är det kanske en sådan. För övrigt vet jag inte."

Gunnar Ekelöfs paradoxer är av ett annat slag än Ibn al-Arabis filosofiska mystik. Det är klart att Ekelöf inte var mystiker i den bemärkelsen att han haft upplevelser av samma slag som Ibn al-Arabi. Ett proffs som Ibn al-Arabi skulle säga att Ekelöf i bästa fall befann sig i en av de tidigaste stationerna på vägen till saligheten. Ett vittnesbörd om detta är kanske den bekanta dikten "Eufori" i *Färjesång* från 1941. Trots detta har Ekelöf känt igen sig i *Tardjumaan* på ett intensivt sätt. För både Ekelöf och Ibn al-Arabi manifesteras den yttersta, den enda verkligheten i en kvinnas gestalt. För Ibn al-Arabi var manifestationen intensiv nog men ändå inte central i hans värld. För Ekelöf blev den kvinnliga spegelbilden allt starkare och Ibn al-Arabis Niẓaam kom att ge henne en hel del av sina drag. På detta sätt kommunicerar den medeltida arabiske gudaberusade aristokraten och den moderne, splittrade, svenske borgarsonen. Inga människor

är lika. Det är förutsättningen för samtal. Gunnar Ekelöfs samtal med Ibn al-Arabi är fascinerande både på grund av det de har gemensamt och på grund av deras olikhet. För Gunnar Ekelöf var det tillräckligt att veta att mystiken var möjlig, och att det fanns sprickor, utgångar:

> Så grips vi skuggor av en sällsam oro
> när något säger oss att folk har färdats
> att några av de möjliga befriats.

Litteratur

Man kan anta att poesiintresserade svenskar har en viss förtrogenhet med Ekelöfs texter och besitter den förförståelse som han förutsatte. Man kan anta att han själv avsåg att texterna skulle tala till människor utan några mellanliggande uttolkare. Ekelöfs texter är nu tillgängliga i en fullständig utgåva av Reidar Ekner, *Gunnar Ekelöfs skrifter* 1–8 + register, Stockholm 1991 – 93. Hans liv kan följas i Carl Olov Sommar, *Gunnar Ekelöf. En biografi*, Stockholm 1989. När det gäller Ibn al-Arabi är det för oss mera nödvändigt med kommentatorernas kryckor; avståndet i tid och kulturella förutsättningar är större. Den ovannämnda nya biografin om Ibn al-Arabi av Claude Addas, kom 1989 (Paris: Gallimard). Nicholsons översättning av *Tardjumaan* finns numera i nytryck: *The Tarjuman al-ashwaq. A collection of mystical odes by Muhyi'ddin Ibn al-'Arabi*, translated by R. A. Nicholson, preface by Martin Lings, Theosophical Printing House, London 1978. Vad beträffar Ibn al-Arabis teosofi är den mest kända studien H. Corbins klassiker *L'imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn 'Arabi*, Paris 1958 (engelsk översättning *Creative Imagination in the Sufism of Ibn Arabi*, Princeton 1969). Corbin var en utmärkt kännare av sufismen, men det är ofta svårt att se var Ibn al-Arabi slutar och Corbin börjar.

Som så många som studerat sufismen uppslukades Corbin av ämnet och bedrev forskning och förkunnelse samtidigt. Detta kan inte sägas om det senaste arbetet på området, en utomordentlig lärd och läsbar studie: W. C. Chittick, *Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination. The Sufi Path of Knowledge*, New York 1989. Detta verk ställer det mesta som tidigare skrivits om saken i skuggan. Det kan dock kompletteras med två utmärkta specialstudier av M. Chodkiewicz, *Le sceau des saints: prophétie et saintété dans la doctrine d'Ibn Arabi*, Paris 1986 (Gallimard) och id., *Un océan sans rivage. Ibn Arabi, le livre et la loi*, Paris 1992.

Abstract

The Swedish poet Gunnar Ekelöf, perhaps the leading modernist in Swedish poetry from this century, was from his youth acquainted with the muslim mystic, theologian and poet Ibn al-Arabi whom he knew through R. Nicholson's edition of the *Tarjumaan al-ashwaaq*. The influence of Ibn al-Arabi became apparent in Ekelöf's later works from the mid-fifties until his death in 1968. Especially in his three great last cycles of poems *The Prince of Emgión*, *The Tale about Fatumeh* and *Guide to the Underworld*, Ibn al-Arabi is one of Ekelöf's most central sources of inspiration. The modernist poet has mainly been fascinated by the appearance of divine wisdom and beauty in the figure of a young woman which is the main theme in Ibn al-Arabi's *Tarjumaan*. For Ekelöf, who most ardently rejected the ordered, everyday world with all its banalities, power-struggle and violence as unnormal, sought liberation by finding cracks in reality indicating the existence of another world of peace, harmony and silence. In Ibn al-Arabi's poems about his love for the young girl Nizaam, Ekelöf recognized his own longing for peace through the image of a cosmic female figure. Ekelöf's own work contains both paraphrases of and underlying references to the poems in the *Tarjumaan al-ashwaaq*.

Recension

Jørgen Bæck Simonsen: *Islamlexikonet.* Översättning och bearbetning av Jonas Otterbeck (danska originalet: *Politikens Islamlexikon*, utgivet av Politikens Forlag 1994). Forum, Stockholm 1994. 260 s.

I vår tid, då islam och dess närvaro i Sverige ofta blir ämne för diskussioner och undran, är det speciellt viktigt att ha tillgång till en kunskapskälla som ger sammanfattande och överskådliga uppgifter om islam, både som religion, som tradition och som ett sätt att leva. Särskilt viktig är en källa som sätter in uppgifter och fakta om islam i en konkret kontext. Så har Jørgen Bæck Simonsen gjort när han skrev ovannämnda uppslagsbok om islam med avseende på förhållandena i Danmark och muslimernas situation där. När Jonas Otterbeck översatte boken till svenska, utelämnade han de avsnitt som behandlade situationen i Danmark och ersatte dem med uppgifter om islam i Sverige. Även inom en del uppslagsord har det lagts till information om lokala förhållanden i Sverige, som förklarar vissa för svenskar obegripliga problem som kan uppstå i de dagliga kontakterna mellan muslimska invandrare och samhället. Det gäller t. ex. sjukvården eller barnuppfostran.

Lexikonet börjar med en omfattande inledning som tar upp de grundläggande uppgifterna om islams grunder och utveckling. Sedan följer, i alfabetisk ordning, förklaringar av de mest skilda begrepp – allt ifrån islams historia till de allra nyaste fenomen, som namn på olika muslimska organisationer i Sverige eller internationella sådana (Muslim World League m. fl.). Olika begrepp förbundna med muslimernas liv som ofta kan förbrylla utomstående – som t. ex. koranskolor, polygami, omskärelse och fasta – förklaras på ett samtidigt kompetent och lättillgängligt sätt. Eftersom islam är mycket mer än enbart en religion – dess lära omfattar allt ifrån dagligt praktiskt liv till juridiska föreskrifter – kan läsaren finna kunskap både om sådana teologiska begrepp som ”fri vilja” och ”himmelsfärd” vid sidan av juridiska bestämmelser om arv, äktenskap, egendomsrätt m. m. His-

toriska, biografiska, geografiska upplysningar som är relaterade till islam finns också med, liksom legendariska och bibliska gestalter eller mytiska företeelser. Förhållandena mellan islam, judendom och kristendom och dessa religioners nära släktskap framhävs i många uppslag.

Islams språk är främst arabiska, och därför finns det en mängd arabiska ord och uttryck. De är translitterererade med det translittereringssystem som används i Nationalencyklopedin. Många uppslag innehåller också citat ur Koranen tagna från K.V. Zetterstéens översättning från 1917. Det är naturligtvis en delvis föråldrad och svårläst text, men den anses vara den mest tillförlitliga översättningen på svenska.

Boken är tänkt som en introduktion till islam. För den som vill fördjupa sig i ämnet finns det en omfattande bibliografi. Med den vackra grafiska utformningen, ett stort antal illustrationer, svartvita fotografier, teckningar, tabeller och kartor vänder sig denna handbok till alla som vill skaffa sig kunskap på området. Även muslimer bosatta i Sverige borde kunna ha nytta av lexikonet.

Det är sant att islam främst förknippas med det arabiska språket och den arabiska världen. Genom att koncentrera sig främst på begrepp ur den arabiska historien och religionshistorien har dock författaren förbigått en del företeelser som ligger utanför det arabiska området. De flesta muslimska invandrarna i Skandinavien härstammar från Turkiet och Balkan, och dessa bekänner sig till islam i turkisk tappning. Bland dem har det under senare år spridits nya fundamentalistiska rörelser som inte alls berörs i lexikonet. Det finns många aleviter bland invandrarna från Turkiet, men deras religion och traditioner nämns i lexikonet mycket kortfattat. Lexikonet handlar mest om begrepp ur den ortodoxa islam. Den islamiska mystiken som har haft ett sådant starkt kulturellt och litterärt inflytande hamnar litet i skymundan.

Trots dessa anmärkningar tycker jag att *Islamlexikonet* är en utmärkt handbok; det är den typ av bok som jag är glad att ha i bokhyllan.

Jitka Zamrazilová-Jakmyr

In memoriam

Alfred Westholm
1904 – 1996

Alfred Westholm studerar Cypernsamlingarna i Stockholm någon gång på 1930-talet. Foto: Medelhavsmuseets arkiv.

Alfred Westholm föddes och växte upp i Falun, där fadern var lektor i moderna språk. Han var den ende av sönerna från det humanistiskt och musikaliskt bildade hemmet som valde en humanistisk utbildning. Av brodern Sten, som var arkitekt, lärde han sig emellertid mycket om ritning och uppmätning, vilket han kom att få nytta av i sin framtida verksamhet. Sina första utgrävningar var han med om i Ismantorps fornborg och Visby 1925, och när Otto Frödin betraktade resultatet av hans uppmätningsarbete, erbjöd han honom att deltaga i grävningarna i Asine i Grekland året därpå som uppmätare, ritare och fotograf. I Asine fick han namnet Alfiros av arbetarna, som hade svårigheter med att uttala hans namn; Alfiros var egentligen namnet på ett lokalt järnvägslok, såsom han själv berättar i sin år 1994 privat utgivna självbiografi *Alfiros berättar*.

Asinegrävningarna blev kända för motsättningarna mellan de båda grävningsledarna Frödin och A.W. Persson. Alfiros lyckades dock hålla sig väl med båda, och när slutpublikationen sent omsider skulle sammanställas, var det Alfiros som fick utföra huvudparten av arbetet hemma i Stockholm, medan grävningsledarna befann sig utomlands.

När volymen *Asine* utkom 1938, hade emellertid Alfiros för länge sedan lämnat Greklands arkeologi och fått en annan inriktning. Han hade av Einar Gjerstad blivit erbjuden att deltaga i dennes Cypernexpedition och tillbringat åren 1927–1931 med utgrävningar på Cypern. Han var därefter den som kom att förestå den del av fynden som hamnade i Sverige och så småningom blev grunden för Medelhavsmuseet i Stockholm. Han kom även att stå för en stor del av publicerandet av materialet, under primitiva förhållanden. Materialet kom dessutom att ge honom ämnet för hans avhandling, *The Temples of Soli*, som han disputerade på i Stockholm 1936 efter att raskt ha avlagt erforderliga tentamina. Han blev docent i konstvetenskap och

tillbringade även några terminer med att vara tf. professor.

Arbetet på Cypernsamlingarna ledde så småningom till att Alfiros utsågs till chef för Göteborgs konstmuseum efter Axel Romdahl, vilket innebar en intensiv period av musei- och kommittéverksamhet, både i Sverige och utomlands. Hans redan tidigare vidsträckta kontaktnät kom att utvidgas; bland annat sändes han ut som UNESCO:s expert för uppbyggandet av museiväsendet i Peru och Irak.

I slutet av 1950-talet började ett nytt kapitel i Alfiros' liv, när han blev erbjuden att ta över ansvaret för utgrävningsplatsen Labraunda i sydvästra Turkiet. A. W. Persson hade lett utgrävningar där ett par säsonger men avlidit strax före 1951 års säsong, varefter arbetet hade fortsatt ett par säsonger till men sedan avstannat. De turkiska myndigheterna hade börjat undra hur det skulle bli med Labraunda, och trots varningar från vänner åtog sig Alfiros arbetet med att iordningställa grävningsplatsen, överlämna den till myndigheterna och att förbereda publicering. För att inte utrustningen skulle belasta forskningsanslagen tiggde han ihop den av diverse givmilda donatorer, och 1960 ställdes platsen i ordning efter en lång och intensiv kampanj och överlämnades åt myndigheterna under en stor fest med hundratals gäster, väntade och oväntade. Alfiros återvände till museilivet och arbetet på Göteborgs konstmuseums nya byggnad, vilken invigdes 1967. Då hade Alfiros fått professors namn. 1963 publicerade han en oortodox inledning till områdets arkitektur under titeln *Labraunda. The architecture of the hieron*, för att efter pensioneringen 1969 på allvar ta itu med arbetet på de enskilda byggnaderna. Från vår gemensamma tid i Labraunda sommaren 1972 kan jag själv vittna om både den entusiasm han kände inför arbetet och den uppskattning han mötte från befolkningen och myndigheter på olika nivåer. Emellertid tillsattes i Stockholm en ny Labraundakommitté för samordning av publicerings-

arbetet. Den tog hand om hans färdiga och ofärdiga material, och det var en av besvikelserna i hans liv att uppleva hur litet som hans myckna arbete till slut kom att leda till trots de stora resurser som sedan lades ned på verksamheten.

Arbetet med Labraunda kom också att leda till Alfiros' engagemang för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, en stad som han vistats i 1927 och lärt sig uppskatta. Han blev invald i institutets styrelse, och inför pensioneringen blev han ombedd att fungera som föreståndare på platsen. Under hans tid som sådan lades grunden till sommarkurserna i Turkiet, vilka kom att bli mycket populära (se institutets *Meddelanden* 2, 1977, ss. 77–81). De pågick somrarna 1973 – 1977, och det var en besvikelse för honom att de inte kunde fortsätta såsom han hade planerat, när han ansåg att han själv hade hållit dem tillräckligt många gånger.

När han hade avgått från styrelsen, blev han utsedd till hedersledamot år 1980. Han drog sig tillbaka till Bergslagen, där han tillbringade sina sista år tillsammans med hustrun Ingegärd, som han hade lärt känna under arbetet på Cypernsamlingarna på 1930-talet. Den sista bok som han gav ut, år 1985, var publikationen av den av Karl XII utsände Cornelius Loos' teckningar från Orienten.

Ända till hög ålder uppehöll han inte bara en andlig vitalitet utan även en fysisk spänst, innan han de sista åren av sitt liv drabbades av ohälsa. Med Alfiros försvann den siste medlemmen av Cypernexpeditionen och en av de sista medlemmarna av 1920-talets grävningar i de klassiska länderna. Med honom försvann också en flitig, omtyckt och engagerad forskare, lärare och administratör.

Paavo Roos

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Institutets organisation

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul upprättades 1962. Det har till ändamål att främja svensk, företrädesvis humanistisk forskning rörande Främre Orienten, huvudsakligen Turkiet. Istanbulinstitutet är en ideell förening och leds av en styrelse med säte i Stockholm. Dess vetenskapliga verksamhet administreras av en föreståndare stationerad i Istanbul. En stödorganisation till institutet är Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner, som bildades 1988. Den arrangerar egna kulturprogram.

Istanbulinstitutet utdelar stipendier för kortare forskningsuppehåll i Turkiet och Främre Orienten och ett större ettårigt stipendium för egna studier och assistentarbete vid institutets forskningsbas i Istanbul. Tvååriga projekt på av institutsstyrelsen fastställda teman bedrivs vid institutet med anslag för en projektledartjänst på halvtid.

Information om stipendier och forskningsanslag samt medlemskap i institutets vänförening tillhandahålles av Istanbulinstitutets kansli i Stockholm, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm, tel.: 08-662 19 40, fax: 08-665 31 33.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

c/o Consulat général de Suède, P.K. 125, Beyoğlu,
TR 80072 İstanbul.
Gatuadress: Palais de Suède, İstiklâl Caddesi 497, İstanbul.
Tel.: 00990-212-252 41 19. Fax: 00990-212-249 79 67.

Kansli i Sverige: Kansliet för de Svenska Instituten i Rom, Athen och Istanbul, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Tel.: 08-662 19 40. Fax: 08-665 31 33.
Kanslist: Lilian Hedman-Björling.
Sekreterare: Docent Karin Ådahl, Medelhavsmuseet,
Box 5405, 114 84 Stockholm. Tel.: 08-783 94 43.

Istanbulinstitutets styrelse 1996

Avd.chef Rütger Croneborg, *skattm.*
Professor Ulla Ehrensvärd
Professor Pontus Hellström, *v.ordf.*
Professor Jan Hjärpe
Professor Lars Johanson
Professor Folke Josephson
Fil. kand. Peter Liljenstolpe
EU-parlamentarikern Maj-Lis Lööw, *ordf.*
Arkitekt, professor Johan Mårtelius
Professor Jan Retsö
Professor Lennart Rydén
Fil. dr Birgit N. Schlyter
Professor Christopher Toll
Docent Karin Ådahl, *sekr.*

Suppleant
Fil. kand. Allan Klynne

Revisorer
Aukt. revisor Bo Lindén
Departementssekr. Birgitta Lindencrona
Urbanist Nils E:son Gyllenstierna

Revisorssuppleanter
Departementssekr. Gunnar Backman
Aukt. revisor Lars Ljungh

Föreståndare i Istanbul
Docent Bengt Knutsson

Hedersledamot
Ambassadör, professor Gunnar Jarring

Istanbulinstitutets verksamhetsberättelse för perioden 1 juli 1995 – 31 december 1996

Styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul får härmed i enlighet med stadgarna avgiva berättelse för verksamhetsperioden 1 juli 1995 – 31 december 1996.

Styrelsen har under verksamhetsperioden bestått av följande ledamöter: ordförande t. o. m. 1995 Carl-Gustaf Andrén samt från 1996 Maj-Lis Lööw, Rütger Croneborg (skattmästare), Ulla Ehrensvärd, Pontus Hellström (vice ordförande), Jan Hjärpe, Lars Johanson, Folke Josephson, Johan Mårtelius, Jan Retsö, Lennart Rydén, Birgit Schlyter, Christopher Toll och Karin Ådahl (sekreterare). Företrädare för samarbetsnämnden för de klassiska institutionerna har varit Peter Liljenstolpe med suppleanten Allan Klynne.

Revisorer är Bo Lindén, Birgitta Lindencrona och Nils E:son Gyllenstierna med suppleanterna Lars Ljungh och Gunnar Backman.

Vid årsmötet den 27 november 1995 avgick styrelsens ordförande Carl-Gustaf Andrén efter sju års ordförandeskap. Till ny ordförande har av regeringen utsetts EU-parlamentarikern Maj-Lis Lööw.

Styrelsens arbetsutskott har bestått av Carl-Gustaf Andrén, efterträdd av nuvarande ordföranden Maj-Lis Lööw, vice ordföranden Pontus Hellström, skattmästaren Rütger Croneborg och sekreteraren Karin Ådahl.

Publikationsutskottet har bestått av Ulla Ehrensvärd och Lennart Rydén.

Istanbulinstitutets representanter i Labraundakommittén är professor Pontus Hellström och professor Lennart Rydén.

Valberedning är professor Bo Gräslund och professor Bo Utas, båda Uppsala.

Forskarkollegiet bestod vid verksamhetsperiodens utgång av 98 ledamöter samt en hedersledamot. Vid årsmötet i november 1995 invaldes professor Bo Holmberg, Lund, samt vid det extraordinarie årsmötet i december 1996 Eva Csato Johanson, Mainz, till nya ledamöter av Forskarkollegiet.

I juni 1996 avled hedersledamoten i Forskningsinstitutet, professor Alfred Westholm, Göteborg, ledamot av styrelsen 1975–78 och under en kort period 1972 föreståndare i Istanbul.

Ordinarie årsmöte hölls den 27 november 1995 i Medelhavsmuseet, Stockholm, samt extraordinarie årsmöte den 2 december 1996, då budgetterminerna under verksamhetsåret ändrats för att i fortsättningen följa kalenderåret. Årsmöte kommer i fortsättningen att hållas under årets första tertial.

Vid årsmötet avtackades ordföranden Carl-Gustaf Andrén av vice ordföranden Pontus Hellström, som uttryckte Forskarkollegiets och styrelsens största uppskattning för hans stora insatser och enastående engagemang för Istanbulinstitutets verksamhet. Årsmötesförhandlingarna följdes av ett föredrag av årets storstipendiat İlhan Ataseven om dennes forskning kring aleviterna och Bektaşi-orden. Professor Carl-Gustaf Andrén talade därefter om sitt arbete som ordförande för styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul under titeln "Återblick och framtidsvision". Årsmötet avslutades med en turkisk supé.

Extraordinarie årsmöte hölls den 2 december 1996 i Medelhavsmuseet i Stockholm. Efter årsmötesförhandlingarna talade docent Elisabeth Özdalga om det pågående projektåret med temat "Islams kultur", för vilket hon är projektledare, och därefter docent Bengt Knutsson, Institutets föreståndare i Istanbul, om verksamheten vid Institutet under den gångna verksamhetsperioden.

Även detta årsmöte avslutades med en turkisk supé. Till föredragen och supén hade Vänföreningens medlemmar inbjudits.

Styrelsen har under det halvår av 1995 som budgetperioden omfattar hållit styrelsemöten den 27 september, 30 oktober och 27 november samt AU-sammanträde den 28 augusti. Under 1996 hölls styrelsemöten den 21 februari, 15 april, 31 maj, 2 oktober och 2 december samt AU-sammanträden den 5 februari, 11 april, 31 maj, 28 augusti, 2 oktober, 29 oktober och 2 december.

Till innehavare av det stora stipendiet om 75.000 kr utsågs för 1996 forskarstuderanden vid Kungliga Tekniska Högskolan Patric von Schmalensee och för 1997 forskarstuderanden vid Institutionen för orientaliska språk i Göteborg, Falah Moussa.

Mindre stipendier om 12.000 kr tilldelades för vt 1996 Hedvig von Ehrenheim, Stockholm, och Reidar Oderth, Stockholm, och för ht 1996 Karl-Erik Gildea, Göteborg, och Ewa Gonta, Lund, samt för vt 1997 Rouzbeh Parsi, Lund.

Meddelanden nr 20/1995, innehöll artiklar av Jitka Zamrazilová-Jakmyr, Birgit N. Schlyter, Elisabeth Özdalga och Marie Carlson, en novell av Sait Faik i övers. av Birgit N. Schlyter och Anne-Marie Özkök samt en artikel till åminnelse av Institutets hedersledamot Gustav H. Karlsson, som avled i februari 1995.

Förutom årsberättelser för Forskningsinstitutet och Vänföreningen innehöll *Meddelanden* även ett tioårsregister över publicerade artiklar.

I serien *Transactions* utkom 1996 volym 6 med titeln *Symbolae Turcologicae, Studies in honour of Lars Johanson.* Redaktörer för denna volym var Árpád Berta, Berndt Brendemoen och Claus Schönig.

Med nr 20 av *Meddelanden* lämnade Ulla Ehrensvärd redaktörskapet för årsskriften som hon tillsammans med ambassadör Gunnar Jarring ägnat beundransvärda insatser under tjugo års tid.

Under nytt namn och delvis ny utformning kommer redaktörskapet för årsskriften nu att övertas av Birgit N. Schlyter med en redaktion bestående av Ulla Ehrensvärd, Suzanne Unge Sörling och Stefan Hilding. Ulla Ehrensvärd har fortsatt det redaktionella ansvaret för serien *Transactions*.

Forskningsinstitutet vill här med stor uppskattning framföra sitt varma tack till Ulla Ehrensvärd och Gunnar Jarring.

Under 1996 påbörjades verksamheten inom ramen för temaåret "Islams kultur". Projektledaren Elisabeth Özdalga genomförde under hösten 1996 två konferenser i Istanbul med svenskt och internationellt deltagande om "Civil Society" och "Religion, Cultural Identity, and Social Organization among Alevi in Ottoman and Modern Turkey". Verksamheten fortsätter under 1997.

I september 1996 ledde Karin Ådahl och Johan Mårtelius en tvåveckors doktorandkurs i islamisk konst och arkitektur i Turkiet med tolv deltagare. En redogörelse för kursen finns på annan plats i årsskriften.

Under 1996 avslutade Eva Nylander, Rom, tillsammans med sina medarbetare, den datoriserade katalogiseringen av Institutets bokbestånd i Istanbul. I detta sammanhang vill Forskningsinstitutet framföra sitt varma tack till Fru Ulla Florin för överlämnandet av den stora testamentariska gåva av böcker, främst om turkisk konst, som under ett långt livsintresse för de turkiska kulturen och konsten samlades av Tage Florin, tidigare Institutets skattmästare.

En förvaltningsberättelse kan rekvireras från kansliet.

Stockholm i februari 1997

För styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Maj-Lis Lööw *Karin Ådahl*

Föreståndarens verksamhetsberättelse perioden 1 juli 1995–31 december 1996*

Institutets personal och stipendiater

Föreståndare: docent Bengt Knutsson, Lund.
Projektledare (Islamisk kultur), 1 april 1996–31 mars 1998: professor Elisabeth Özdalga, Ankara.
Tf. sekreterare; 1 juli–31 december 1995: cand. mag. och polit. Bente Nikolaisen, Oslo; 1 januari 1996–31 december 1999: cand. mag. Sidsel Braaten, Istanbul; vikarierande sekreterare, 15 oktober 1996 tills vidare: förskolepedagog Kari Çağatay, Istanbul.
Lokalvårdare: fru Ayten Yaver.
Det mindre stipendiet: fil. kand. Marie Carlson, Göteborg, för hösten 1995; forskarstud. Hedvig von Ehrenheim, Stockholm, för våren 1996, lektorn, fil. mag., teol. och fil. kand. Carl Fredrik Gildea, Sofia, samt teol. och fil. kand. Ewa Gonta, Lund, för hösten 1996.
Det större stipendiet: arkitekt Patric von Schmalensee, Stockholm, för år 1996.

Föreståndaren

I januari 1996 anlitades föreståndaren, docent Bengt Knutsson, som sakkunnig av Riksbankens Jubileumsfond. Ärende: ansökan om finansiellt bidrag för forskningsprojekt om *Araméernas historia*. – Mellan den 10 och 13 juni 1996 deltog BK i en Euro-Islamkonferens i Jordanien. Konferensen, en uppföljning av

*) Intresserade kan till självkostnadspris rekvirera föreståndarens rapport i oförkortat skick, med bl.a. ett fylligare kalendarium, redovisning av gästernas forskningsprojekt och en förtecking över planerade aktiviteter.

Stockholmskonferensen i juni 1995, arrangerades av *Āl al-Bayt*-universitetet i al-Mafraq. BK:s arabiskspråkiga anförande bar titeln *Al-islām wa-l-gharb bi-dūn ghamā'im – wujhat naẓar urubbiyya*, "Islam och Västerlandet utan skygglappar – en europeisk synpunkt". Inslaget publicerades i svensk översättning i SvD den 30 juni 1996. I den Acta-publikation, som förberedes i Stockholm, kommer anförandet att återges i arabiskt original och i engelsk översättning: "Islam and the West without Blinkers – a European Point of View". – Fredagen den 11 oktober 1996 var BK fakultetsopponent vid en disputation i modern arabiska vid Stockholms universitet. Disputand: Gail Ramsay. Avhandlingens titel: *The Novels of an Egyptian Romanticist Yūsuf al-Sibā'ī.* – I december 1996 konsulterades BK av Svenska Institutet i Stockholm – Harriet Lindh – i samband med utgivning av en arabiskspråkig Sverige-broschyr. – *Tolkuppdrag.* Tisdagen den 19 mars 1996 i samband med ekumeniskt samtal på GK. – *Konferenser.* I slutet av maj 1996, årligt återkommande arkeologikonferens i Ankara. – *Föreläsningar och anföranden.* I samband med firandet av Svenska Flaggans dag på Sveriges generalkonsulat i Istanbul: presentation av GK:s och SFII:s historia. – Fredagen den 13 september 1996: diabildsillustrerad islamföreläsning för deltagare i doc. Karin Ådahls och prof. Johan Mårtelii forskarkurs *Turkiets arkitektur och konst under den seldjukiska och den osmanska perioden.* – Söndagen den 13 oktober 1996 (i samband med Syrisk kulturvecka på Medelhavsmuseet 8 – 13 oktober): diabildsillustrerad föreläsning om temat "Assur eller Aram – om ursprung och identitet". – I samband med SFII:s extraordinarie årsmöte i Stockholm måndagen den 2 december: "Svenska forskningsinstitutet i Istanbul – konsolidering och nyorientering". – *Public relations.* I samband med konsert på Istanbuls befrielsedag fredagen den 6 oktober 1995: BK intervjuas av H. Salih Zengin från tidningen Yeni Şafak Gazetesi. (Intervjun

publicerades den 9 oktober på sid. 13. Rubrik: *Müzik, sohbet, gece ve Aziz İstanbul.* Underrubrik: *İstanbul'daki İsveç Konsolosluğu Kültür Ataşesi Bengt Knutsson: "Türk Sanat Müziğini çok seviyorum. Çok profesyonel ve orij(i)nal buluyorum. Özellikle doğu müziğini çok seviyorum"*) – Tisdagen den 21 november 1995: generalkonsul Kaj Falkman och SFII:s föreståndare intervjuas om Gunnar Ekelöf av tidningen *Cumhuriyet.* – Tisdagen den 9 januari 1996: Morgan Ahlberg, Kyrkans Tidning, önskar BK:s synpunkter på Turkiet efter valet den 24 december 1995. – Onsdagen den 20 mars 1996: Carl-Olof Börjeson, tidigare Kvällsposten, numera freelance-journalist, intervjuar BK. Temata: Svenska Palatset, Dragomanhuset och Gunnar Ekelöf. – Fredagen den 22 mars 1996: Vladislav Saviç, SR, Dagens Eko, gör intervju med BK. Tema: Islam i Turkiet. – Lördagen den 11 till tisdagen den 14 maj 1996: DN-guidning i södra Turkiet. – Fredagen den 15 och lördagen den 16 november 1996: Sydsvenska Dagbladets Carl-Håkan Larsén med fotograf Nils Bergendahl samlar information om GK och SFII.

Projektledaren

Den 1 april 1996 inledde professor Elisabeth Özdalga, Middle East Technical University, Ankara, en nyinrättad projektledartjänst i *Islamisk kultur* vid SFII. Tjänsten omfattar 50% och sträcker sig fram till den 31 mars 1998. EÖ, till professionen sociolog, kommer ursprungligen från Göteborgs universitet, där hon är docent. Hon har tillbringat ett kvarts sekel i Turkiet. EÖ:s uppgift som projektledare är att anordna konferenser och se till att acta från dessa publiceras. Vid sidan av halvtidstjänsten vid SFII driver EÖ ett parallellt islamprojekt för HSFR. Publikationer under 1996: *Islam i Turkisk politik*, Världspolitikens dagsfrågor, nr 2/1996, Utrikespolitiska institutet, Stockholm; "Is-

lam – ett hot mot kvinnorörelsen?" i tidskriften *Kvinnor & Fundamentalism*, nr 11/12, vinter/vår 1996–1997, Uppsala. Under tryckning: *Official Secularism and Popular Islam in Modern Turkey*, NIAS Reports, nr 33, Köpenhamn. Med sistnämnda titel medverkade EÖ redan i den tvärvetenskapliga konferensen *Boundaries of Europe?* som Forskningsrådsnämnden (FRN) anordnade vid SFII 8–11 november 1995. Vid konferensen *Cumhuriyet, demokrasi ve kimlik sempozyumu*, 10 – 12 april 1996, vid Ege Üniversitesi, İzmir, medverkade EÖ med "Tasavvuf bahçelerinde dolaşan bir milli kahraman: Necip Fazıl Kısakürek"; vid *13th Nordic Conference in Sociology of Religion*, 15 – 18 augusti, 1996, med "How far can veiling be revealed? Some reflections on the reluctance against taking religion into account in the explanation of Islamic revivalism"; vid konferensen *Civil Society*, SFII, 28 – 30 oktober 1996, med "Civil Society and its enemies. Reflections on a debate in the light of recent developments within the Islamic student movement in Turkey". EÖ har också föreläst i olika ämnen kring temat politik, samhälle och religion i det moderna Turkiet vid: Istitutionen för freds- och konfliktforskning, Göteborgs universitet (GU) den 8 febr. 1996; vid Statsvetenskapliga institutionen, GU, den 17 april 1996; vid Centrum för Mellanösternstudier vid Odense universitet den 12 oktober 1996 och vid Folkuniversitetet vid GU den 3 december 1996. – I samband med SFII:s extraordinarie årsmöte i Stockholm måndagen den 2 december redogjorde EÖ för hittillsvarande resultat av projektet Islamisk kultur. – Det skall tilläggas att EÖ under 1996 har intervjuats av massmedia, en gång för Sveriges Radio och en gång för Svenska Dagbladet.

Storstipendiaten

Arkitekt Patric von Schmalensee, KTH, Stockholm, var SFII:s storstipendiat under år 1996. Han är doktorand vid KTH-A, avdelningen för arkitekturhistoria. Stipendieåret har ägnats åt en licentiatavhandling; arbetsnamnet är *Public space in the Hellenistic world*. PvSch:s huvudhandledare är professor Johan Mårtelius, KTH; biträdande handledare är professor Pontus Hellström, Antikens kultur och samhällsliv, Uppsala universitet. Relationen till PH har också sin förklaring i att PvSch är engagerad som rekonstruktionsarkitekt i Labrandagrävningarna; dessa leds av PH. Under flera, till dels strapatsrika, fältarbeten har PvSch samlat material från Grekland och Turkiet. Grekland: Delos, Kos, Rhodos, Samos o. a.; Turkiet: Alinda, Aspendos, Assos, Halikarnassos, Herakleia vid Latmos, Kolofon, Labranda, Letoon, Magnesia vid Meander, Miletos, Nemrud Dağ, Patara, Pergamon, Perge, Priene, Teos, Xanthos. – Torsdagen den 16 maj gav han på SFII en föreläsning om det romerska Labranda. – Lördagen den 11 till tisdagen den 14 maj 1996 medverkade PvSch i en DN-guidning i södra Turkiet. – I slutet av maj 1996 deltog PvSch i den årliga arkeologikonferensen i Ankara. – I flera andra sammanhang, när arkitektoniskt och arkeologiskt kunnande har efterfrågats, har PvSch varit en resursperson (se nedan).

Korttidsstipendiaterna

Fil. kand. *Marie Carlson*, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, innehade SFII:s mindre stipendium för hösten 1995. Hon vistades vid institutet 15 december 1995–15 januari 1996 samt andra hälften av september 1996 för materialinsamling till doktorsavhandling med arbetsnamnet *Kunskapstraditioner i ett*

tvärkulturellt perspektiv – om lågutbildade invandrare i det svenska utbildningssamhället.

Fil. kand. *Hedvig von Ehrenheim*, Institutionen för Antikens kultur och samhällsliv, Stockholms universitet, var innehavare av SFII:s mindre stipendium för våren 1996. Hon vistades vid institutet 6 september–6 oktober 1996 i syfte att undersöka kvarvarande bysantinska kyrkor i Istanbul för definition av avhandlingsämne inom ramen för tidigbysantinsk kyrkoarkitektur i förhållande till liturgin.

Fil. mag., teol. och fil. kand. *Carl Fredrik Gildea*, lektor i svenska språket och litteraturen vid Kliment Ochridski-universitetet i Sofia, Bulgarien, och doktorand i Gamla testamentets exegetik vid Uppsala universitet och i Balkanfilologi vid Göteborgs universitet, innehade det mindre stipendiet för höstterminen 1996. Han vistades vid institutet under tredje delen av november 1996 för inventering av handskriftssamlingar av relevans för balkanologisk forskning. Arkivstudier företogs vid Beyazıts statliga bibliotek, Istanbuluniversitetets bibliotek, Süleymaniye-biblioteket samt Ekumeniska patriarkatets bibliotek.

Teol. och fil. kand. *Ewa Gonta*, doktorand vid Religionshistoriska avdelningen, Lunds universitet, innehade SFII:s mindre stipendium för hösten 1996. Hon vistades vid institutet april–maj och september 1996 för materialinsamling om *Melami*-orden, med informanterna Mehmet Selim och Melami-sheik.

Kalendarium

Kronologiskt ordnade axplock ur SFII:s vardag:

22 augusti 1995. Besök av indologen Karl-Reinold Hællquist och fru samt ytterligare tjänstemän från Bibliotekstjänst i Lund.

25 augusti 1995. Svensk biblioteksdelegation besöker SFII. Anförda av Thomas Tottie och Folke Sandgren kom ett 30-tal

svenska bibliotekarier, nyfikna på generalkonsulat och forskningsinstitut. Kontaktman mellan SFII och gruppen var Kerstin Assarsson-Rizzi, Vitterhetsakademien.

26 september 1995. Sveriges nye ambassadör i Ankara, Michael Sahlin, och förre ÖB Bengt Gustafsson med fruar gör snabbvisit.

2 oktober 1995. Generalkonsulsparet Kaj och Sigrid Falkman ger mottagning till ära för författaren August Strindberg, regissören Maria Fridh och skådespelerskan Zeliha Berksoy.

9 oktober 1995. Galaföreställning av *Matmazel Julie*, August Strindbergs *Fröken Julie*, regisserad av Maria Fridh från Stockholm. I rollerna: Zeliha Berksoy som fröken Julie, Ragip Savaş som Jean och Seval Gökçe som Christine. Teater var Aziz Nesin Sahnesi (AKM Birim Tiyatro), ett slags "bakficka" till Atatürk Kültür Merkezi. Intressant tolkning i en turkisk kontext. Efter föreställningen kallades Maria Fridh fram till scenen för att tillsammans med skådespelarna och dansarna ta emot publikens uppskattning. Huvudsponsor var Efes Pilsen. Mindre sponsorer var SFII och svenska företag i Istanbul.

25 november 1995. För att hedra minnet av Gunnar Ekelöf och påminna om sambandet med Turkiet har ett trettiotal turkiska poesivänner låtit göra en byst av den svenske poeten, vars *Diwan över Fursten av Emgión* (1965), *Sagan om Fatumeh* (1966) och *Vägvisare till underjorden* (1967) var ett resultat av en resa till Istanbul och Izmir våren 1965. Arbetet anförtroddes den turkiske skulptören Gürdal Duyar. Bysten skulle placeras på generalkonsulatets område i en lund strax nedanför Dragomanhuset. Ett 50-tal intresserade inklusive författarlegenden Yaşar Kemal och Ekelöföversättaren Hüssein Baş hade mött upp; där fanns Ayperi Ecer, Barbro och Güneş Karabudas dotter, med make, poeten Salih Ecer. Från diplomatiska kåren kom den ryske generalkonsuln och hans hustru. Generalkonsul Kaj Falkman välkomnade utrikeshandelsminister Mats Hellström, som höll

Den turkiske skulptören Gürdal Duyars Ekelöfbyst utanför det svenska Dragomanhuset i Istanbul. Foto: Kari Çağatay.

tal. SFII:s föreståndare förmedlade en hälsning från Ingrid och Suzanne Ekelöf, Ekelöfs hustru och dotter. Operasångaren Loa Falkman framförde den dikt, som Ingrid och Suzanne Ekelöf hade valt ur Gunnar Ekelöfs *Partitur*, efterlämnade dikter från 1965–1967: "En skål full med ögon/lämnar jag åt hösten ... " På kvällen hölls en maskeradbal i Svenska Palatset – Sigrid och Kaj Falkmans avsked till Istanbul.

25 mars 1996. Besök av en 5-mannagrupp från den ettåriga kursen i Europakunskap vid Västerberg Folkhögskola, Storvik.

31 mars – 7 april 1996. Besök av Maj-Lis Lööw, ny ordförande i SFII:s styrelse, med make Bengt. Bland de ting som institutsledningen fann angelägna att dryfta med M-LL var SFII:s auditorieplaner (med assistans av arkitekturhistorikern, professor Johan Mårtelius, medlem i SFII:s styrelse), SFII:s status och

formel för lokalanställda samt behovet av en telefonväxel. – M-LL fick en uppfattning om kasten i institutslivet när ett arbetspass måndagen den 1 april avbröts av en telefonsignal från generalkonsul Ingemar Börjesson. Han hade författaren och Sverigevännen Yaşar Kemal på besök; denne ville gärna hälsa på M-LL. Tillsammans med YK och IB kom den i Sverige verksamme kurdiske författaren Mehmet Uzun. Bland andra institutsbegivenheter under M-LL:s och hennes makes vistelse i Istanbul var professor Johan Mårtelii föreläsning tisdagen den 2 april och en orientering om bysantinsk och osmansk arkitektur av Patric von Schmalensee. Veckan avslutades lördagen den 6 med en båtutflykt på Bosporen, från Eminönü İskelesi till Anadolu Kavağı nära Svarta Havet.

11 – 14 maj 1996. I samband med en artikelserie betecknad "Stad i Europa" har DN:s Åke Lundqvist, journalist, och Hasse Erikson, tecknare, begärt ciceronskap från SFII för det antika Miletos. Till Jonien reser arkitekturhistorikern Patric von Schmalensee och föreståndaren själv. Lördag eftermiddag ägnas åt Efesos, hela söndagen åt Miletos och Priene, hela måndagen åt Didyma och det kariska Labranda, tisdag förmiddag än en gång åt Didyma. Fredagen den 21 juni 1996 redovisade DN-teamet sina intryck. Det skedde på en helsida under huvudrubriken "Grönskan tar över i Europas vagga" och undertiteln "Miletos, Europas födelsestad".

21 maj 1996. Besök av Selçuk İnaç representant för *Konsept Filmcilik AŞ*. Han presenterar ett filmprojekt om Medelhavet betitlat *The Mediterranean – a Melting Pot of Cultures*.

27–31 maj 1996. Vid den årligen återkommande arkeologikonferensen i Ankara redovisas resultaten från alla grävningar och "surveyer", som under året förekommit i Turkiet. SFII representerades av arkitekt Patric von Schmalensee och föreståndaren.

2 juni 1996. Göran Bäckstrand, Svenska Röda Korset, kommer

på besök. Den omedelbara anledningen till Istanbul-vistelsen är FN-konferensen HABITAT II. Med SFII:s föreståndare vill GB diskutera ett framtida seminarium om etiska frågor, detta som ett led i stärkta kontakter mellan SRK och *Kızıl ay*, "Röda halvmånen".

4 juni 1996. Inrikesminister Jörgen Andersson har under några dagar varit i Istanbul för att representera Sveriges regering vid FN:s miljökonferens HABITAT II. Han guidas före sin hemfärd – under stor tidspress – i Täckta Basaren och Ayasofya av SFII:s föreståndare.

2 juli 1996. Besök av översättaren och författaren fil. dr Jitka Zamrazilová-Jakmyr, Lund. Hon har varit på turkologisk konferens i Ankara.

5 juli 1996. Besök av Martin H. Stokes, MA. D. Phil. (Oxon), Lecturer in Social Anthropology & Ethnomusicology, The Queen's University of Belfast. MHS är författare till boken *The Arabesk Debate, Music and Musicians in Modern Turkey*, Oxford 1992.

30 augusti 1996. Besök av den turkisk-svenske skulptören Celal Alagöz, som gått på konstakademi i Helsingfors.

2 september 1996. Besök av Sema Tuğsel, turkisk skådespelerska. Från 1980 – militärkuppen i Turkiet – har hon tillbringat 16 år i Sverige men nu återvänt till Turkiet.

4–11 september 1996. Turkietturné av Monica Borrfors jazzorkester. SFII sponsrar med rum. Arrangemang: Exportkontoret i Istanbul under handelssekreterare Torbjörn Stacklings ledning. Turnén avslutades onsdagen den 11 september 1996 med konsert på GK. Konferencier: generalkonsul Ingemar Börjesson.

11 september 1996. Besök av generalkonsul Ingemar Börjesson jämte författarna Thorvald Steen, Oslo, Eugene Schoulgin, representant för svenska PEN, Stockholm, och den svensk-kurdiske författaren Mehmet Uzun.

19 september 1996. Besök av finsk akademikergrupp – konstvetare och klassiska arkeologer – från Uleåborgs universitet. Ledning: doktorerna Eero Jarva och Jukka-Pekka Ruuskanen.

20 september 1996. Besök av dansk akademikergrupp – Exkursion med seniorstudenter till Bulgarien & Istanbul-Konstantinopel ledd av prof. Klavs Randsborg, Institutet för arkeologi & etnologi, Köpenhamns universitet.

22 september 1996. Ambassadrisen, f. d. generalkonsulinnan, Sigrid Falkman på återbesök i Istanbul. Anledning: historisk mattutställning på Türk ve İslam Eserleri Müzesi.

4 november 1996. Besök av delegation från Armémuseum, Statens försvarshistoriska museer, Stockholm. Medlemmar: Johan Engström (styresman), Peter von Busch (museiråd) samt herr och fru Marco Plüss (fotograf). Delegationen berättar att en utställning om Karl XII skall arrangeras på Armémuseum 1998, samtidigt med att Stockholm blir internationell kulturstad. Man önskar information om hur turkarna sett och ser på Karl XII och karolinerna.

5 november 1996. Ambassadör Peter Bruce kommer för samtal med SFII:s föreståndare. Dragomanhuset besiktigas, föreståndarbostaden synas. PB har, säger han, fått klart för sig vilken potential Sverige har i Turkiet. Triangeln Sveriges ambassad i Ankara, Sveriges generalkonsulat i Istanbul och Svenska forskningsinstitutet borde, menar han, kunna utnyttjas bättre i UD:s informationsverksamhet.

Konferenser

Nedan förtecknas de konferenser, som ägt rum vid SFII under hösten 1995 och hela året 1996.

8–11 november 1995. Tema: *Boundaries of Europe?* Deltemata: "Turkey and Europe", "The Ottomans and the Balkan" och

"Turkey and modernity". Arrangörer: Forskningsrådsnämnden (FRN) och SFII. Utformning: forskningssekreterare Margareta Larsson och arbetsgruppen "Ett nytt Europa". Konferensledning: ML. Konferenssekreterare: fil. kand. Rikard Larsson, doktorand i historia och sekreterare i Göteborgs universitets Europaprogram (tillika SFII:s storstipendiat 1994), och cand. mag. och polit. Bente Nikolaisen. Finansiär: FRN. – Den tvärvetenskapligt syftande konferensen kan ses som ett möte mellan svenska och turkiska akademiker. De svenska deltagarna kom från universiteten i Göteborg, Lund, Stockholm, Uppsala, Umeå, de turkiska, åter, från universiteten Boğaziçi, Marmara och Mimar Sinan i Istanbul, Ege i Izmir, Middle East Technical University i Ankara samt University of Cyprus, Nicosia.

28–30 oktober 1996. Tema: *Civil Society*. Deltemata: "Civil society: conflicting perspectives", "Civil society, democracy, and Islam" och "Regional perspectives". Arrangörer: Centrum för Mellanösternstudier vid Göteborgs universitet och SFII. Utformning: docent Sune Persson och professor Elisabeth Özdalga. Konferensledning: SP och EÖ. Konferenssekreterare: Ann-Kristin Jonasson och Kari Çağatay. Finansiärer: Svenska Institutet i Stockholm, Göteborgs universitet och SFII. – Deltagare kom från sju länder: Indien, Iran, Egypten, Syrien, Turkiet, Tyskland och Sverige. Hedersgäst: ambassadör Lars Lönnback, UD, ansvarig för UD:s Euro-islamprojekt.

25–27 november 1996. Tema: *Religion, cultural identity and social organization among Alevi in Ottoman and modern Turkey*. Deltemata: "Historical perspectives", "Contemporary perspectives", "Comparative perspectives" och "General outlooks". Utformning: prof. Elisabeth Özdalga. Konferensledning: EÖ. Konferenssekreterare: Kari Çağatay. Finansiär: SFII (projektet Islamisk kultur) – Deltagarna kom från åtta länder: Israel, Turkiet, Tyskland, Frankrike, Nederländerna, Storbritannien,

Danmark och Sverige. Hedersgäst: Sveriges förre Ankara-ambassadör Eric Cornell. Han bidrog med ett paper om "Alevi in the Balkan during the Ottoman Empire".

Kurser och exkursioner

6–22 oktober 1995. De nordiska nationalkommittéerna för bysantinska studier anordnar med stöd av Nordiska Forskarakademin en Forskarkurs i bysantinologi i Turkiet. Kursledning: prof. Per Jonas Nordhagen (huvudansvarig), Univ. i Bergen, univ. lektor Karsten Fledelius, Köpenhamns univ., doc. Paavo Hohti, Helsingfors univ., och prof. Lennart Rydén, Uppsala univ. Deltagarna, liksom lärarna, kom från Norge, Danmark, Finland och Sverige. Kursen, med högkvarter på SFII, bjöd på exkursioner i och från Istanbul, Ankara och Trabzon. Kontaktman mellan kursledningen och SFII var professor Lennart Rydén.

22–29 mars 1996. Studieresa till Turkiet för arkitekturstuderande vid Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), årskurs 2, inom ramen för arkitekturhistoria. Samarbete mellan KTH och SFII. Lärare: prof. Johan Mårtelius och arkitekt Lena Berg Villner. Exkursioner i Istanbul, Pergamon, Efesos, Priene, Didyma och Miletos. Arkitekt Patric von Schmalensee medverkade från SFII:s sida som arkoleogiskt sakkunnig.

31 augusti–14 september 1996. Forskarkurs i *Turkiets arkitektur och konst under den seldjukiska och den osmanska perioden*, ledd av doc. Karin Ådahl, prof. Johan Mårtelius och prof. Elisabeth Özdalga. Med denna kurs inleddes temaprojektet *Islamisk kultur*. Förberedd i Sverige och poängrelaterad till svensk universitetsutbildning i konst- och arkitekturhistoria bjöd vistelsen i Turkiet på rikt innehåll. Exkursionsprogram i Istanbul, Konya, Bursa och Edirne blandades med föreläsningar och enskilda uppgifter.

23–28 september 1996. Statens Invandrarverk i samarbete med SFII: *Att behärska mångfald – utsikter och insikter i Istanbul.* Ansvariga: Annika Belkert SIV, fil. kand. Bosse Johansson, Linköpings universitet, SFII:s föreståndare. Kursen gick ut på att studera turkisk migrationsproblematik och villkoren för samexistens mellan olika grupper i Istanbul. Den bjöd på möten med judar, grekiska ortodoxa, syriska ortodoxa, syriska katoliker, aleviter *et alii.* Det kan nämnas att från Sverige till Turkiet återflyttade turkar berikade kursen med personlig erfarenhet. De var Rengin Mısırlı från GK, Mine Erbil och dottern Evrim samt ingenjören Güner Dönmez.

Föreläsningar

20 oktober 1995. Tema: *Aspects of the Queen of Cities.* Deltemata: 1. "Byzantium-Constantinople-Istanbul. Change and Continuity"; 2. "The Arts of Constantinople in the Early Byzantine Period c. 325–500 AD"; 3. "The Mosaics of the Great Palace and their Place in the History of Byzantine Art"; 4. "Aspects of Palaeologan Art"; 5. "Constinople and the End of the World". Föreläsare: 1. Dr Karsten Fledelius, Köpenhamn; 2. Univ. lektor Dr Bente Kiilerich, Bergen; 3. Prof. Per Jonas Nordhagen, Bergen; 4. Prof. Øystein Hjort, Köpenhamn; 5. Prof. Lennart Rydén, Uppsala. – Föreläsningarna anordnades i samband med den nordiska forskarkursen i bysantinologi. De hölls med tillåtelse från Statens Fastighetsverk i GK:s kapell. Hedersgäster var generalkonsul Kaj Falkman med fru Sigrid.

28, 29 och 30 november 1995. Tema: *The Reality Represented in Early Maps.* Deltemata: "Mapping the Ancient World", "Christian Dogma and Arabic Science Reflected in Mediaeval Cartography" och "Surveyors of Sea and Shore". Föreläsare: Professor Ulla Ehrensvärd, Stockholm. – En serie för special-

intresserade. Till den sista föreläsningen kom F. Muhtar Katırcıoğlu, kartspecialist och gammal vän till UE. Han medförde en resväska full med oinramade och inramade kartor. Kvällen blev till ett trivsamt seminarium, där, förutom UE, FMK var huvudagerande.

2 april 1996. Tema: *Vitruvius and the Symmetries of Books and Buildings.* Föreläsare: Professor Johan Mårtelius, KTH, Stockholm. – Bland åhörarna fanns Feyzan Dalay Nasreddin, som på Boğaziçi Üniversitesi läst om Vitruvius inom ämnet arkitekturhistoria, vidare Lavinia Davies, som vittnade om engelska arkitekters beroende av Vitruvius, manifesterat i en särskild utgåva: *Vitruvius Britannicus.*

16 maj 1996. Tema: *Roman Labranda – the Reconstruction of the Stoa of Poleites.* Föreläsare: Arkitekt Patric von Schmalensee, KTH, Stockholm. – Föreläsningen lockade specialintresserade. Dit hörde SFII:s gamla samarbetspartner Dr Ülkü İzmirligil från Restaurerings- och konserveringscentrum på Topkapı – Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü – och arkeologer från Deutsches Archaeologisches Institut anförda av Dr Frank Rumscheid.

6 november 1996. Tema: *Archaeology and Restoration in North Africa.* Deltemata: "Praeterea censeo Carthaginem esse delendam – Swedish Excavations in Cartage" och "Report from an International Restoration Project of the old City of Fez, Morocco". Föreläsare: Professor Carl-Gustaf Styrenius, Stockholm. – Arkeologiska temata lockar Istanbulpubliken. Parlatoriet var fyllt till sista plats.

Forskningsgäster

Följande personer, exklusive de tidigare nämnda stipendiaterna, har under perioden gästat Institutet:

Ambassadtjänstemannen och slavisten *Hans Adén*, Kiev.

Eleonora Alaoui, Svenska Institutet, Stockholm.

Per Axel Andrén, gymnasielärare i latin, italienska och kulturhistoria vid Södra Latins gymnasium i Stockholm.

Bibliotekarie *Kerstin Assarsson-Rizzi*, Vitterhetsakademiens bibliotek.

Förste amanuensis turkologen *Bernt Brendemoen*, Inst. for östeuropeiske og orientalske studier, Oslo universitet.

Teol. och fil. kand. *Önver Cetrez*, Uppsala universitet.

Författaren och leg. läk. *Barbro Dahlin-Widström*, Djursholm.

Socialantropolog cand. polit. *Anne Ellingsen*, Oslo universitet.

Regissör *Maria Fridh*, Stockholm.

Översättaren *Henning Goldbaek*, Köpenhamn.

Privatforskare cand. mag. *Ove Hansen*, Pireus.

Fil. kand. *Måns Holst-Ekström*, Institutionen för konstvetenskap, Lunds universitet.

Fil. lic. *Bengt Jacobsson*, Göteborgs universitet.

Forskningsingenjör *Erik Johansson*, Centrum för HABITAT-studier (LCHS), Lunds universitet.

Civilekonom och ekon. lic. *Ulla Johansson*, Företagsekonomiska inst., Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

Universitetsbibliotekarie *Gösta Johnsen*, Uppsala UB.

Doktorgradsstudent *Ståle Knudsen*, Sosialantropologisk Institutt, Universitetet i Bergen.

Leg. läk. *Carl-Gustaf Kolmodin*, Göteborg.

Forskarstuderande fil. kand. och civilekonom *Pavla Kruzela*, Företagsekonomiska inst., Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

Fil. dr *Ariane Lambert Mogiliansky*, Ekonomiska institutionen, Stockholms universitet.

Laura Liuke, Centrum för HABITAT-studier (LCHS), Lunds universitet.

Arkitekturstuderande *Karin Löfgren*, Arkitektursektionen, Lunds Tekniska Högskola.

Professor *Marit Melhuus*, Institutt og Museum for Sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

Professor *Johan Mårtelius*, KTH, Stockholm.

Doktorgradsstudent *Ingvild Nistov*, Inst. for lingvistikk, avdelningen "Norwegian as a second language", Oslo universitet.

Universitetsbibliotekarie *Hans Nordesjö*, Uppsala UB.

Ambassadör *Jan Nordlander*, Damaskus.

Prefekten *Britt Mari Näsström*, Institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet.

Professor *Tord Olsson*, Religionshistoriska avdelningen, Lunds universitet.

Fil. dr *Poul Pedersen*, ledare för den danska arkeologiska expeditionen till Bodrum, och hans vetenskapliga assistent Anne Marie Carstens.

Fil. kand. *Maria Persson*, doktorand vid Institutionen för Mellanösterns språk, Lunds universitet.

Fil. dr *Catharina Raudvere*, Religionshistoriska avdelningen, Lunds universitet.

Arne Runske, tidigare kulturattaché och tjänsteman på Svenska Institutet, numera affärsman med Turkiet och Mellanöstern som målområde.

Kyrkoherden och universitetsadjunkten *Claes Selim*, Prästgården i Vänge resp. Teologiska institutionen vid Uppsala universitet.

Universitetsbibliotekarie *Bert Slättung*, Göteborgs UB.

Dramaturgen *Barbro Smeds*, Stockholm.

Studiekonsulenten cand. mag. *Alf Storrud*, Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, Oslo universitet.

Professor *Nils Svenningsen*, Inst. för pediatrik, Lunds universitet.

Universitetsbibliotekarie *Jan Szczepanski*, Göteborgs UB.

Förste arkivarien docent *Mats Wahlberg*, Ortnamnsarkivet i Uppsala resp. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Universitetsbibliotekarien och slavisten *Jan Åhman*, Göteborgs UB.

Turkologen *Anne Grete Öker*, Carsten Niebuhrinstitutet, Köpenhamns universitet.

Forskarservice m. m.

För att bistå en forskare vid Lunds universitet på jakt efter handskriften *Ayasofya Müzesi no. 3724*, har SFII föreståndare varit i kontakt med såväl Ayasofya Müzesi Müdürü, Istanbul, som Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. Tillstånd utverkades men handskriften kunde inte spåras.

SFII har på sedvanligt sätt varit Uppsala universitets "förlängda arm" i samband med tentamina inom ramen för UU:s långdistansutbildning.

Trycket på SFII från informationssökande turkiska studenter och akademiker ökar år för år. SFII har i detta stycke tagit över mycket av GK:s arbete. Svenska Institutet i Stockholm skickar följsamt begärt material; samarbetet fungerar väl. SFII riktar särskilt tack till Gunilla Staaf, Eleonora Alaoui och Marianne Roslund.

Svenska massmedia visar växande intresse för Turkiet. I samband därmed vänder sig icke sällan journalisterna till SFII för att få hjälp med kontaktpersoner i Istanbul. Bland mediarepresentanter som SFII har assisterat kan nämnas Vladislav Saviç, Sten Sjöström och Sören Wibeck, SR, de två förstnämnda Dagens Eko, den senare Religionsradion. VS:s uppdrag var att göra radio-

reportage om Turkiet och dess utrikespolitik; han kom till Istanbul den 12 mars 1996 och stannade, inklusive besök i Ankara, i tio dagar. – SS, mångårig radiokorrespondent i Moskva, vistades i Istanbul 19–24 april 1996. Föremålet för hans intresse var relationerna mellan Turkiet och Centralasien. – SW:s syfte var att följa upp den religiösa utvecklingen i Turkiet efter Välfärdspartiets makttillträde; han anlände till Istanbul den 11 september 1996.

Biblioteket

Under hela år 1995 pågick inventering och katalogisering av SFII:s bibliotek. Samtliga böcker finns nu lagrade i ett användarvänligt datorprogram, *Follet, Catalogue Plus*. Förtjänsten av detta tillkommer universitetsbibliotekarien fil. lic. Eva Nylander, Svenska institutet i Rom, och hennes tre medarbetare. (För detaljer se SFII *Meddelanden*, 20/1995, sid. 121f.) – Med sikte på framtida bokförvärv fann SFII:s styrelse därtill för gott att sända SFII:s sekreterare och föreståndare till Rom för en intensivkurs i nykatalogiseringens konst. Utbildningen varade mellan fredagen den 16 och fredagen den 23 februari 1996.

Nästa steg i biblioteksuppbyggnaden är komplettering. Problematiken härvidlag är att SFII iklätt sig ett brett ämnesspektrum (bredare än motsvarande institut i Rom och Aten). I paragraf 1 i SFII:s stadgar från 15 mars 1962 räknas följande discipliner upp: *fornorientalisk filologi; arabisk, persisk och turkisk filologi, arkeologi och konsthistoria; bysantinsk filologi, arkeologi och konsthistoria (häri innefattas även övriga kristna kulturer i Nära Östern samt studiet av den grekisk-ortodoxa kyrkan); antikvetenskap; nordisk och jämförande fornkunskap; historia*. Det ligger därför i sakens natur att biblioteksuppbyggnaden bör ske strategiskt, en samlad plan för nyförvärven efter-

strävas. Styrelsen för SFII har i sin budget för 1997 anslagit 120.000 SEK för modernisering av bokbeståndet. SFII:s skattmästare, med engagemang för biblioteksfrågan, har i en skrivelse 1996-11-05 till SFII:s styrelse angett en handlingsplan. Enligt denna engageras en person, som efter genomgång av SFII:s bibliotekskatalog och rådfrågning hos landets ämnesexpertis utarbetar en bibliografisk inköpslista.

Från Ulla Florin, Stockholm, har SFII erhållit en värdefull bokdonation om ca två hyllmeter. Det är böcker – bl. a. flera bildverk om islamisk konst och konsthantverk – som hennes framlidne man Tage Florin hade samlat. Tage Florin var SFII:s skattmästare under en följd av år. Det känns därför extra högtidligt att dessa böcker har införlivats med SFII:s bibliotek.

Under år 1996 har ca 225 titlar accessionsförts.

SFII har mottagit bokdonationer från enskilda och institutioner: Ulla-Britta Andersson, Bra Böckers Förlag, Ergun Çağatay, Ulla Ehrensvärd, Göteborgs universitetsbibliotek, Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, Oslo universitet, IRCIA, Istituti Italiani di Cultura di Ankara ed Istanbul, Ingmar Karlsson, Lars Karlsson, Pavla Kruzela, Kungliga biblioteket, Köpenhamns universitet, JP Lamm, Björn Lindh, Lund Institute of Technology, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Yüksel Peker, Marco Plüss, Patric von Schmalensee, NP Skøtt Jørgensen, Studentlitteratur, Lund, Carl-Gustaf Styrenius, Svenska Institutet, Stockholm, Svenska Riksarkivet, Tre böckers Förlag, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Uleåborgs universitet, Uppsala universitetsbibliotek, Vitterhetsakademiens bibliotek, Österreichisches Kulturinstitut, Istanbul, Lütfi Özkök *et alii*.

Donationer och bidrag

Av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, SFII:s tidigare välgörare, har SFII tilldelats 1 miljon svenska kronor till byggandet av ett auditiorium. Äran av att ha lyckats presentera auditorieplanerna på ett vinnande sätt tillkommer professor Carl-Gustaf Andrén, fram till den 31 december 1995 SFII:s styrelseordförande. Statens Fastighetsverk, företrätt av Bengt Krantz, har låtit den turkiska arkitektfirman Seki MMMM (Seki Mühendislik, Mimarlık, Müşavirlik Merkezi) rita ett förslag. Ett annat förslag har på uppdrag av SFII:s styrelse utarbetats av arkitekt Chet Kanra, Stockholm.

Av professor Ulla Ehrensvärd har SFII fått en värdefull karta; den har ramats in och är placerad över Carl Johanssoffan i det kombinerade kontoret och biblioteksrummet. Titel: *The Turkish Empire in Europe, Asia and Africa, Dividid* (sic) *into all its Governments, together with the other Territories that are Tributary to it* ... By H. Moll Geographer. – UE har också ombesörjt avfotografering av ett kolorerat kopparstick som förvaras i Kungliga biblioteket i Stockholm. Kopparsticket är från 1742. Det är gjort av Johann Gottfried Thelott och visar i ett panorama utsikten från Palais de Suède. Avfotograferingen kom i tio delar; dessa har under föreståndarens överinseende sammanfogats i Istanbul. Hela panoramat pryder nu ena kortväggen i föreståndarbostadens representationsrum. Det väcker vederbörlig beundran – för att inte säga förundran.

Istanbul i januari 1997

Bengt Knutsson

Rapport

DOKTORANDKURS I DEN ISLAMISKA KONSTENS OCH ARKITEKTURENS HISTORIA I TURKIET *

I september 1996 deltog tolv doktorander och studenter på C-nivå från de konstvetenskapliga institutionerna vid Stockholms och Göteborgs universitet samt från Tekniska högskolan i Stockholm i en doktorandkurs i islamisk konst och arkitektur i Turkiet under ledning av Karin Ådahl och Johan Mårtelius.

Kursen var organiserad av Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och förebilden var den tvåveckorskurs och resa i Turkiet som 1973 – 1977 leddes av professor Alfred, "Alfiros", Westholm från Göteborg. Alfiros Westholm var under en kort period 1972 institutets föreståndare och planerade då den kurs i Istanbulinstitutets regi, som han sedan skulle leda under de följande fem åren. Studenterna kunde då tillgodoräkna sig poäng i utbildningen för resan och de redovisningsuppgifter som ingick efter överenskommelse med sina handledare inom respektive ämnen.

När beslutet om den nya kursen togs av Istanbulinstitutets styrelse 1995, hade det sedan länge funnits en vilja att kunna erbjuda kurser, som i likhet med Rom-kurserna skulle kunna utgöra en komplettering till och fördjupning av universitetsstudierna i Sverige. Svårigheten låg dock i att ge ett ämne företräde av det tiotal ämnesområden som Institutet enligt stadgarna skall arbeta för. Eftersom tvärvetenskapliga kurser, i likhet med den kurs som leddes av Westholm, i dag inte ger poäng vid institutionerna, var en ämneskombination av t. ex. arkeologi, konst och

*) Denna rapport är en bearbetning av en artikel, som hösten 1996 publicerades i *Eidos*, utgiven av Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.

religion inte möjlig. Kursen måste också göras kortare än Romkursen, då det ännu inte finns någon tjänst för kurs- eller utbildningsledare vid Istanbulinstitutet. Kursledningen skulle i detta fall tas om hand av en ämnesföreträdare, helst inom styrelsen.

1977 deltog jag i Westhoms sista kurs, som var öppen för deltagare från alla universitet och olika ämnesområden, även på olika nivåer från C-studenter till docenter. De femtontalet deltagare, som då med stöd av Institutet reste från Istanbul ned till Antalya och Alanya och vidare in i Turkiet genom Kappadokien till Konya och upp till Ankara med många anhalter längs resvägen, företrädde såväl arkeologi som konstvetenskap, bysantinologi, religionsvetenskap och historia, och kursen blev följaktligen såväl tvärvetenskaplig som bred i det historiska perspektivet – och mycket stimulerande för samtliga deltagare.

Med minnet av denna, även i ett längre perspektiv, mycket givande kurs erbjöd jag mig att leda en ny kurs i islamisk konst och arkitektur med tonvikt på den turkiska konsten. Ytterligare en styrelsemedlem, Johan Mårtelius, professor i arkitekturhistoria vid Arkitekturhögskolan i Stockholm (KTH) och med ett stort intresse för den osmanska arkitekturen, ställde med entusiasm upp som kursledare. Senare skulle även Elisabeth Özdalga, svensk docent i sociologi från Göteborg och professor vid Middle East Technical University i Ankara, följa med under resan i Turkiet. Elisabeth Özdalga är ledare under 1996–97 för projektet Islams kultur vid Istanbulinstitutet.

Kursen hade givits en bestämd kostnadsram, som med viss försiktighet visade sig helt möjlig att hålla även med generösa resebidrag till studenterna.

Det största intresset för kursen hade visats från Konstvetenskapliga institutionen i Stockholm och institutionen bidrog såväl med merparten av deltagarna liksom kostnaderna för den föreläsningsserie, som i april 1996 inledde förberedelserna till resan.

Föreläsningarna gav en bakgrund till den konst- och arkitekturhistoriska utvecklingen i Turkiet från antiken till nutid med föreläsare som docent Michael Nordberg, vice ordförande i Istanbulinstitutes Vänförening, professor Pontus Hellström, vice ordförande i Forskningsinstitutes styrelse, Mirca Iliescu från Konstvetenskapliga institutionen i Stockholm och kursledarna Johan Mårtelius och Karin Ådahl.

Den 30 augusti avreste deltagarna till Istanbul med Turkish Airlines. Researrangemangen, flygbiljetter och hotell, hade ordnats av ANTOUR, Turkietresespecialist i Stockholm. Institutets föreståndare i Istanbul, docent Bengt Knutsson, satte ett positivt förtecken till vistelsen i Turkiet, då han redan första kvällen tog emot hela gruppen på Institutet och därefter bjöd på en rikigt turkisk middag.

Dragomanhuset skulle under vistelsen i Istanbul bli en självklar bas och samlingspunkt för deltagarna, som också utnyttjade Institutes bibliotek. I Institutets s. k. Karl Johansrum hölls även ett antal föredrag av inbjudna föreläsare.

Under den första veckan i Istanbul genomkorsade deltagarna de gamla stadsdelarna, främst Stamboul, från söder till norr och från väster till öster, till större delen till fots! På det sättet kunde vi topografiskt och historiskt följa den osmanska moskéns arkitektoniska utveckling men även göra jämförande studier i den bevarade bysantinska arkitekturen och naturligtvis bese Topkapı-palatset och Istanbuls museer. Litet oturligt var såväl det islamiska museet som mattmuseet stängda för förberedelserna av en stor mattutställning i İbrahim Paşa-palatset, där det islamiska museet nu är inhyst. Avslutningsvis gjordes även turen över Bosporen till moskéerna i Üsküdar.

Under veckan föreläste Nurhan Atasoy, professor vid Istanbuls universitet och en av Turkiets främsta konsthistoriker, om Murad III:s Surname (album med miniatyrer) och Günsel Renda,

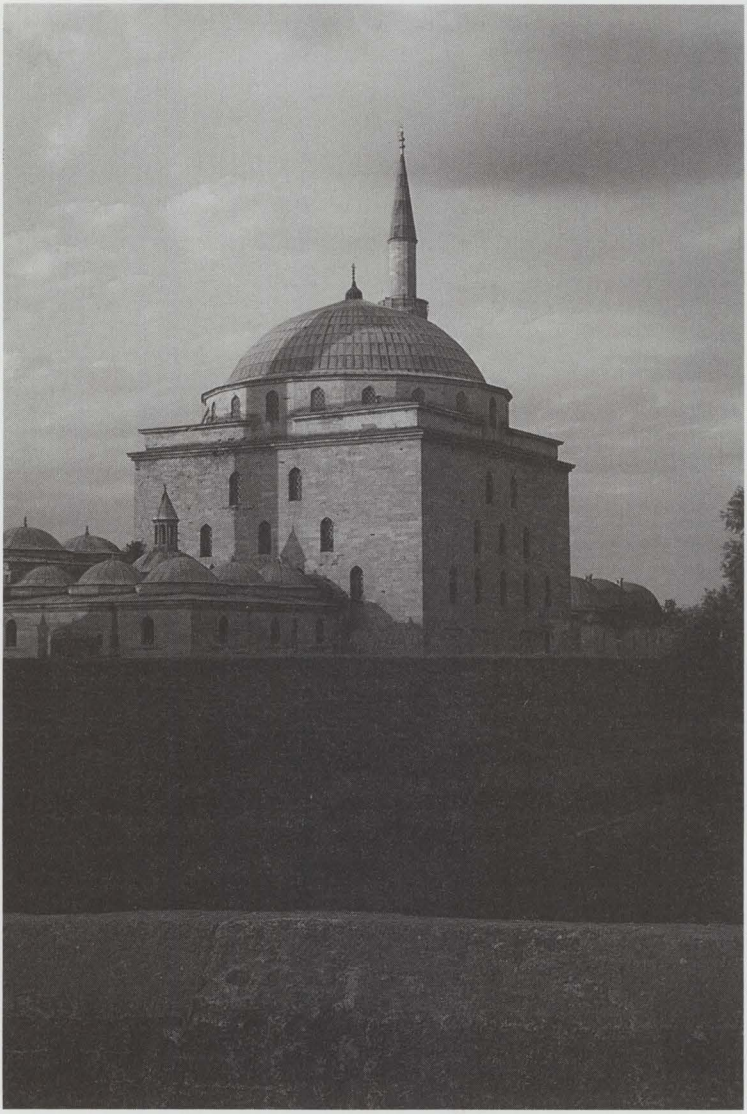
professor vid Ankaras universitet om "The Turkish house and its decoration". Günsel Renda ledde sedan nästa dag gruppen genom Topkapı-palatsets harem, där vi kunde ta oss fram genom trånga och mörka passager och över solbelysta terrasser, in i delar av harem som aldrig öppnas för några turister.

Den andra veckan inleddes i Konya, en timmes flygresa sydöst från Istanbul, för att ta oss tillbaka till den seldjukiska periodens arkitektur med Alaeddin camii (moskén) påbörjad under 1100-talet, Konyas medreser (teologiska internatskolor) från 1200-talet och Jalal-ed-Din Rumis tekke, sufiordens centrum i Turkiet. Konyas strängt religiösa atmosfär och intressanta arkitektur gjorde ett starkt intryck på gruppen.

Från Konya fortsatte resan i buss genom städer och byar över vidsträckta fält och genom bergsområden tillbaka västerut till det vackert belägna Bursa. I tätt duggregn vandrade vi från de tidiga osmanska moskéerna och gravbyggnaderna till museet, där vi togs emot av professor Zeren Tanındı, som också skulle öppna moskéns bibliotek för att visa oss ett urval handskrifter och miniatyrer. Nästa dag fördes vi av Zeren genom basaren och ut till stadens östra delar till ett privatmuseum i ett restaurerat traditionellt Bursa-hus från 1800-talets slut.

Från Bursa återvände vi med de utmärkta turkiska långfärdsbussarna, där vi serverades te och kakor och ivrigt bestänktes med rosenvatten, och vidare med båt över Marmarasjön och Bosporen till Istanbul. Redan dagen därpå fortsatte dock färden till Edirne, återigen med buss från den helt nya, moderna och mycket effektiva bussterminalen, som från två halvcirkelformade byggnader skickar ut bussar på exakta avgångstider över hela Turkiet.

I Edirne bodde vi i det restaurerade och av Aga Khan Award for Architecture belönade Rüstem Paşa Kervansarayı från 1500-talet, till en del den berömde arkitekten Sinans verk och med en

Beyazıt II:s anläggning, "külliye", från 1480-talet i Edirnes utkant. Foto: Anders Bergström.

senare tillbyggnad. Under två dagar nådde arkitekturstudierna här fram till 1500-talets slut och Sinans mästerverk, Selimiye-moskén. Starkast intryck gjorde trots detta förmodligen Beyazıt II:s anläggning, "külliye", från 1480-talet i lantliga omgivningar i Edirnes utkant vid Tuncafloden. En av kvällarna höll Elisabeth Özdalga, med gruppen samlad i Rüstem Paşas gård, ett intressant och tankeväckande föredrag om de kvinnliga islamistiska studenternas situation i Turkiet, baserat på en undersökning vid hennes eget universitet.

Kursen hade ett genomgående högt tempo för att ta tillvara möjligheterna att se och uppleva så mycket som möjligt på bästa sätt. Återkomsten till Istanbul gav dock ett par dagars andrum och tid för egna strövtåg i staden men även ett avslutande besök i Dolma Bahçe-palatset och Yıldız-parkens paviljonger. Under resans sista dagar i Istanbul höll även Bengt Knutsson ett uppskattat föredrag om islam.

Kvar finns nu förhoppningen att kursen, i likhet med Rom-kursen, skall kunna återkomma regelbundet främst i doktorand-utbildningen för de konsthistoriker som under utbildningstiden vill få ett utomeuropeiskt perspektiv i sina studier. Ett alternativt önskemål är att kursen skulle kunna ge poäng i doktorand-utbildningen, även med en tvärvetenskaplig uppläggning, eller återkomma med alternerande tyngdpunkt på olika ämnesområden under ledning av olika ämnesföreträdare från de berörda institutionerna.

Karin Ådahl

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets vänner

Kansli: Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Postgiro: 9 97 52-8. Tel.: 08-662 77 32. Fax: 08-665 31 33.

Vänföreningens styrelse 1996

Produktionschef Åke Björk
Professor Ulla Ehrensvärd, *ordf.*
Byråintendent Adina Ekbergh Mattsson
1:e intendent Anette Granlund-Larsson
Docent Asım Kurtoğlu
Docent Michael Nordberg, *v. ordf.*
Professor Carl-Gustaf Styrenius, *sekr.*
Bankdirektör Göran Tullberg, *skattm.*
Intendent Suzanne Unge Sörling
Departementsrådet Fredrik Vahlquist
1:e bibliotekarie Lena Wester

Revisor
Aukt. revisor Bo Lindén

Revisorssuppleant
Aukt. revisor Lars Ljungh

Vänföreningens verksamhetsberättelse för perioden 1 januari – 31 december 1995

Styrelsen för Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner får härmed avge verksamhetsberättelse för perioden 1 januari – 31 december 1995.

Vid föreningens årsmöte den 5 april 1995 på Folkens Museum/ Etnografiska förrättades styrelseval. Omval skedde av ordföranden, professor Ulla Ehrensvärd, och av följande styrelseledamöter: produktionschef Åke Björk, area manager Agneta Freyschuss, förste intendent Anette Granlund-Larsson, departementssekreterare Ingelise Grunewald, tekn. dr Asım Kurtoğlu, docent Michael Nordberg, professor Carl-Gustaf Styrenius, intendent Suzanne Unge Sörling, departementsrådet Fredrik Vahlquist och förste bibliotekarie Lena Wester. Ingelise Grunewald har sedermera lämnat styrelsen i samband med avflyttning.

Till revisorer omvaldes Bo Lindén med Lars Ljungh som suppleant, båda från Deloitte & Touche Revisionsbyrå.

Till valberedningen omvaldes tekn. dr Jan Bröchner och nyvaldes kammaradvokatfiskal Tomas Cramér efter John Rohnström, som avlidit.

Styrelsen har under verksamhetsåret haft två protokollförda möten: den 13 februari och den 19 juni. Inom styrelsen har Michael Nordberg fungerat som vice ordförande, Carl-Gustaf Styrenius som sekreterare, Suzanne Unge Sörling som vice sekreterare och Agneta Freyschuss som skattmästare.

Föreningen har under året haft följande programutbud: Den 8 mars visade intendenterna Ingalill Jansson och Anette Granlund-Larsson utställningen "Från Kairo till Konstantinopel. Wilhelmina von Hallwyls resa i Främre Orienten 1900–1901". Vid års-

mötet den 5 april föreläste professor Sture Linnér över ämnet "Städernas drottning – Konstantinopel i svensk litteratur". Den 30 september anordnades en utflykt till fideikommisset Biby, 1700-talets Turkiet i Sverige. Den 10 oktober talade Australiens ambassadör Robert S. Merrillees över ämnet "The Levantine Branch of the von Heidenstam Family in the 19th Century A.D.". Vidare har föreningens medlemmar varit inbjudna till en festsupé på Sheraton anordnad av Svensk-Turkiska Sällskapet den 25 november och till en föreläsning av avgående ordföranden i Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, professor Carl-Gustaf Andrén, som berättade om sina sex ordförandeår under titeln "Återblick och framtidsvision" i samband med Institutets årsmöte på Medelhavsmuseet den 27 november.

Föreningens medlemsantal per den 31 december 1995 uppgick till 538 medlemmar.

En ekonomisk rapport kan rekvireras från kansliet.

Bidrag till Institutet har givits med 40.000 kr för inköp av en Volvo personbil av 1990 års modell, som på fördelaktiga villkor erbjudits av svenska generalkonsulatet i Istanbul.

Stockholm den 15 februari 1996

Ulla Ehrensvärd *Carl-Gustaf Styrenius*

Vänföreningens verksamhetsberättelse för perioden 1 januari – 31 december 1996

Styrelsen för Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner får härmed avge verksamhetsberättelse för perioden 1 januari – 31 december 1996.

Vid föreningens årsmöte den 22 april 1996 på Livrustkammaren förrättades styrelseval. Omval skedde av ordföranden, professor Ulla Ehrensvärd, och av följande styrelseledamöter: produktionschef Åke Björk, förste intendent Anette Granlund-Larsson, tekn. dr Asım Kurtoğlu, docent Michael Nordberg, professor Carl-Gustaf Styrenius, intendent Suzanne Unge Sörling, departementsrådet Fredrik Vahlquist och förste bibliotekarie Lena Wester. Nyval skedde av bankdirektör Göran Tullberg och byråintendenten Adina Ekbergh Mattsson.

Till revisorer omvaldes Bo Lindén med Lars Ljungh som suppleant, båda från Deloitte & Touche Revisionsbyrå.

Till valberedningen omvaldes tekn. dr Jan Bröchner och kammaradvokatfiskal Tomas Cramér.

Styrelsen har under verksamhetsåret sammanträtt den 15 februari och den 30 september. Inom styrelsen har Michael Nordberg fungerat som vice ordförande, Carl-Gustaf Styrenius som sekreterare, Suzanne Unge Sörling som vice sekreterare och Göran Tullberg som skattmästare.

Föreningen har under året haft följande programutbud: Vid årsmötet den 22 april på Livrustkammaren talade ambassadör Erik Cornell över ämnet "Religiösa företeelser i dagens Turkiet". Efter föreläsningen besöktes utställningen "Kungens lockpipa, Drottningens pelerin och Sultanens sadel". Den 11 november talade ambassadör Kaj Falkman över ämnet "Österns förförelse" på S:t

Jacobs församlingshus. Vidare har föreningens medlemmar varit inbjudna till föreläsningar av professor Elisabeth Özdalga över projektet "Islams kultur" och av docent Bengt Knutsson över ämnet "Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul – konsolidering och nyorientering" i samband med Institutets årsmöte på Medelhavsmuseet den 2 december.

En ekonomisk rapport kan rekvireras från kansliet.

Föreningens medlemsantal per den 31 december 1996 uppgick till 507 medlemmar, varav 105 är ständiga medlemmar.

Stockholm den 8 april 1997

Ulla Ehrensvärd *Carl-Gustaf Styrenius*

Publikationer

Istanbulinstitutets årsskrift **Dragomanen** (tidigare **Meddelanden**) utges i samarbete med Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner under redaktörskap av Birgit N. Schlyter.

Istanbulinstitutet har en populärvetenskaplig skriftserie, där för närvarande följande publikationer föreligger:
• Lars Holm: *Brev till Jacob Björnståhl om ett besök i Konstantinopel/Istanbul*, 1984.
• Ulla Ehrensvärd: *"Dragomanhuset" och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul*, 1988.
• Christer Westerdahl: *Från Norrtjärn till Konstantinopel. Mathias Norberg (1747–1826)*, 1990.

I en vetenskaplig serie på utländska språk, **Transactions**, har utkommit:
• *Turcica & Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring . . . 1987*, 1988.
• *On both Sides of al-Mandab. Ethiopian, South-Arabic and Islamic Studies presented to Oscar Löfgren . . . 1988*, 1989.
• Gunnar Jarring: *Prints from Kashghar*, 1991.
• *Aspects of Late Antiquity and Early Byzantium*. Ed. Lennart Rydén & Jan Olof Rosenqvist, 1993.
• *Arabic Prosody and its Applications in Muslim Poetry*. Ed. Lars Johanson & Bo Utas, 1994.
• *Symbolae Turcologicae*. Ed. Árpád Berta, Bernt Brendemoen & Claus Schönig, 1996.

Ovannämnda publikationer kan beställas från Istanbulinstitutets kansli (adress, se sid. 90).

Institutet har medverkat i publiceringen av skriftserien **Labraunda. Swedish Excavations and Researches**, som distribueras genom Paul Åströms förlag, William Gibbons väg 11, 433 76 Partille.

Dragomanhuset på det svenska generalkonsulatets tomt i Istanbul. Bilden togs sommaren 1974, kort efter det att huset överlåtits till Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. På den tidigare inglasade takterrassen har nu en föreståndarbostad inretts. Foto: Birgit N. Schlyter.

Ordet "dragoman" är en europeiserad form av det arabiska *tardjumaan*, som bland annat betyder 'tolk'. I det osmanska riket tjänade i äldre tid inhemska dragomaner som förmedlare och uttolkare av kontakterna mellan utländska makter och Höga Porten. I den rollen var det viktigt att ha inte bara språkkunskaper utan också politisk Fingerspitzengefühl för att behaga och, om livet var en kärt, hålla sig väl med sina överordnade. Skickliga dragomaner kunde bli mycket inflytelserika och förlänas furstliga titlar. Den tomt som år 1757 inköptes för den svenska beskickningen i Konstantinopel hade tidigare tillhört en mäktig osmansk dragoman av albansk härkomst, Alexandre Ghika. När denne föll i onåd, blev han halshuggen och hans hus bortauktionerat.